

FUZULİ

YAŞAMI-SANATI-YAPITLARI

ENGİN
YAYINCILIK

FUZULÎ

**ENGİN
YAYINCILIK**

Engin Yayıncılık Türk Klasikleri Dizisi,
temel eğitim ve lise öğretmenleriyle
öğrencilerinin Türkçe ve Edebiyat
derslerinde yararlanmaları amacıyla
hazırlanmıştır.

FUZULÎ

**YAŞAMI, SANATI
YAPITLARI**

**ENGİN
YAYINCILIK**

**İstiklal Caddesi, Ayhan Işık Sokak Deniz Ap. No:11- 2
Beyoğlu-İstanbul. Tel: 244 08 44 - 243 57 63**

TÜRK KLASİKLERİ DİZİSİ

Engin Yayıncılık Yayın Kurulu
tarafından hazırlanmıştır.
© Engin Yayıncılık

ISBN 975-379-212-3

FUZULİ

**Birinci Baskı: Ekim 1997/ Dizgi: Engin Yayıncılık/
Baskı: Engin Matbaacılık Sanayi ve Tic. Ltd. Şti.
Topkapı-İstanbul. Tel: 612 05 53**

TÜRK KLASİKLERİ ÖNSÖZÜ

Bu dizi batı dünyasında örneklerine sıkça rastlanan ama ülkemizde pek yaygın olmayan bir anlayışı esas alarak hazırlanmıştır. Türk edebiyatının belli başlı yazar ve şairlerini toplumun her kesiminden ilgili okuyucuya tanıtmak amacıyla hazırlanan kitapların en önemli özelliği ele aldığımız yazar ya da şairini, yaşamı, sanatı ve yapıtları üstüne günümüze kadar yazılmış yazıları derleyerek özgün gibi gözükecek tanıtmak yazıları sunma yerine, söz konusu araştırma ve incelemeleri olduğu gibi alıp, olabildiğince az kısaltma yoluna giderek, okuyucuya doğrudan doğruya yazarlarının ağzından vermeyi yeğledik. Böylelikle okurun, edebiyat dünyamızın yeni ve eski yazar, edebiyat tarihçisi ve eleştirmenlerinin, ilgilendikleri çağdaş ya da kendilerinden önceki yazar ve şairler hakkındaki görüş, düşünce ve yarğılarını öğrenmesini amaçladık.

*Çok sayıda biyografik ve monografik çalışmayı, dergi koleksiyonlarını vb. tarayarak düzenlemeye çalıştığımız kitaplar da konuyla ilgilenmiş eleştirmen ve edebiyat tarihçile-
inin düşüncelerini, hatta aynı yazar üstüne zamanla değişmiş olan düşüncelerini, karşıt görüşleri bir arada sunarken yıllar öncesinin sararmış kitap ya da dergi sayfalarında kalmış önemli bulduğumuz yazıları da yeniden gün ışığına çıkarmak istedik.*

Okuyucunun ilgi duyduğu yazar ya da şair üstüne belli başlı akademik çalışmalardan da kesitler bulabileceği bu dizinin hazırlanışı sırasında kitaplaşmış ya da çeşitli dönemlerde çeşitli dergilerde çıkmış yazılarını kendileri veren, kaynak gösterek yardımcı olan, ulaşma olanağı bularak değerli katkılarının yararlandığımız ya da bütün çabalarına rağmen kendileriyle ilişki kuramadığımız ama hoşgörülerine güvenerek değerli yapıtlarından yararlandığımız yazar ve eleştirmenlere en içten teşekkür ve sevgilerimizi sunuyor, bugün aramızda olmayan ve çalışmalarıyla edebiyat dünyamıza ışık tutmuş kalem adamlarımızı saygıyla anıyoruz.

Ayrıca dizinin hazırlanmasında büyük emekleri geçen, İsmail Yerguz ve Öner Yağcıya katkılarından dolayı teşekkür ederiz.

H. Hüseyin Engin

FUZULÎ'NİN KİŞİLİĞİ, SANATI VE YAPITLARI

Asıl adı Mehmed bin Süleyman olan Fuzulî tahminen 1480 yılında Kerbelâ'da doğdu. Yaşamına ilişkin bilgiler son derece sınırlıdır. Son yıllarını Irak'ın, Safevilerle Osmanlıları arasında savaflara sahne olduğu bir dönemde geçiren Fuzulî, iyi öğrenim görmüş, bilgili, erdemli, hoşsohbet bir insandı. Hadis, tefsir, hendese alanında da geniş bilgilere sahipti. Arap, Fars, Türk dilleriyle şiirler yazmış, şiire başladığı yıllarda aldığı mahlası başka şairlerin de kullandıklarını görünce, kendi şiirlerinin onlarınkiyle karışmasını engellemek amacıyla, kimsenin beğenmeyeceği Fuzuli (boş-boğaz, işe yaramaz; aynı zamanda bilgi ve erdem anlamında) mahlasını almıştır.

Fuzulî uzun süre Necef'te gömülü olan Ali'nin türbesinde bakıcılık ve gözcülük etmiş, bu hizmeti karşılığında "râtibe" denen bir maaş almıştır. Bağdat'tayken Osmanlılar devrinde padişah, Sadrazam İbrahim Paşa, Kazasker Kadir Çelebi, Nişancı Celâlzade Mustafa Çelebi, Ayas Paşa, Cafer Paşa, Baltacı Mehmed Paşa gibi ileri gelenlere takdim ettiği kasideler karşılığında maddi destek görmüştür. Bazı şiirlerinden anlaşıldığına göre de gerek Safeviler döneminde, gerekse Osmanlılar döneminde yeteri kadar destek görmemiş, sıkıntı ve darlığa düşmüştür.

Türkçe, Arapça ve Farsça'ya mükemmel derecede hakim olan Fuzulî İranlı şairlerden Selman-ı Saveci, Hafız, Türk şairlerinden de Nesimî, Ali Şir Nevaî ve Necatî'nin etkisinde kalmıştır. Şii mezhebine bağlı olan ve *Sihhat u Mıraz* adlı yapıtından anlaşıldığı gibi engin bir hekimlik bil-

gisine sahip olan Fuzulî şiiirlerinde genellikle tasavvuf konusunu işlemiştir. Hz. Ali'yi mükemmel, olgun bir kişi olarak nitelemiş, bütün halifelerden üstün tutmuştur. Hz. Ali ve Şah İsmail'e övgüler düzdüğü *Beng ü Bade* adlı Türkçe mesnevisinin konusu esrar ve şarap arasındaki hayali bir çatışmadır ama yapıt aslında, Şah İsmail ile II. Bayezid arasındaki mücadeleyi yansıtır. Fuzulî *Şikâyetname*'sinde ise saray şairleri arasına girememekten yakınmıştır. Kendisinden sonra gelen hemen hemen tüm şairleri etkilemiş olan Fuzulî, şiiri büyük ölçüde insanı tanımlamaya yarayan bir etkinlik olarak görür. Ona göre şiir, özlü ve anlamlı sözlerle kurulur. Şiirde ahenk ses benzerliğiyle elde edilir. Türkçe şiirlerinde Azeri lehçesini kullanan Fuzulî halk dilinden sözcüklere, deyim ve atasözlerine, Kuran'dan ve hadislerden alıntılara da sıkça başvurmuştur. Fuzulî'ye göre şiirin temeli bilim, özü sevgidir. Divan şiirinin bütün ölçü ve biçimlerini kullanmış olan Fuzulî'nin şiirlerinde lirizm ve zengin imgeler en çok dikkat çeken özelliklerdir. Şair, Arap ve Fars efsanelerinden olabildiğince yararlanmış, içten bir anlatım sergilemeyi başarmıştır. Belirgin sanatsal özellikleri daha çok gazellerinde görülür. *Hadikatü's-Süeda* adlı yapıtı dinsel lirizmin en yetkin örneklerinden biri kabul edilir. 3096 beyitten oluşan *Leyla ve Mecnun* mesnevisi, Fuzulî'nin Genceli Nizami'yi kaynak alarak yazdığı ama özgün kişiliğinin damgasını taşıyan ünlü yapıtıdır.

BAŞLICA YAPITLARI

Arapça: Divan; Matla - ül - İtikad.

Farsça: Divan; *Heft-Cam*; *Enîs-ül-Kalb*; *Risale-i Muammeyat*; *Rind ü Zahid*; *Hüsn ü Aşk*.

Türkçe: Divan; *Beng ü Bade*; *Leyla ve Mecnun*; *Kırk Hadis Tercümesi* (*Camî'nin Tercüme-i Hadîs-i Erba'in*'in özgün çevirisi); *Suhbet-ül-Esmar*; *Hadikat-üs Süeda*.

Abdûlbaki Gölpınarlı

FUZULÎ VE SANATI ÜZERİNE DÜŞÜNCELER FUZULÎ'NİN ŞİİRİ

Fuzulî'nin şiiri hakkında en meşhur tezkirelerden Ahdî tezkiresi şu mütalaayı yürütmektedir: "Kendü tarzında muhteri, ve tarıyk-ı maanide mübdî' ve şâhid-i fikri elfaz-ı pak ile müzeyyen ve gün gibi câme-i zerrîn-i ma'na ile a'yân içinde muayyen ve lisan-ı Tazide olan ebyatı, fusaha-yı Arata meşhur ve güftar-ı Nevaî-âyini Türkân-ı Mogol yanında mezkûr ve zeban-ı fürste olan divanı pesendide-i her merzibûm ve eş'ar-ı türkisi makbul-i zurafa-yı Rum olmuştur." Şairlerin değerlerini belirtmede ve haklarında haklı ve çok yerinde hükümler vermede hakikaten büyük bir isabet gösteren Lâtîfî de Fuzulî'nin şiiri hakkında "Nevâyî tarzına karîb bir tarz-ı dil-firîb ve üslûb-ı acîbi vardır. Tarzında mübdî, ve tarıkında muhteri'dir" diyor. Diğer tezkireler de umumiyetle onu övmeye ve bilhassa Nevâî tarzına yakın bir tarzda şiir yazdığını ve vadisinde garib ve muhteri yani bir edebiyat tarihçisinin garip anlayışı gibi şimdiki manada garip değil, eşsiz, tek ve örneksiz, aynı zamanda da ihtira sahibi olduğunu söylerler. Hakikaten de lehçe ve edası bakımından, artık İstanbul şivesini umumi yazı şivesi olarak kabul etmiş olan Anadolu, Rumeli ve İstanbul şair ve müdekkiklerince garip, eşsiz, örneksizdir. Fuzulî de doğrucası şöhretinin mühim bir kısmını bu edaya ve Azeri lehçesine borçludur.

Fuzulî, Türkçe Divan mukaddimesinde şiiri, her şeyden önce bir istidat ve binaenaleyh bir yaradılış işi olarak görmekte, bu istidadın, muhit ve cemiyette inkişaf edeceğini söylemektedir. Fakat "İlimsiz şiir, esası yok dıvar gibi olur ve esassız dıvar, gaayette bî itibar olur" diyerek şiirin, ilimle gelişebileceğini, ilimsiz şiirin, ruhsuz kalıp olduğunu bildirir. Bu fikir, yalnız onun fikri değildir. Devrindeki divan şairlerinin hepsi aynı fikirdedir. Daha çocuk denecek bir çağdayken şiir söylemeye başladığını, şöhretinin dünyayı tuttuğunu söyleyen şair, Türkçe Divanı'nı nasıl tertip ettiğini şöyle bir hikâyeyle anlatır:

"Yüzündeki bene Hutun miski demek hata olan, saçlarına çektiği haset yüzünden Tatar ülkesindeki nafenin bile günü, zamanı kara bir hale gelen, saç, sakalı miskler kokan kara gözlü bir güzel, günün birinde yürüyen bir selvi gibi salına-salına geldi, aşkından topraklara döşenmişim de beni görüp üstüme merhamet gölgesi saldı. Tatlı tatlı hatırımlı sordu, gönlümü aldı. Konuşur-görüşürken ey fesahat bahçesinin çiçeği, ey güzel söz ilkbaharının yeşilliği dedi, hamdolsun Tanrıya, iradesi, kaderi, sana kuvvet vermiş, başarılar ihsan etmiş, nazım ve nesir fenlerinin ülkelerini zaptetmeyi sana müyesser eylemiş. Söz iklimlerinin başbuğluk nöbeti, yavaş yavaş sana gelip çatmış. Arapta, acemde, türkte eşi bulunmaz kamiller çok amma senin gibi bütün dillerde şiir ve nesir yazacak yok. Dilinin anahtarı, zamanın yüzüne feyiz kapılarını açmada. Bir dalgıç olan şairlik tabiatın, halkın ileri gelenlerine de, aşağı tabakasına da fesahat denizinden belâgat incilerini çıkarıp saçmada. Dünya halkının kimisi nesir ve muamma incilerinden feyiz almış, kimisi mesnevilerinde kasidelerinden faydalanmış. Bazısı farsça gazellerini gönüllerine nakşetmişler, bazıları arapça recizlerinin zevkına varmışlar. Türk-zade güzellerin, şiirinin feyzinden mahrum kalmaları, zevk sahibi Türk taifesinin, sözlerinin bahçesinde gazel divanının çiçeklerini bulmaları hiç de doğru değil. Bu yüzden şairlik binanın kusurlu kalması ve bu sebeple yücelik istidadının esasının rahne-

lenmesi yakışmaz". Burada şairin, gazel hakkında altı beyitlik bir mesnevisi var. Diyor ki:

"Nazar ehline safa bağışlayan, onları tertemiz bir hale getiren gazeldir. Gazel, hüner bahçesinin gülüdür. Gazel ceylanını avlamak kolay değildir. Gazeli inkâr eden irfan sahibi olamaz. Şairin kudretini gazel gösterir. Nazmın şöhretini gazel arttırır. Gönül, şiirin birçok tarzı var amma sen, hepsinin içinden gazeli seç. Çünkü gazel, her topluluğun ziyneti ve akıllıların sanatıdır. Devrinde ve dünyada meşhur olan, okunması, yazılması kolay bulunan gazel söyle sen."

Şair, bu güzelin sözünü dinliyor ve çocukluğunda yazdığı gazelleri, kendisinden reca ve minnetle alanlardan recalarla, minnetlerle alıp toplayabildiklerini topladığını, bu suretle de muhtasar bir divan meydana getirdiğini söylüyor.

Türkçe divanındaki şiirler, Fuzulî'nin çocukluğunda, yahut çocuk denecek çağlarında söylediği şiirler midir? Buna imkân yok. Bu gazellerin çoğu, Nevâî'ye, Anadolu şairlerinden Nizami'ye, Necatî'ye vesaireye nazirelerdir. Bunlara nazireler söylemiş, mazmunlarını tasarruf etmiş, İran şairlerinden mülhem olmuş, Hafız'dan, Sadî'den, Selman'dan, Kâtibi'den... mazmunlar almıştır. Belki gazellerinin bir kısmı, gençlik çağına aittir. Fakat çoğunun olgunluk devrine ait olduğu şüphe götürmez bir hakikattir. Fuzulî, Hayali Bey'le İran seferi münasebetiyle Bağdad'da 940 - 942' de, yani ölümünden yirmi küsur yıl önce tanışmıştır. Rum ülkesine gitmeyi arzuladığını bildiren gazeller şüphe yok ki Osmanlılarının Bağdad'ı almasından sonra yazılmış gazellerdir.

*Bükülmüş kaddimi kurtaragör kullab-ı zülfünden
Hatadır çekmesin çok bağı çökmüş bir çürük yayı*

beytindeki bükülmüş bel, şairane bir tarzı ifade sayılsa bile,

*Verdi rihletden haber mûy-ı sefîd ü rûy-ı zerd
Çihre-î handânı vü zülf-i perîşânı unut*

beyti ve,

*Gönül yetti ecel zevk-ı ruh-î dildâr yetmez mi
Ağardı mûy-ı ser sevdâl-yı zülf-i yâr yetmez mi*

*Yetirdi başını gerdun ayâğa bâr-ı mihnetden
Hayâl-î halka-i giysû-yı anber-bâr yetmez mi*

*Sanâ yetdi ecel peymânesin nûş etmeğe növbet
Hevâ-yı çeşm-i mest ü gamze-i hun-hâr yetmez mi*

*Yeter oldû kulâğa bang-i rihlet dehr bâğından
Ne durmuşsun temâşâ-yı gül-î ruhsâr yetmez mi*

*Yeter cem'eyle bâr-ı ma'siyet tagyir-i atvâr et
Hayâ kıl yok mudur insâf ol kim vâr yetmez mi*

*Hidâyet menziline yetdiler sa'y ile akrânın
Dalâlet içre sen kaldın sanâ ol âr yetmez mi*

*Fuzulî sanma yetmek menzil i maksûda müşkildir
Tutan dâmân- şer'-i Ahmed-i Muhtâr yetmez mi*

gazelinin, ölüme yaklaşmış, beli bükülmüş, saçları ağarmış, yaptıklarına nadim mü'min bir ihtiyarın ağzından çıktığı muhakkaktır. Kıtalarından biri de aynı mealdedir ve aynı inkisarla yazılmıştır. Kadılara, Padişaha, valilere hitap eden kıtaları, bilhassa kasideleri, Osmanogulları'nın Bağdad'ı almalarından sonra yazıldığı gibi gazelleri de hayatının muhtelif devirlerine aittir. Zamanının ziyana yanıp yakılan, ihtiyarlığını belirten rubaileri de vardır. Hasılı bütün bir ömür mahsulü olan bu divanın, bir güzelin isteği üzerine toplanması da, içindeki şiirlerin, çocukluğuna ait şiirler olması da şairane bir hayalden ve divan edebiyatının esas unsuru olan yalanın şairce ifadesinden başka bir şey değildir:

*Ger derse Fuzulî ki güzellerde vefâ var,
Aldanma ki şair sözü elbette yalandır!*

Şair, farsça divan mukaddimesinde de hemen-hemen aynı şeyleri söyler: "Bir gün bir mektep sahasından geçiyordum, yolum oraya düşmüştü. Peri yüzlü bir Fars gördüm. Öyle usul boylu bir selviydi ki güzel yürüyüşü, o yürüyüşe dalıp şaşırان elif'i harekettan alıkoymuş, mushaf yüzünü mütalaa, şevkı, sad'ın görmez gözünü görüşün ta kendisi etmişti."(*) O güzel, şairin şiirlerinden birkaç beyit okumasını istiyor, şair, arapça ve türkçe şiirlerinden birkaç beyit okuyor. Güzel, ben bunları anlamam. Bu dil benim dilim değil ki. Bana farsça ve ciğerler yakan gazeller gerek diyor. Bunun üzerine Fuzulî, birkaç gece içinde farsça gazellerden bir divan meydana getiriyor.(**) Bu sözlere inanırsak Fuzulî, evvelce yalnız arapça ve türkçe şiir yazarmış, farsça divanını sonradan meydana getirmiş. Halbuki türkçe divan mukaddimesinde türkçe divanını, arapça ve farsça şiirleriyle şöhret bulduktan sonra ve çocukluk şiirlerinden tertip etmiş olduğunu söyler. O söze ne kadar inanabilirsek bu söze de o kadar inanabiliriz, "Ve ennehum yekulûne mâ lâ yef'alûn."(***)

Farsça divanı da gazelleriyle, kıtalarıyla, rubailerleriyle, beyit ve müfretleriyle bir ömür mahsulüdür. Şüphe yok ki her iki divanını da ömrünün sonlarına doğru terkip etmiş ve söylediği bütün şiirleri toplayıp tertip ettikten sonra da bu mukaddimleri yazmıştır. Neden böyle söylüyor o

(*) Rûzî guzârem be mektebî uftâd, peri-çihreî dîdem Fars-nijâd ve sehîserv ki hayret-i nezzâre-i refâtâreş elifrâ ez hereket endâhtebûd ve şovk-ı mutâlâa-i mushaf-ı ruhsâreş dîde-i nâbînâ-yı sâdrâ ayn-i basar sâhtebûd... (9. a)

(**) Şebi çend hodrâ der âteş-i tefekkur kudâhtem u der gezeliyyât-ı fârisî divânî muretteb sâhtem ki... (9. a-b)

(***) Şuarâ suresi, âyet, 226: Hiç şüphe yok ki şairler, yapmadıkları şeyi söylerler.

halde? Gene şüphe yok ki bu şiirlerin, çocukluk mahsulü olduğunu, yahut birkaç gecede yazıldığını söyleyerek kendinin pek büyük bir şair olduğunu, bu şiirlerin onun en bayağı şiirleri bulunduğunu bildirmek istiyor. İşte bütün iş, bundan ibarettir!

Fuzulî, türkçe divanının mukaddimesinde Rum, yani Anadolu - Rumeli ve Tatar şairlerine hitaben ben diyor, Irak'lıyım, şiirlerimde Osmanoğulları ve Tatar ülkelerindeki sözlerden, latiflerden, darbimesellerden bir şeyler yoksa mazur görün. Her memleket ehli, eğreti şeyden arlanır. Başka diyar halkının şiirlerinden tasarrufu gayret de kabul etmez. Bir ülkenin ıstılahlarını da başka diyar halkı kullanmaz. Hamdolsun Tanrı'ya, Kerbelâ toprağı, kadir ve kıymet bakımından başka memleketlerin toprağından yücedir. Zaten şiirimi yücelten de gerçekten budur. Ondan sonra sefere çıkan şiirlerinin fesad ehlinden ve bilhassa yanlış yazan kâtiplerle şiiri nesirden ayırt edemeyen ve okuyunca berbat eden kişilerden, bir de şairlik davasına kalkışan, fakat hakikatte şair olmayan hasetçilerden koruması için Tanrı'ya niyazda bulunuyor.

Aşağı yukarı diyebiliriz ki her iki divanın önsözü de aynı tarzda yazılmıştır. Henüz göremediğimiz arapça divanının önsözü de sanıyoruz ki gene bu çeşittir.

Fuzulî'nin şiirlerinde Sa'di (1291 - 2), Selman (1376 - 7), Hafız (1389 - 90) ve Kâtibi (1435 - 6) gibi kendisinden önce gelip geçen üstat İran şairlerinin izleri, gayet kolay bulunur. Süleyman Nazif, Fuzulî'nin:

*Görmemiştir gerçi kimse can bedenden gittiğin
İşte ben gördüm ki şimdi kendi canımdır giden*

beytinin ve bilhassa bu beytin ikinci mısraının, Sa'di'nin şu:

*Der reften-i cân ez beden gûyend her nov'i suhan
İnek be çeşm-i hîşten didem ki cânem mireved*

beytinden âdeta terceme olduğunu söyler.

Fuzulî'nin şiirlerinde Selman'ı hatırlatan parçalar da pek çoktur ve bunlara sık sık rastlanır. Selman'ın mesela:

*Men kîstem tâ vâşevem sovdâ-yı dîdâr ı şumâ
İnem ne bes k-âyed bemen bûyî zi gulzâr-ı şumâ^(*)*

*
**

*Kible i mâ nîst cuz mihrâb-ı ebrûy-ı şumâ
Dovlet-i mâ nîst illâ der ser i kuy-ı şumâ*

*Rûz-ı mehşer der cevâb-ı pursiş-î sovdâ y'kufr
Hiç dest-âvîz mârâ nîst cuz mûy-ı şumâ^(**)*

beyitlerini okurken Fuzulî'yi hatırlamamak imkân-sızdır:

*Ben gedâ sen şâha yâr olmak yok ammâ neyleyim
Ârzû ser - geşte-î fikr-î muhâl eyler beni*

(*) Ben kim oluyorum ki sizin yüzünüzü görebilmek sevdasına düşeyim? Gül bahçenizden bir kokudur geliyor, bir kokudur alıyorum, bu yetmez mi bana?

(**) Mihrap kaşlarınızdan başka kıblemiz yok, Mahallenizde, civarınızda bulunmaktan başka bir devletimiz olamaz. Mahşer günü küfür sevdasını sordular mı cevabını verirken elimizde saçınızdan başka bir armağan olmayacak:

*Zâhidâ sen kıl teveccüh gûşe-î mihrâba kim
Kible-î tâat ham-ı ebrû yı dilberdir bana*

*Ey koş ol kim ışk harfin bir dahî tekrâr edem
Haşr dîvânında görgeç nâme-i a'mâlimi*

Zaten Selman'la Fuzulî arasında mizaç ve eda bakımından büyük bir benzerlik vardır.

Vaktiyle Hafız'ı türkçeye çevirirken Fuzulî'nin onun muhtelif mazmunlarını ne suretle tasarruf ettiğini örnekleriyle göstermiştik. (Abdûlbaki Gölpınarlı: Hafız Divanı, Milli Eğitim Bakanlığı, klasik yayınlarından, 1944, önsöz, s. 23-24).

Fuzulî'nin

*Beyâban gerd-i Mecnun'dan gam u derdim suâl etme
Ne bilsin bahr hâlin ol ki menzilgâhı sâhildir*

*Bir perî zülfün tutup hâlinden aldın kâm-ı dil
Dut ki Çin mülkini duttun Hind'den aldın harâc*

*Vâiz bize dün dûzahı vasfetti Fuzulî
Ol vasf senin külbe-i ahzânın içindir*

*Secdedir her kanda bir büt görsem âyînim benim
Hâh kâfer hâh mü'min dut budur dinim benim*

*Fuzulî eyledi âheng-i ayş-hâne-i Rûm
Esir-i mihnet-i Bağdâd gördüğün gönlüm*

beyitleri Hafız'ın şu beyitlerinden terceme değil-
se mutlaka tevarüd de değildir, mazmun tasarrufun-
dan başka bir şeye hamledilemez:

*Şeb-i târik u bim-i mevc girdâbî çünin hâil
Çi midânende hâl-i mâ sebûkbârân-ı sâhilhâ^(*)*

*Dü çeşm-i şuh-ı tu berhem-zede Hutâ vu Habeş
Be Çin-i zülf-i tu Mâçin-u Hind dâde harâc^(**)
Hadis-i hevl-i kıyâmet ki guft vâiz-i şehîr
Kinâyetist ki ez rûzgâr-ı kicran guft^(***)*

*Rûzgârist ki sovdâ-yı bûtan din-i menest
Gam-ı on kâr neşât-ı dil-i gamgîn-i menest^(****)*

(*) Kapkaranlık bir gece, dalga korkusu, bu çeşit korkunç bir girdap... Kıyı-
da yükleri hafif, dertleri az yolcular, nerden bilecekler bizim halimizi?

(**) İki şuh gözün, Hıta ve habeş ülkelerini birbirine katmış. Maçin ülkesiyle
Hind diyarı, bûklüm bûklüm saçlarına haraç vermiş.

(***) Şehir vaizinin kıyamet korkusuna dair söylediği söz yok mu? O söz ayrı-
lık gününe ait bir kinaye, onun için söyledi o sözü.

(****) Zamanladır ki putların, güzellerin sevdası benim dinimdir. O işin gamı,
gussası, dertli gönlümün neşesidir.

*Reh neberdim be maksûd-ı hod ender Şîrâz
Hurrem on rûz ki Hâfız reh-i Bağdâd kuned^(*)*

Fakat Fuzulî'ye en ziyade müessir olan İran şairi, sanırız ki Kâtibî'dir. Fuzulî'nin

*Nakd-i can târâc-ı gamdan saklamak düşvâr olur
İşk tâ seng-i melâmetten hisâr etmez bana
Yattılar Ferhâd u Mecnun mest-i câm-ı ışk olup
Ey Fuzulî biz olar yattıkça növbet bekleriz
gibi beyitleriyle, yahut LXVII numaralı rubâîsiyle,
Kâtibî'nin,*

*Mâ bâ vücûd-ı seng-i melâmet selâmetim
Gûyâ ki senghâ-yı melâmet hisâr-ı mâst^(**)*

*Geh menem u deşt u der geh menem u kûhsâr
Kıssa-i Mecnun merâst gussa-i Ferhâd hem^(***)*

gibi beyitleri arasındaki benzerlik, hele Kâtibî'deki "sek" mazmunlarıyla Fuzulî'deki "it" mazmunlarındaki ayniyet, pek barizdir. Verdiğimiz bu örnekler, Fuzulî'nin sanat nescini ören mizac hakkında ancak bir fikir verebilir. Yoksa Fuzulî'yi İran şairleriyle ve maalesef beşeri cephede onlar gibi, mesela Hafız gibi bir dev şair olmadığından; yalnız bu bakımdan karşılaştırmak, tamamıyla ayrı ve cidden uzun bir iştir.

(*) Şîraz'da maksadına yol bulamadım. Ne mutlu o gün ki, Hafız, Bağdad yolunu tutar.

(**) Biz, melamet taşları oldukça selâmetteyiz. Sanki melamet taşları, çevremizde bir hisardır.

(***) Gâh çölde, yazıda dolanırım, gâh dağlara çıkanım. Mecnun'un hikâyesi de benim hikâyem. Ferhad'ın derdi de benim derdim.

Fuzulî'ye tesir eden Türk şairlerinin başında Nevâî (1500) gelir. Bu bahse, neşrettiğimiz Divan, "Divan-ı Gazeliyat" olmakla beraber Fuzulî'nin meşhur "Su" redifli kaside-
sinin de Nevâî'ye bir nazire olduğunu söyleyerek başlaya-
cağız. Nevâî "Su" redifli gazeline,

*Saçtı terdin gül üze ol serv-i gül-ruhsâr sû
Köymekim def'iga kıldı ot üze ızhâr sû*

diye başlar. Fuzulî'nin bu pek meşhur naatının matlaı da şudur:

*Saçma ey göz eşkdin gönlümdeki odlâra sû
Kim bu denlü dütuşan odlâra kılmaz çâre sû*

Beyitlerde o kadar benzerlik vardır ki...

*Haste könglüm zahmı ağızı puhtalık pe, zânudın
Bar anın dik kim pamuk birlâ içer bimâr sû*

beytiyle,

*Vehm ilen söyler dil-i mecrûh peygânın sözün
İhtiyât ile içer her kimde olsâ yâre sû*

beytini karşılaştırmak, bu benzerliğin derecesini açık-
lar sanırız.

Nevâî'nin gazelindeki,

*Mihr kim ol çihre aksîdur nidür ger bolmamış
Otlug âhım şu'lesidür künbed-î devvâr sû*

beytiyle Fuzulî'nin,

*Âb-gündur künbed-î devvâr rengi bilmezem
Yâ muhîr olmuş gözümünden künbed-i devvâre sû*

beytinin benzerliği, bu karşılaştırmayı daha kuvvetlendirmiş olur sanırız.

Fuzulî'nin divânının,

*Kad enâr-el ışk lil-uşşâkı minhâc-il hüda
Sâlik-î râh-ı hakikat ıška eyler iktidâ*

matlaiyle başlayan ilk gazelinin bile Nevâî'nin,

*Aşrakat min aksi şem-ül ke'si envâr-ül hüda
Yâr aksin meyde kör dip câmdın çıktı sadâ*

beytiyle başlayan gazeline nazire olduğunu söyledikten sonra Fuzulî'nin, Nevâî'ye yazdığı nazireleri birer birer arz edelim:

Nevâî : *Ni sun'undan aceb yüz minğ cihan bolmak binâ peydâ
Ni mülkinke halel yüz minğ cihandın bolsa nâ peydâ*

Fuzulî : *Zihî zâtın nihân u ol nuhandan mâsivâ peydâ
Bihâr-ı sun'unâ emvâc peydâ ka'r nâ-peydâ*

Nevâî : *Tapmış ol yüz katre katre koydın özke âb u tâb
Kayda veh veh munca kevkeb zâhir eyleb âftâb*

Fuzulî : Subh çekmiş çerha çalmış tâşa tiygun âftâb
Zâhir etmiş ol meh-î dellâke ayn-i intisâb

Nevâî : Sin lebing sorgan hamı min kan yutarmın iy habib
Sin mey içkil kim menge hun-ı ciğr boldu nasib

***

Fuzulî : Kûh-ken Şirîn'e öz nakşın çekip vermiş firb
Gör ne câhildir yonar daşdan öziycün bir rakıyb

Nevâî : İy saçınğ âşüftesî yüz hayl-i sevdâyî-mizâc
Körmedük zencîr hem sevdaga bâis hem ilâc

***

Fuzulî : Münhariftir sâkıyâ endûh-i dünyâdan mizâc
Bâde dut kim illet-î endûha gafletdir ilâc

Nevâî : Yenke körközdü savuğ âh u sarığ ruhsâr subh
Ger nihânî mihridin min dik imes bîmâr subh

***

Fuzulî : Ger değil bir mâh mihriyle benim tek zâr subh
Bâşın âçıp nîşe her gün yâhasın yırtâr subh

Nevâî : Bedenke kilmedi tâ azm-i kâıyng eyledi rûh
Kî rûh şahsını ol gamze eyledi mecrûh

Fuzulî : Eğer murâd ise vermek safâ-yı cevher-i rûh
Felek - misâl yürüt sâgar-ı şerâb-ı sabuh

Nevâî : Dud-ı âh ırnes köngül ottın kara kılğanda verd
Çün yakıldı ısk hükmîdin hevâga çıktı gerd

*
*
*

Fuzulî : Germdir şâm u seher mihrinle çerh-i lâcüverd
Geh şirîşk-î âl eder ızhâr geh ruhsâr-ı zerd

Nevâî : Nî murâd-ı nî ümîd eyler ol aydın bizni şâd
Âh kim ısk içre hem nevmîd biz hem nâ-murâd

*
*
*

Fuzulî : Göz hatından merdümün mahv etmedin bulmaz murâd
Zâyi' eyler hüsnünü hattın sevâd üzre sevâd

Nevâî : Ol melek-simâ perî kim halk anın hayrânudur
Canlar âşûbı velî âşüfte canım cânudur

*
*
*

Fuzulî : Ol perî-veş kim melâhat milkinin sultânudur
Hükm onun hükmü banâ fermân onun fermânudur

Nevâî : Hurrem oldu bâğ u yir güldin içimde gam henüz
Küldi her yan gonca vu gönğlüm işî mâtem henüz

**

Fuzulî : Âlem oldu şâd senden ben esir-i gam henüz
Âlem etdi terk-i gam bende gam-ı âlem henüz

Nevâî : Serv yanglaş cılve kılсанğ nâz ile iy serv-i nâz
Canlar itkeyler ayâginga fidâ ehl-i niyâz

**

Fuzulî : Râz-ı ıskın saklaram dilde nihan ey serv-i nâz
Gütse bâşım şem' tek mümkün değıl ifşâ-yı râz

Nevâî : Bâğ arâ nî serv itermin ârzü nî gül heves
Dehr bâğudın menğe bir serv-i gül-ruhsâr bes

**

Fuzulî : Ey gönül ol hancer-i müjgâna eylersen heves
Kasd-i cân ettin bekaa-yi ömrden peyvendi hes

Nevâî : Nefs kutta'-ut tarîkı menzilîdür bu ribât
Nakd-i din hıfzıga kıl ötkünce andın ihtiyât

**

Fuzulî : Kulmagıl muhkem gönül dünyâda akd-i irtibât
Sen bir âvâre müsafirsin bu bir köhne ribât

Nevâî : *Rişte dikkatdur kelâmıñda dür-î şeh-vâr lafz
Riştege dürler çekersin tâ tapar tekrâr lafz*

**

Fuzulî : *Dürcdür la'l-i revan-bahşın dür-i şeh-vâr lafz
Dürden dürler tökersin eylesen ızhâr lafz*

Nevâî : *Çün şebistan içre kıldı ârızın cânana şem'
Meş'al-î mihr olsa kim közge görünmes yane şem'*

**

Fuzulî : *Dil uzâdır bahs ile ol ârız-ı handâne şem'
Od çıkar ağzından etmez mi hazer kim yâne şem'*

Nevâî : *İsteseng kim urgasın devranga tiyg-ı inkitâ'
Elvidâ't itkünce sin kılğıl burunrak elvidâ*

**

Fuzulî : *Âftâb-ı tal'atın dutdukça evc-i irtifâ'
Katl-i ehl-î ıška tiyg-ı gamzedir ondan şuâ'*

Nevâî : *Ança mahzun könglüm olmuş ıskdın nâzârlığ
Kim kılurmin yığlayan her kimni körse zârlığ*

**

Fuzulî : *Sâkıyâ mey sun ki dâm-ı gamdürür hüşyârlığ
Mestliktir kim kılar gam ehline gam-hârlığ*

Nevâî : Gerçi yoktur lâlezâr-ı eşkine peydâ kırağ
Dûde-i âhım bile koyman bolur barliga dâğ

Fuzulî Aş için bir turfa menzildir behâr eyyâmı bâğ
Onda tutsun gonce-veş her kim ki aş ister otâğ

Nevâî : Tâğ âşıklık yükidin ham bolurga yok hilâf
Kör ki nî nev' oldu ham çün kaldı ışk üstide kaaf

Fuzulî : Mihnet-i ışk ey dil âsandır deyü çok urma lâf
İşk bir yüktür ki ham bolmuş onun altında kaaf

Nevâî : Hayâlinğ hüsnige könğlümde ziynet birse hicrânınğ
İrür gülgüne kan meşşâta ışk u közgü peygânınğ

Fuzulî : Ne hoşdur ârızın devrinde zülf-i anber efşârın
Bu devrân ile hoş cemiyyeti var ol perîşârın

Nevâî : Kaşlarınğdın kim irür kanlığ könğül içre hayâl
Ol kızıl kâgazda nundur bu şafak içre hilâl

Fuzulî : Çerh her ay bâşınâ salmış kaşından bir hayâl
Bû cihettendir her ay bâşında olmak bir hilâl

Nevâî : *Yâr hicrânîda bir vaktınga yetsenğ iy ecel*
Can fidânğ olsun henüz azdur ki kıltingdür mahal

Fuzulî : *Eyle müstesnâ güzelsin kim sanâ yokdur bedel*
Senden ey can munkati' kılmaz beni illâ ecel

Nevâî : *Tâ yigit irdim karlılarga küp irdi hidmetim*
Kangan çağda yigitlerke ağır dur sohbetim

Fuzulî : *Zâir-î meyhâneem muğ secdesîdir tâatım*
İşk pîrim nakd-i can nezrim tevekkül niyyetim

Nevâî : *Firkatingdın gîceler örter mini baht-ı zebun*
Gûyyâ min örtenür ot min karankuluk tütün

Fuzulî : *Dûst bî pervâ felek bî rahm devran bî sükûn*
Derd çok hem-derd yok düşmen kavî tâlî' zebun

Nevâî : *Sensizin iy ömr bir sâat menğe can bolmasun*
Sin bol u bes tâbî vu firdevs ü ndvan bolmasın

Fuzulî : Cem' gölün devr cevrenden perîşân olmasın
Çerh fermânınla dönmekten peşimân olmasın

Nevâî : Felektin ger menğe her lâhza yüz kaygu kilür ayrû
Eger min kaygudın song bir sivinmek bâr imes kaygu

***

Fuzulî : Nihâl-i derddir Mecnun yer etmiş sâyesin âhû
Başındâ kuş yuvası berk ayâğındâ selâsil sû

Nevâî : Gül-gûn ying içre elkin ol müşk-bû gazâle
Yâ reng kıldı müşkin yâ kolka tutdu lâle

***

Fuzulî : Mushâf demek hatâdır ol safha-i cemâle
Bû bir kitâb sözdür fehm eden ehl-i hâle

Nevâî : Bir perî-peyger gamı âşüfte-hâl etmiş mini
Îlke ahvâlîn dimektin keng ü lâl etmiş mini

***

Fuzulî : Hayret ey büt sûretin gördükde lâl eyler beni
Sûret-i halim gören sûret hayâl eyler beni

Nevâî : Min müdür min kim ayırmış vasldın cânan mini
Öltürür ansız zaman minğ vasl ile hicran mini

***

Fuzulî : *Gark-ı hûn-âb-ı dil etti dâde-î giryan beni
Anca kan töktü ki bundak durlu âhur kan beni*

Nevâî : *İy hayâtım nakdi lâ'l-î hurde-dânınğ sadkası
Cevher-î cânım aktyk-ı dür-feşânınğ sadkası*

***

Fuzulî : *Göz karâsı eşk-i gül-gûnunda hâlin sadkası
Eşk-i gül-gûman gül-î ruhsar-ı âlin sadkası*

***

Nevâî'nin, matla'larını yazdığımız gazellerle hem-kafiye ve hem-vezin daha birçok gazelleri vardır ki onları da kaydetseydik söz, çok uzayacaktı, zaten fazlasıyla da uzadı ya. Nevâî'nin, Fuzulî'ye ne kadar müessir olduğunu biraz daha açıklayabilmek için onun bir gazelindeki:

*Kaaşıga kılgaç sücûd öltürdi ol kâfer mini
Hiç müselman yâr yârab nâ müselmân olmasun*

beytiyle Fuzulî'nin bir gazelindeki:

*Demâdem cevrlendir çektiğim bi-rahm bütlerden
Bu kâferler esîrî bir müselmân olmasın yârab*

beytini, yahut Nevâî'nin:

*Can birip bir nâfe zülfidin didim sevdâ kılay
Bu sıfat sevdâyî ol fikr-i muhâl etmiş mini*

beytiyle Fuzulî'nin:

Ben gedâ sen şâha yâr olmak ammâ neyleyim

Ârzû ser geçte-î fikr î muhâl etmiş beni

beytini (ki yukarılarda bu beytin, Selman Sâvecî'nin bir beytine de benzediğini işaret etmiştik), yahut da Nevâî'nin şu,

*Rûzede leb teşneliğdin kıldı za'f ol mâh-rû
Can birürmen lâ'lîğa tâ bolgası cânımda sû*

*Lâ'lîğa sû ârzû bolmuş susuzluk tâbıdın
Kim körünür çeşme-i hayvan su kılmak ârzû*

*İstedim ol gülni-siyrâb u bu kim bî âb irür
Haste könğlüm gonca dik kan bağlanıptur tû be tû*

*Za'fdın her dem koyâşım hûşıdın gaayip bolur
Köz salıp Tanğrı üçün harşîd gaayip boldu mu*

*Min salay âhım bile hâlimga zulmet iy Hızır
Sin sugını çi yökür çeşminğ sarı âlıp sebû*

*Teşneliğdin zâhidâ huşk oldu oy ay rûzede
Gerçi zühed ehli harâbât içre kaldı kû-be kû*

*İy Nevâyî her dem ol ay za'fıdın bî-hâl irür
Hiç bilmen kim ni kılgaymın aceb hâl oldu bu*

gazeliyle Fuzulî'nin, divanımızdaki, CLXXVIII. gazeli-ni karşılaştırmak kâfidir sanırız. Gene Nevâî'nin,

*Gerçi tökti kan közüm sensiz heman könğlüm heman
Ni könğöldin bir zaman çıktınğ ni közdin bir zaman*

*Çün tenimni hecr otı köydürdi âh ursam ni tanğ
Dûd kalmay yetlekey ahker üze tüşkey heman*

.....

*İy Nevâyî bir zaman ger vasl tapsanğ ayş kıl
Kim zamanga mümkün irmes hiç kim bolmak zıman*

gazelini okuyanın, hem mazmunları, hem edası, hem de birçok yerlerindeki ayniyet derecesindeki benzerlik bakımından Fuzulî'nin II. terciini, hele o terciin ilk bendini hatırlamamasına imkân yoktur.

Nevâî'den sonra Fuzulî'ye en fazla tesir eden Nizâmî (XV inci yüzyıl), Hayalî-i kadîm (XVI ncı yüzyıl) ve bilhas- sa Necâtî (1508)' dir. Fuzulî, en güzel mazmunlarının bir- çoğunu, hassaten Necâtî'den almıştır.

Fuzulî'nin,

*Kûh-ken Şîrîn'e öz nâkşın çekip vermiş firîb
Gör ne câhildir yonar taşdan özüne bir rakıyb*

gazeli, Alishir Nevâî'ye nazire olmakla beraber bu ve- zin ve kafiye de Nizâmî'nin,

*Nîce feryâd etmesin derdiyle miskin garib
Kimse görmez çün habîbîne rakıybinden rakıyb*

Necâtî'nin,

*Âşık olduğum duyaldan yüzüme bakmaz habîb
Yöresine uğramaz ölümlü hastanın tabîb*

ve

*Dil garîb olduğuyîcün yüzüne bakmaz habîb
Gerçi kim mergub olur her tuhfe kim ola garîb*

matla'lı gazelleri vardır. Herhalde Nizâmî ve Necâtî'nin gazelleri de birbirlerine nazîre olsa gerektir. Ancak Necâtî'nin ilk gazelindeki,

*Kısmet almak ister isen, derd ü gam cân u dile
Ok bıraksun gamzen ey ebrû-kemânım yâ nasîb*

beytiyle Fuzulî'nin,

*Kaşların yâyı bir ok lûtf eylemiş her âşıka
Ben hem ondan eylerim bir ok temennâ yâ nasîb*

beytinde o kadar bir benzerlik var ki, Nizâmî'nin,

*Üştür-i ser-mest eğer götürse hicrânın yükün
Zülf ü hâlin gibi kâfir cenneti mesken tutar*

beyti, 7 nci surenin (A'râf), "Delillerimizi inkâr edip onlardan baş çekerek ululanmak isteyenlere gök kapıları açılmaz. Onlar, deve, iğne yordamından geçmedikçe Cennete giremezler. İşte mücrimlerin yaptıklarına karşılık biz de onları böyle cezalandırırız" mealinde 39. âyetini mânen tazminle meydana gelmiş bir beyittir. Fuzulî de,

*Bu gamlar kim benim vardır, baîrin bâşına koysan
Çıkar kâfir cehennemden güler ehl-i azâb oynar*

beytiyle aynı âyeti tazmin etmededir. Zaten Fuzulî'nin birçok beyitleri, insana Nizâmî'yi hatırlatır. Mesela:

*İşk derdînin devâsı kaabil-i derman değil
Terk-i can derler bu derdin mu'teber dermânına*

beytiyle Nizâmî'nin,

*Zahmumâ kim baksa der kî bûna merhem neylesün
Derdimî kim görse eydür kaabil-î derman değil*

beytinin benzerliği tevarüde hamledilemeyecek bir derecedir. Fuzulî'nin,

*Âşiyân-ı murg-ı dil zül-fi perişânındadır
Kanda olsam ey perî gönüm senin yânındadır*

gazeli, Nizâmî'nin,

*Ol perî-peyger ki dil, zülf-î perîşyânındadır
Ayet-î hüsn-î letâfet ol perî şânındadır*

matla'lı gazeliyle Necâtî'nin:

*Meyvesi her şîvenin lûtf ile büstânındadır
Fîtesî âhur zamânın çeşm-i fettânındadır*

matla'lı gazeline naziredir. Necâtî'nin,

*Ey nasihat eyliyen ben bî dile dildâr için
Hey ne derdin var senin, gönülcülüğün yânındadır*

gibi çok güzel bir beyti de ihtiva eden bu gazelindeki,

*Derd ile çâk-î girîbân eyliyen eller bu gün
Rûz-ı mahşerde senin sercümle dâmânındadır*

beyti, hiç şüphesiz yok ki Fuzulî'nin en güzel beyitlerinden biri olan:

*Çekme dâmen nâz edip üftâdelerden vehm kıl
Göklere açılmasın eller ki dâmânındadır*

beytinin aslıdır, orijinalidir.

Gene Fuzulî'nin,

*Reh - rev -î urfâna bestir sâgar û sâkıy delîl
Kim meh ü hurşîdden tapmış temennâsın Helîl*

gazeli, Nizâmî'nin,

*Ey sebîl-î ıskının İnnâ hedeynâhus-sebîl
Lâ'l-i nâbın çeşmesî Aynen tüsemînâ selsebil*

gazeline nazîredir, Fuzulî'nin,

*Canlar verip senin gibi cânâna yetmişem
Rahm eyle kim yetince sanâ cânâ yetmişem*

gazeli de gene Nizâmî'nin,

*Hurrem budur ki ölmüş iken cânâna ermişem
Kim hecr içinde vuslat-ı cânâna ermişem*

gazeline, aynı vezin, fakat ayrı redifde bir nazîredir.
Nizâmî'nin bu gazeldeki,

*Derler ki vuslatına eren cânâna erişür
Ben vuslatından ayrılalı cânâna ermişem
Bir zerreyim ki cehd ile hurşîde yetmişem
Bir katreyim ki sa'y ile ummâna ermişem*

beyitleriyle Fuzulî'nin,

*Canlar verip senin gibi cânâna yetmişem
Rahm eyle kim yetince sanâ cânâ yetmişem*

.....

*Miskin Fuzulî'yem ki sanâ dutmuşam yüzüm
Yâ bir kemûne katre ki ummâna yetmişem*

beyitleri, o kadar birbirine benzemektedir ki.

Fuzulî'nin,

*Buldu kâyunda devâc derd-i dilî-bimârmız
Sen akasın, biz kuluz kâyundadır tîmârmız*

matla'lı gazeli, Necâtî'nin:

*Yerleri seylâba verdi dîde-î bidârmız
Göklere değdi asâ-yı âh-ı âteş-bârmız*

matla'lı gazeline ve Fuzulî'nin Nevâî'ye nazîre olan,

*Ey gönül ol hancer-i müjgâna eylersen heves
Kasd-ı cân ettin bakaa-yı ömrden peyvendi kes*

matla'lı gazeli, aynı zamanda Necâtî'nin:

*Dil kesilmez ışk-ı dilberden ko nâsîh sözü kes
Veh ki bû hâb-ı eceldir olamaz mâni' meges*

ve

*Âçılıp dil karşunâ eyler ser-î zülfün hevves
Gel murâdını ver ol bîcârenin îpîni kes*

matla'lı gazellerine nazîredir ve Necâtî'nin ilk sekiz beyitlik gazelindeki "Meges" ve "Hâr u has" kelimelerinden başka kafiye teşkil eden bütün kelimeler, aynen Fuzulî'nin gazelinde vardır, yalnız onun gazelinde bir "has" kelimesi, Necâtî'de geçmez.

Fuzulî'nin Necâtî'ye yazdığı nazîrelerin matlalarını yazıyoruz:

Necâtî : *Duhân-ı âh ile doldum seriv gibi rakkaas
Sirişk-i çeşm ile oldum güher gibî gavvâs*

***

Fuzulî : *Zihî cevâhiri- ihsân ı âma ma'den-i hâs
Dür-î şefâat için bahr-i rahmete gavvas*

.....

Necâtî : *Nâr-ı haddin hasretinden şînesîne çekti dağ
Lâle dâhi mihr-i mâh-efrûzdan yâkar çerâğ*

Fuzulî: *Ay için bir turfa^{**} menzildir bahâr eyyâmı bağ
Onda diksın gonce - veş her kim ki ayş ister otâğ*

Fuzulî'nin bu gazeli aynı zamanda Nevâî'ye de nazîredir.

Necâtî : *Deme kim yârde yok cev-ü cefâdan gayrı
Ne dilerse bulunur mihr ü vefâdan gayrı*

***

Fuzulî : *Hâsılum yok ser-î kuyunda belâdan gayrı
Garezim yok reh-i ışkında fenâdan gayrı*

Fuzulî'nin bu gazelinde gerçekten bir şah-beyit olan

*Ne yanar kimse banâ âteş-i dilden özge
Ne açar kimse kapum bâd-ı sabâdan gayrı*

beyti, Necâtî'nin gazelindeki,

*Beni ağlan beni kim üstüme gelmez ölice
Bir avuç toprağ atar bâd-ı sabâdan gayrı*

beytinin tahrifinden ve bu beyitteki mazmunun tasarrufundan meydana gelmiştir. Bana Necâtî'nin bu beyti, Fuzulî'ninkinden çok daha kuvvetli geliyor. Fuzulî'nin aynı redif ve kafiyeyle söylenmiş iki gazeli daha vardır. Fuzulî, mutlaka Necâtî'nin bu beytine vurulmuş ve bu vurgunlukla bu üç gazeli meydana getirmiş. Bir tanesi, aynen Necâtî gibi başlıyor:

*Yâr kalmazsa banâ cevri ü cefadan gayrı
Ben onâ eylemezem, mihr ü vefâdan gayrı*

Öbüründeki

*Cümle-i halk banâ yâr için ağyar oldu
Kalmadı kimse banâ yâr Hudâdan gayrı
Azm-i kuyunda gönül yârlık ister bizden
Elimizden ne gelir hayri- duâdan gayrı*

beyitleri de Necâtî'nin bu gazelindeki,

*Dûd-ı âhum ne aceb göklere tutsâ yüzünü
Âşkın kimsesi yok çünkü Hudâdan gayrı
Yüzüne tutsa Necâtî ne aceb haclet elin
Nesi var yüze gelür dest-i duâdan gayrı*

beyitlerinden mülhemdir ve Necâtî'nin bu gazeli, Fuzulî'nin gazelinden çok üstündür.

Necâtî : *Âhum yeline mâil olsâ o gül budâğı
Çekmezdi lâle gibi dil sûhte bu dağı*

*Her gice ey güneş meh sende yakar çerâğı
Sen mâha çerh çâdır meh bir sefer çerâğı*

**

Fuzulî : *Merhem koyup onarmâ sinemde kanlu dağı
Söndürmez öz elinse yardırdığın çerâğı*

.....

Necâtî : *Hâkîleriz biz özleriz ol serv-kaameti
K'ehl-i kubûr can gibi ister kıyâmeti*

**

Fuzulî : *Mahşer günü görem dedim ol serv-kaameti
Ger anda hem görünmese gel gör kıyâmeti*

Fuzulî'nin bu kafiye de bir gazeli daha vardır.

**

Fuzulî - Hayâlî-i Kadim.

Fuzulî'nin,

*Tutuştı gam odunâ şâd gördüğün gönlüm
Mukayyed oldu ol âzâd gördüğün gönlüm*

gazeli Hayâlî-i Kadîm'e naziredir. Yavuz'a defterdar olan ve gazellerinden başka "Leylî vü Mecnun"u da bulunan Hayâlî-i Kadîm'in gazelini olduğu gibi yazıyoruz:

*Harâb oluptur ol âbâd gördüğün gönlüm
Gamımla toptoludur şâd gördüğün gönlüm*

*Cihanda bâşına sultân iken benim servim
Kul oldu sen şehe âzâd gördüğün gönlüm*

*Cefâya öğreniben cevre can verir şimdi
Vefâ vu cevri ile mu'tâd gördüğün gönlüm*

*Görünce dâne-i hâlünü dâm-ı zülfünde
Tutuldu kaldı o sayyâd gördüğün gönlüm*

*Karışdı kaara yere kûhsâr-ı mihnetde
Hayâlî şimdi o şayyâd gördüğün gönlüm*

Üniversite kütüphanesinde, Türkçe yazmaların 755 numarasında kayıtlı olan Hayâlî divânında bu gazelin üstüne "Hayâlî-i Kadîm" kaydı konmuştur. Lâtîfi de bu gazelin matlaını Hayâlî-i Kâdim adına kaydediyor.

Fuzulî, daha gazelinin matlaında Hayâlî'nin mazmununu tasarrufa başlamıştır. En güzel gazellerinden olan bu gazeli, tamamıyla aynı eda ve aynı müedda ile yürür-gider.

Fuzulî ile Hayâlî'nin de birbirlerine nazireleri vardır. Fakat Irak seferi münasebetiyle görüşen bu iki şairin hangisi, hangisine nazîre yazmıştır? Bunu tesbite imkân yoktur. Fuzulî'nin "Su" redifli meşhur naatı, Nevâî'ye nâzîre olduğundan Hayâlî'nin,

*Dökse ger çeşmim habâbı sen semen-ruhsâre sû
Kanlu yaşım gibi boyansun kızıl kanlâra sû^(*)*

*Âşıkane gönlünü âkıtmasaydı yâre sû
Olmaz îdi vâdi î-aşka düşen âvâre sû*

matla'lı gazelleri, Fuzulî'ye nazîredir. İkinci gazelin,

*Kâ'be-î kûyunda kıldım gözlerim yâşın sebîl
Teşne-diller çığırışıp derler meded bir pâre sû*

*Mâil olmâ ser-keş ol mahbûba istiğnâ gerek
Serv baş eğmez ayâğın ger öpe yalvâra sû*

(*) Tahir Olgun: Fuzulî'ye dair, Selâmet matbaası, İstanbul, 1936, bu eserde, bu gazelin matlaı nasılsa yanlış yazılmıştır.

*Sâkıyâ bozsâ aceb mi hâne-i zühdü şarâb
Çün esâsından yıkar erişse bir dâvâre sû*

beyitleriyle Fuzulî'nin naatindeki

*İşte peygânın gönül hecrinde şevkim sâkin et
Sûsuzam bir kez bu sahrâda benimcün âre sû*

*Serv ser-keşlik kılur kumrı niyâzından meğr
Dâmenin tûta ayâğınâ dûşe yalvâre sû*

*Zevk-ı tıygından aceb yok olsa gönlüm çâk çâk
Kim mürûr ile birâğur rahneler dîvâre sû*

beyitleri arasındaki benzerlik, tevarüde değil, ancak dîvân edebiyatındaki kopyacılığa nümune olacak örneklerdir. Nitekim bu naata, Hayâlî'nin rakıybi Yahya da bir gazelle cevap vermiş, yani nazîre yazmış, Hayâlî'den üstün olmaya çalışmıştır. (*)

Fuzulî ve Hayâlî nazîrelerini aşağıya kaydediyoruz:

Fuzulî : *Şeb ki miştâh-ı meh-i nev ola gencîne-güşâ
Kıla peymâne-i gerdûnu cevâhir-peymâ*

Hayâlî : *Subh-dem kim yakınıp hûn-ı şafaktan hannâ
Nev-arûs-i tutuk-ı çârum olâ çihre-guşâ*

Bu iki gazelden biri akşamı, öbürü sabahı vafsediyor. Fakat bu akşamla sabah, birbirinin o kadar aynı ki! İki gazel de sonuna kadar aynı eda ile ve aynı tarzda gidiyor. Hatta Fuzulî, son beyitte,

*Câm-ı devrinde Fuzulî okurum mey vafsin
Âteş-i hurmen-i gam, âb-ı hayât-ı hukemâ*

der, Hayâlî de buna, sanki başka bir lafmış gibi şu beyitle cevap verir:

(*) Aynı eser, s. 35.

*Sâgar u bâdeye derlerse Hayâlî yeridir:
Âb-ı rûy-ı hukemâ, çeşm ü çerağ-ı şuarâ*

.....

Fuzulî : *Şerbet-i lâ'lin ki derler çeşme-i hayvân ona
Ol verir can dem-bedem uşşâka vu ben can ona*

**

Hayâlî : *Ol melek-sûret perî kim benzemez insan ona
Cân ile dilden fedâ olsun hezâran cân ona*

Fuzulî : *Germdir şâm u seher mihrinle çerh-i lâcüverd
Geh sirişk-i âl eder ızhâr geh ruhsâr-ı zerd*

**

Hayâlî : *Âftâbım yoluna hâk olmasun her ehl-i derd
Korkarım kezzâb olup dâmânuna el ûra gerd*

Fuzulî : *Benî zikretmez il efsâne-i Mecnûn'a kaaildir
Ne benzer ol banâ derdî onun tahrîre kaabildir*

**

Hayâlî : *Demen Mecnûn'a ilm-i ışkî tekmiil etti, kâmindir
Benim yânumda ol divâne bilmez nesne câhildir*

Fuzulî : *Ol peri-veş kim melâhat milkinin sultânudur
Hükm onun hükmüdürür fermân onun fermânudur*

**

Hayâlî : *Şol gedâ kim kûyunun çeşmiyle âb-efşânudur
Pâdşâh-ı berr ü bahr olmuş cihan sultânudur*

Fuzulî : *Nice yıllardır şer-î kûy-î melâmet bekleriz
Leşker-î sultân-ı irfânuz vilâyet bekleriz*

**

Hayâlî : *Âşıkız dervâze-i şehîr-î melâmet bekleriz
Zâhid-âsâ sanmanız semt-î selâmet bekleriz*

**

*Kayddan âzâdeyiz kûy-î ferâgat bekleriz
Nakd-i sabrın genciyüz künc-î kanâat bekleriz*

.....

Fuzulî : *Ey fıraak-ı leb-i cânân ciğerim hûn ettin
Çihre-î zerdimi hûn-âb ile gül-gûn ettin*

**

Hayâlî : *Ey gönül hâlimi derdinle diğer-gûn ettin
Göreyim otlara yan sen beni mahzûn ettin*

.....

Fuzulî : *Değilsin çoktan ey gerdn cihan seyrinde yoldaşım
Nolâ ham olsa kaddim senden artıktır benim yâşım*

**

Hayâlî : *Mahabbet şehsüvârının atı oynâğıdır bâşım
Semend-î aşkın alnumdâ nişân-ı na'lidir kaaşım*

Fuzulî : *Zâir-î meyhâneem muğ secdesidir tâatım
Işk pîrîm nakd-i can nezrîm tevekkül niyyetim*

Hayâlî : *Ben cünûn-ı vâdi-î ışıkm gedâlık san'atım
Mûy-ı jûlîdemdürür bâşımnda tâc-ı devletim*

Fuzulî : *Olsoydı bendekî gam Ferhâd-ı mübtelâde
Bir âh ile verirdi bin bî sûtûnu bâde*

Hayâlî : *Sûzum sirâyet etse Mecnûn-ı nâ-murâde
Kuşlar kebâb olaydı bâşımndaki yuvâde*

*Kaan ağladın görünce ben âşıkı belâde
Ey çeşm-i hun - feşânım olsun demin ziyâde*

Bu iki gazelle Fuzulî'nin gazeli arasında mazmun birliği bakımından çok büyük bir benzerlik vardır.

Fuzulî : *Göz karâsı eşk-i gül-gûnumda hâlin sadkası
Eşk-i gül-gunum gül-î ruhsâr-ı âlin sadkası*

(Bu gazel Nevâî'ye de nazîredir.)

Hayâlî : *Teşneyim kandır beni âb-ı zülâlin sadkası
Ağlarım güldür beni gonce zülâlin sadakası*

Bunlardan başka Hayâlî'nin:

*Bûm âr eyler iken konmağa virânemize
Ol hümmâ hiç ola mı sâye sala lânemize*

matla'lı gazeli de Fuzulî'nin "Leylî vü Mecnûn" daki,

*Yâr rahm etti meğer nâle vü efgaanımıza
Ki kadem bastı bu gün külbe-i ahzânımıza*

ve

*Küfr-i zülfûn salalı rahneler imânımıza
Kâfer ağlar bizim ahvâl i perişânımıza*

matla'lı gazellerine pek benzer. Şüphe yok ki Hayâlî, Fuzulî'ye, Fuzulî de Hayâlî'ye nazîreler söylemiştir. Fakat bilhassa Irak seferindeki görüşme yüzünden doğan bu nazîrelerde asıl gazel kime aittir ve nazîreler kimindir? Fuzulî'nin Nevâî'ye söylediği nazîreler müstesna, bu hususu kati olarak söylemeye imkân olmadığını tekrar edelim. Zaten divan edebiyatı, bir bakımdan da bir "nazîre edebiyatı" olduğundan böyle bir şey araştırmak, herhalde bir şeyse de lüzumsuz bir şeydir.

Görülüyor ki Fuzulî, Anadolu şairlerinden habersiz değildir. Irak'lı şair, Nizâmî'yi, hele Necâtî'yi ve nihayet Hayâlî'yi ve Yahyâ'yı mükemmel biliyor ve onlardan pekâlâ ilham alıyor. Bilhassa Necâtî'yi çok okumuş. Zaten Necâtî öyle bir şairdir ki Bâki bile meşhur mersiyesini ona borçlu. Hele bu meşhur mersiyeenin en güzel beyitlerinden biri olan,

*Hurşide baksa gözleri halkın dolâgelür
Zîra görünce hâtıra ol meh-likaa gelür*

beytinin, Necâtî'nin şehzade Abdullah'a yazdığı mersiyede ki,

*Alur gözüyle bakmâ cihâna kim güneşin
Yüzüne doğru bakaanın gözünden âkar yaş*

beytinden,

*Derd ü gamınla çak-i girîbân edip kalem
Pîrâhenîni pârelesin gussadan alem*

beytinin, gene aynı mersiyedeki

*Yüzün yusun kana bayrak saçını yolsun tuğ
Gidermesün yüzü çînîni tâ ebed kalkan*

beytinden mülhem olduğu meydandadır. Bilmem, Bâkî'nin bu mersiyesinin kendilerine çok şeyler söylediğini övünerek bildiren münekkitle, Necâtî'yi de Bâkî kadar mı bilirler ve ihataları, hep lafla mıdır?!

**

Fuzulî'nin Nesîmî ve Habîbî'den de müteessir olduğu hiçbir örnek ve delil gösterilmeden ortaya atılmış ve söylenildiği günden beri işleri, "nakl-i kavil"den ibaret ulema tarafından da gevelenmiş bir sözdür. "Leyli vü Mecnûn"da Fuzulî, Nesîmî'nin bir mısraını tazmin etmiş, bazı küçük benzerlikler de bulunabilir. Fakat biz Nesîmî ile Fuzulî arasında kuvvetli bir benzerlik bulamadık. Bulup gösteren bizi irşad, ilme de hizmet etmiş olur.

Habîbî'ye gelince: Bu şairin şiirleri esasen elimizde yok. Köprülüzade M. Fuat, 1520'den önce İstanbul'da ölmüş olan bu şairin 42 parça şiirini neşretmişti. (Darülfünun, Edebiyat Fakültesi mecmuası, 1932, c. VIII; sayı 5, s. 106 - 133) Bu 42 parçanın bir tanesi Fuzulî'nin tanzir ettiği meşhur müseddestir. Biri "kıt'a" diye kayıtlanmışsa da matla'ı olduğuna göre tamamlanmamış bir gazelden iki beyittir. Bu gazeller içinde yalnız,

*Meğer bâd-ı sabâ zülfün ucundan key perişandır
Ki bâş û can u dil her dem ayâğ altında rizandır*

mala'lı gazelle, Fuzulî'nin "CI" numaralı gazeli arasında (s. 59) vezin ve kafiye bakımından bir benzerlik bulabildik. Fuzulî, Habîbî'nin bir gazelini tahmis etmiş (s. 173, V) ve onun bir müseddesini tanzir ederek bu müseddesin şöhretini temin etmiştir (s. 174 - 175). Bunlar, Habîbî'yi tanıdığına, hatta sevdiğine delalet ederse de onun tesiri altında kaldığına delalet etmez: Bir şair, diğer bir şairin bir şiirini sever, tanzir eder, tahmis eder, hatta bu tanzîr ve tahmis, bazen hatır için bile olur. Bunlar, pek o kadar mühim şeyler değildir. Biz, Habîbî'nin, elimizdeki şiirlerine göre, edasında ve şairliğinde Fuzulî'yi teshîr, hele ona tesir edecek bir üstünlük göremedik. Fuzulî, Habîbî'ye değil, Habîbî Fuzulî'ye borçludur. Fuzulî, onun bir gazelini tahmis ve bir müseddesini tanzîr etmeseydi ihtimal adı bile anılmayacaktı.

Fuzulî, "Leyli vü Mecnun" da, kitabın yazılma sebebini anlatırken bir münasebetle Şeyhî, Ahmedî, Celîlî ve Nizâmî'nin adlarını anar. Fakat bunlardan, Rum diyarı şairlerinin bahsetmekte olduklarını söyler. Ancak yukarıda da söylediğimiz gibi Osmanlı şairleri içinde Fuzulî'nin sanatında cidden müessir olan en mühim şair, Nizâmî ve bilhassa Necâtî'dir. Hasılı Fuzulî'nin sanat nescini ören İran ve Türk şairlerinden tesbit edebildiklerimizi, bu suretle açık örneklerle kaydettikten sonra onun şiirini tahlil edebiliriz:

Fuzulî, estetik ve teknik bakımından divan edebiyatının esas prensiplerine sadıktır. Yalnız o, farsça divanının önsözünde, evvelce tabiatının kaside ve muammaya meyl ettiğini, gazel yazmayı hiç düşünmediğini söylüyor. Türkçe divan mukaddimesinde de münşeât ve muammalarından, mesnevi ve kasidelerinden, aynı zamanda farsça gazelleriyle arabi recizlerinden bahsetmededir (s. 4). Her iki divan-

da da gazele sonradan başladığını bildiriyor. Fakat o, gaze-
li, şairin, şiirdeki kudretini gösteren bir tarz olarak kabul
etmede. Makbul ve güzel gazeli de "Feyzi umumi olup da-
îma anlayışlı kişilerin meclislerini bezeyen, neşe ve safa eh-
linin, temiz insanların dillerine virdolan, mazmunu insana
zevk veren ve çabuk anlaşılan gazeldir" diye tarif ederek "i-
baresı müphem olup her yerde dinleyenleri sıkın, usandı-
ran gazelden ne çıkar?" demektedir. Hakikaten de Fuzu-
lî'nin gazellerinde ıglak ve ibhâma pek az tesadüf edilir. Şi-
iri bir Tanrı vergisi bilen ve bilgiyle bu kabiliyetin tenmiye
edileceğine inanan Fuzulî, şiir zevkinin bambaşka bir âlem
olduğunu, şiirle iki dünyayı zaptetmenin pek güç bulunduğunu
söyler. Şiir, bu kadar güç olmakla beraber kendisi şair-
dir, şairliğine cidden inanır. Divan mukaddimesinde daha
çocukken şöhretinin her yana yayıldığını söylediği gibi bir
kıtasında da nazım ve nesirde kendisini taklit edenler oldu-
ğunu, pehlivanlar koşarlar, erler at koştururlarken çocuğun
da onlara özenerek koşmaya giriştiğini, fakat atının ağaç-
tan olduğunu söyler, kendisinin tek bir şair olduğunu bildi-
rir. Bir başka kıtada da der ki: "Ülkenin padişahı, memle-
ket almak için rüşvet verir, paralar döker de ordu hazırlar,
yüzlerce fitne ve fesat çıkartarak bir ülke alır. Alır amma
o ülke de emniyetten, doğruluktan çok uzaktır. Felek bir
döndü de bir inkılâp yüz gösterdi mi kendisi de yok olur, or-
dusu da, ülkesi de. Bense bir yoksulum amma bir bak da
gör, ne sultanım ya! Sözdeki feyiz, ikbâlîmi yardım eserleri-
ne mazhar etmiş. Her sözüm, Tanrı kuvvetine sahip bir yi-
ğit. Bir yürüdü mü yavaş yavaş denizi de ele geçirir, karayı
da. Nereye giderse haraç da istemez, bac da. Hangi ülkeyi
zaptederse orada kimseye kötülüğü dokunmaz, kimseye za-
rar vermez. Zamanın değişmesi, onu ayaklar altına atmaz,
feleğin dönüşü, ona tesir etmez. Padişahlar, dünyada bana
bir şey teklif etmesinler, başımdaki kanaat tacı, yeter ba-
na. Dünyada hiçbir şeye aldırış ettiğim yok. Varlık ehli
olanlar, ebediliğe erişenle şu cihan da rızık için yokluk ehli-
ne kul olurlar mı? Haşâ!"

Kendisine bu kadar güvenen Fuzulî, hakikaten divan edebiyatının büyük bir şairidir. Fakat bizce, sanatta kendisine üstad olan Ali Şîr Nevâî kadar halka yayılmamış ve münevver zümre edebiyatını halk görüşüyle, halk âdet ve ananeleriyle, halk sözleriyle işlememiştir.

Fuzulî, Ali Şîr'e nispetle çok daha mahduttur. Nevâî'nin öyle gazelleri vardır ki insan, âdeti bir halk bilgici konuşuyor sanır. Öyle gazelleri vardır ki sevgilisi, adamın gözünün önünde giyimiyle, kuşamıyla, yüzünün hatları, saçının rengi, elbisesinin şekliyle, hatta yeriyle-yurduyla, huylarıyla, sözleriyle zaman ve mekân çerçeveleri içinde belirir. Öyle gazelleri vardır ki o devrin hususiyetlerini bize, tamamıyla ve büyük bir sadakatla nakleder. İtiraf etmeliyiz ki bunlar, bu kudret, Fuzulî'de yok denecek kadar azdır. Hatta, I. muhammesinde bu iktidarı, cüzi olmakla beraber gene ve ancak Nevâî tesiriyle kesbedebilmiştir. Necâtî ile mukayese edince de aynı neticeye varıyoruz. Ahmet Paşa ve Şeyhî, eski tezkirelerin dedikleri gibi İran edebiyatını tedkik, tetebbu ve şüirleri terceme ile eserler vermişler, (*) fakat Necâtî, mazmunlarıyla, atasözleriyle, halk gelenekleriyle, hatta diliyle halkın münevver zümre edebiyatına bağışladığı ilk şair olmuştur. (**) Necâtî, Fuzulî kadar lirik olmayabilir, fakat Fuzulî'den ziyade bizimdir. Fuzulî şöhretini, bu vasıflara değil, içliliğine, lirizme ve tekrar edelim, Azeri lehçesine borçludur.

Gazellerinin oldukça sade olmasını isteyen Fuzulî, sanat külfetlerine de fazla düşkündür. Hatta bu düşkünlük, onu,

---

(*) Latîfî tezkiresinde Ahmet Paşa ve Şeyhî'nin hal tercemelerine bakınız.

(**) Aynı eserde Necâtî'yi okuyunuz.

*Kılarsın bin ciğer kan her yanâ bastıkça ey zâlim
Ne bakmaktır bu her dem kandan alsın bir ciğer âşık*

*Dil dutar mâr-ı ser-î zülfünü vehm eylemeyip
Bilmezem kim ona ta'lim ne efsûn ettin*

*Kûh-Ken künd eylemiş bin tîşenî bir dâğ ilen
Ben kopârıp atmışım bin dâğı bir dımâğ ilen*

*Nedir dîdim ruh-ı sâfında aks-i merdüm-î çeşmim
Dedî gelmiş gemiyle Rûm'a deryâ kat'edip Hindû*

*Her gözüm pür mevc bir deryâdır ol deryâ üze
Her kaşındır mevcden bir ser-nigûn olmuş gemî*

gibi berbat beyitler yazdırır, dilinden bahsederken söyleyeceğimiz gibi bir alay soğuk ve çirkin "it" mazmunları bulur. Fakat aynı düşkünlük, ona,

*Sinemî çâk eyle gör dil ıztrâbın ışkda
Revzen aç her dem hevâdan mev uran deryâya bah*

*Ey Fuzulî şem' veş mutlak açılmaz yanmadın
Tâblar kim sünbülünden rişte-î cânındadır*

*Cânâ ne revâdır ki çekip tiyg demâdem
Gamzen söke cismim dele bağrım töke kaanım*

*Ney-i bezm-i gamum ey âh ne bulsan yele ver
Oda yanmış kuru cismimde hevâdan gayri*

gibi gerçekten de güzel beyitler ibda, ettirir. Hele bazı gazelleri vardır ki hakikaten güzeldir ve içlerinde atılacak beyitler hemen hiç yoktur. Bunların içinde,

*Serv-i âzâd kadınle bana yeksan görünür
Neye ser-geşte olan baksa hırâmân görünür*

gazelindeki bazı beyitler, aynı estetikle o vezinle ve o mazmun içinde Fuzulî'nin söylediğinden daha mükemmel söylemez. Bu gazeldeki,

*Ne kemandârsın ey meh ki atıp gamze okun
Yıktığın saydde nî zahm ne peygân görünür*

beytini ne vakit okusam büyük Yunus'un,

*Yârab bu ne derttir derman bulunmaz
Ye bu ne yaradır zahmî belürmez*

beytini hatırlarım.

*Felektir mihr-i zâil, yâr gaafil, ömr müsta'cil
Nedir tebdîr bilmen câna yettim bî vefâlardan*

beytini, yahut:

*Dûst bî pervâ felek bî rahm devran bî sükûn
Derd çok hem-derd yok düşmen kavî tâlî' zebun*

beytiyle başlayan gazeli yazan şair, hiç şüphe yok ki büyük bir şairdir. Fuzulî'nin Yunus'u okuduğunu, hatta duyduğunu sanmıyorum. Ne olurdu okusaydı, onun yolunu tutsaydı, onun gibi halkın malı olsaydı da dili, bugün küçük bir değişmeyle anlaşılseydi, birçok duyguları da devrine ve mensup olduğu zümreye münhasır kalmasaydı.

CEVDET KUDRET FUZULÎ

SANATI:

Türkçe divanının önsözünde, şiirin her şeyden önce bir yetenek işi olduğunu, kendisinin daha okulda öğrenci iken, çok genç yaşta şiir yazmaya başladığını, fakat «bilimsiz şiirin temelsiz duvar gibi olduğunu» anlayarak, bir süre kendini «aklı» ve «nakli» bilimleri öğrenmeye verdiğini söyleyen Fuzulî; Farsça divanının önsözünde de, daha çocukluğunda «istidadının karşısına şiir sevgisi kapılarının açıldığını, fakat bilim kazanmaya karşı duyduğu ilgi ve çabanın kendisine bunu yasak ettiğini, şiir gerçekten güzel olmakla birlikte insanı bilim kazanmaktan alıktorsa o zaman işin değişeceğini» anlatmıştır.

Gerek kendisinin, gerek tezkirecilerin belirttiğine göre, üç dilde (Türkçe, Arapça, Farsça) şiirler yazmış, bunları ayrı ayrı divanlarda toplamıştır.

Bir kıtasında, «Farsça ile söylenmiş şiir çoktur, Türkçe ile ince şiir söylemek güç olur; Türkçe dili nazma girince, çoğu sözler bağlantısız ve düzensiz kalıyor; Tanrı yardım ederse bu güçlüğü kolaylaştıracağım, nasıl ki ilkbahar olunca dikenden gül yaprağı çıkar» diyen Fuzulî, bu güçlüğü yenmekte, kendinden önce yetişen, ya da kendi çağdaşı olan Azeri şairleriyle ölçülemeyecek kadar üstün bir başarı göstermiştir. Azeri lehçesiyle yazan, bir yandan da, etkisi altında kaldığı Lûtfî, Nevaî gibi bazı Çağatay şairlerinin

şiiirlerine nazîreler, tahmisler, vb. düzenleyen Fuzulî'nin şiirlerinde yer yer *bolmak* (olmak), *açılğan*, *yıkılğan* (açılan, yıkılan), *canımğa*, *kaşına* (canıma, kaşıma) *kılmağay* (kılmasa), vb. gibi Çağatay lehçesi özellikleri de görülmektedir. XVI. yüzyıl Osmanlı tezkirecileri, ondan söz ederlerken, «Nevaî tarzına yakın, gönül aldatici ve acayip üslubu vardır» (Lûtfi, Kınalı-zade Hasan Çelebi), «Nevayî ile Türkçe (Türkiye Türkçesi) arasında güzel bir üslup seçmiştir» (Beyanî), «Şiirlerini Nevayî tarzında yeni bir tarz ile yazmıştır» (Riyazî) demişlerdir ki; bu sözler, onun dilindeki Çağatayca etkilerine bağlanabileceği gibi; o çağda Türkiye'de Çağatay lehçesinin tanındığı, Azeri lehçesinin ise -Çağatay ve Türkiye lehçelerinden ayrı- bağımsız bir lehçe olduğunun daha bilinmediği yolunda da yorumlanabilir. (Oysa, Fuzulî'den önce yetişen Nesimî, Habibî, vb. gibi Azeri şairleri Türkiye'de tanınmakta idi.)

Fuzulî'nin özellikle *Leyli vü Mecnun* mesnevisinde görülen bazı söyleyişleri, bugünkü şivemize aykırı düşmektedir: *Bakabilmedi* (bakamadı), *tanıyabilmedim* (tanıyamadım), *od yandırabilmeyebilir mi* (ateş, yakmamazlık edebilir mi?), *bilmezsin mi ki* (bilmez misin ki), *hayaldir mi* (hayal midir?) vb... Fuzulî'nin bugünkü şivemize uymayan bu yoldaki söyleyişlerini değerlendirebilmek; onun, sözleri kendi keyfince kullanıp kullanmadığını anlayabilmek için, XVI. yüzyıl Azeri lehçisini bu bakımdan incelemek gerekir.

Nazım ve nesir alanlarında pek çok eser veren şair, özellikle gazel yolundaki şiirlerinde, bir de *Leyli vü Mecnun* mesnevisinde sanat gücünün doruğuna çıkmıştır. Türkçe divanın önsözü içindeki manzum bir parçada, «Şairin gücünü gazel bildirir, nazımın ününü gazel arttırır; ey gönül! gerçi şiirin birçok çeşidi vardır, sen hepsinin içinden gazeli seç,» demiştir.

Gazellerinde anlatım açıklığına önem veren şair, kasidelerinde anlam ve söz oyunlarına aşırı düşkünlük göster-

miştir. Nitekim, Farsça divanının önsözünde bu tutumunu şöyle anlatır:

«Kolay anlaşılma bir üsluba ve mazmun inceliğine karşı yaratılışında bir sevgi vardır; bunun için kalemim da-ima kaside ve muammaya eğilim gösteriyordu. (...) Gazel üslubunda kapalı mazmunlar, anlaşılma sözler kimseye heyecan vermez.» Türkçe divanındaki bir kıtada da: «Gazelin etkisi genel olmalı, safa ve neşeye düşkün kimselerin diline dolanmalı, anlamı zevk verici ve çabuk meydana çıkar olmalı, ibaresinin kapalı olmasında ve her yerde işitenleri usandırmasında ne fayda var?» demiştir. Bu sözler, divan şiirinde her şairin ortaklaşa kullanmak zorunda bulunduğu kalıplaşmış söz sanatlarını (*tevriye*, *leff ü neşr*, *tenasüb*, vb.) gazelde kullanmadığı, gazellerini yalın bir anlatımla yazdığı anlamına gelmez elbette; gazellerinde de anlam ve söz sanatlarına düşkünlük göstermişse de, bunların, orta derecede öğrenim görmüş kişilerce anlaşılabilir kalıplaşmış sanatlar olmasına dikkat etmiş, özel bir eğitim ve bilgiyi gerektiren «kapalı mazmunlar ve anlaşılma sözler»den kaçınmıştır.

Fuzulî'nin şiirleri, ana çizgileri bakımından din dışı şiirlerdir; içlerinde yer yer tasavvufu okşayan parçalara da raslanan bu şiirler, çoklukla aşk teması üzerine kurulmuştur. Nitekim, bir gazelinde, kendisi de:

*Benden Fuzulî isteme eş'âr-ı medh ü zem
Ben âşıkam hemişe sözüm âşıkaanedir^(*)*

demiştir. Bir kıtasında geçen:

*Aşk imiş her ne var âlem
İlm bir kil ü kaal imiş ancak^(**)*

(*) Fuzulî! benden övgü ve yergi şiirleri isteme; ben âşıkım, sözüm daima âşıkaanedir.

(**) Dünyada ne varsa aşk imiş, bilim ancak bir dedikodu imiş.

dizeleri, bu konudaki en ünlü sözlerindendir. Bu aşk, genellikle manevi bir aşktır; sevgiliyle buluşma (visal) amacı gütmeyiz. Bunu, gerek kendi ağzından, gerek *Leyli vü Mecnun* mesnevisinde Mecnun ağzından yazdığı gazellerde açıkça anlatmıştır:

Âşıka ancak tasarrufsuz temâşâdır garaz^(*)

*Hayâliyle tesellidir gönül meyl-i visâl etmez
Gönülden taşra bir yâr olduğun âşık hayal etmez^(**)*

Başka şairler, sevgiliyle buluşma (visal) isteğini ve zevkini anlatırken, Fuzulî, ayrılık acısını buluşma zevkinden üstün tuttuğunu bildirir. Şiirlerinin çoğunda «aşk derdinden hoşnut» olduğunu, «cefa ve çevre alıştığını, onlarsız edemeyeceğini», vb. söyler.

*Aşk derdiyle hoşem el çek ilâcından tabîb
Kılma derman kim helâkim zehri dermânındadır^(***)*

*Cefâ vü cevri ile mu'tâdem anlarsız nolur hâlim
Cefâsına had ü cevrine pâyân olmasın yâ Rab^(****)*

Leyli vü Mecnun mesnevisinde Mecnun ağzından yazdığı gazel de kendisinin bu aşk anlayışına uygundur:

*Ya Rab belâ-yı aşk ile kıl âşinâ beni
Bir dem belâ-yı aşktan kılma cüdâ beni
Az eyleme inâyetini ehl-i derdden
Yânî ki çok belâlara kıl mübtelâ beni^(*****)*

(*) Âşıkın maksadı, ancak sahip olmadan seyretmektir.

(**) Gönül, (sevgilinin) hayali ile teselli bulur, kavuşmak istemez; âşık, gönül dışında bir yâr olduğunu hayal etmez.

(***) Hekim! ben aşk derdinden hoşnudum, ilacından el çek; ilaç verme ki, beni öldürecek zehir senin ilacıdır.

(****) Cevir ve cefaya alışığım, onlarsız halim ne olur? Cefasına sınır, cevrine son olmasın, ey Tanrı!

(*****) Ey Tanrı! bana aşk belasını tanıtt, beni aşk belasından bir an ayrı bırakma. Dertlilerden yardımını eksiltme, yani beni çok belalara düşür.

Fuzulî, bu görüşü sürekli olarak işlemiş, zaman zaman başkalarını da etkilemiştir. Fakat kimi şiirlerinde düpedüz ve açıkça, birtakım belli sevgililerden, onlarla buluşma isteklerinden, özlemlerinden söz etmiştir.

Yedi gündür ol ayı göremezem^(*)

Ey mâh visâl ile hoş et bir gece hâlim^(**)

yolundaki dizeler, seher vakti hamama giden bir güzeli tasvir eden bir gazel (Hammâmiye), kırmızı giysiler giymiş bir «kâfir kızı»nı anlatan bir muhammes, vb. gibi parçaların sayısı divanda pek de az değildir.^(***)

Bu ikinci tutumun bir sonucu olarak ve divan edebiyatında din-dışı şiirin geleneklerine uyararak, maddi aşkı, içkiyi ve musikiyi yasak eden «zâhid»lere (kaba sofulara), «fakih»lere, «vaiz»lere, «şeyh»lere, «sofi»lere, «müderris»lere çatmış; sözgelimi, kimi gazellerinde:

«Ey zâhid! ibadetten ve öteki dünyadan amaç hurilerle buluşmaksa, beni huri yüzlülerden men etmenin sebebi yok» / «Zâhidin dünyada nasibini kesen şey talihinin zayıflığıdır, yoksa zâhid kendi isteğiyle dünyayı bırakmadı» / «Medrese fakihî aşkı inkâr ederse mazurdur, başka bilgisini inkâr etmeyiz ama bu bilgide cahildir» / «Ey Fuzulî! din buyruklarına uyanlar mescit yolunu tutmuş; sen meyhane yolunu tut, o yolunu yitirmişlere uyma» / «Meyhaneden mescide yüz döndüren şeyhler doğru yoldan sapmış tarikat-sizlerdir», vb;

kimi rubailerinde:

«Ey vâiz! şarabı yasak etmeyi ilke edindin, sevgilinin aşkını kınama yolunu tutun; cennet için şarabı ve sevgiliyi bırakalım, fakat cennette onlardan başka ne var, açıkla» / «Ey şeyh! şarap isteği (neşesi) benim âdetim olmuştur;

(*) O ay yüzlüyü yedi gündür göremedim.

(**) Ey ay yüzlü! Bir gece buluşarak halimi hoş et.

(***) Bu konudaki örnekler için bkz. Gölpinarlı, age., s. XCV-CI.

bana şarap hoş gelir, sana ibadet» / «Ben ibadetten dem vurmam, daima yalın yanakla sâf şarap isterim, şarabı ve sevgiliyi hiç bırakmam» / «Meyhanede bir güzelin bir kadeh vermesi, medresede müderrisin verdiği bin dersten yeğdir.»

kimi kıtalarında da:

«Ey iki yüzlü sofî! ney sesi haram olsun dedin; dilerim Tanrıdan, endamın ney gibi delik delik olsun»

demıştır.

Gerçi, kaba sofulara çatma, ibadete boş verip şarabı ve sevgiliyi övme, divan şiirinde ortaklaşa kullanılan temalardan biridir. Ağzına hiç içki koymadığı bilinen Şeyhülislâm Yahya bile, «*Sun sâgarı sâkî bana mestâne desinler - Uslanmadı gitti gör o dîvâne desinler*» vb. gibi sözlerle bu temayı işlemiştir. Ne var ki, tezkireci Ahdî'nin bildirdiğine göre, «neşeli tabiatlı ve tatlı dilli» bir insan olan, - daha önce de işaret ettiğimiz üzere - dünya nimetlerine aşırı istek ve bağıllık gösteren Fuzulî'nin, bunu - şeriatın yasak ettiği bu şarap, çalgı, mahbup ve kadın sevgisini - sadece bir şiir teması olarak ele almayıp kendi yaşayışına da uyguladığını sezdirenen bazı belirtiler vardır; *Leyli vü Mecnun* mesnevisinin «kitabı yazma sebebi» bölümünde, bazı Osmanlı şairleriyle buluştuğu bir içkili toplantıyı anlatırken, «Yanımda saz, meze, şarap ve sâkî toplanmıştı, ard arda kadeh kadeh şarap içiyordum (...) kadehin neşesi öyle bir sınıra ulaştı ki, toplantıda bulunanlar durup oturamaz oldu...» vb. sözleri bunu açıkça göstermektedir.

Yukarda da değindiğimiz üzere, bir şiirinde, «Fuzulî! benden övgü ve yergi şiirleri isteme; ben aşığım, sözüm daima âşıkaanedir» demekle birlikte, aşk şiirleri dışında, kimi kadılar, seyyidler, bilgisiz kâtipler, kendisine değer vermeyen kimseler, vb. hakkında yerici birtakım parçalar yazmış; kasidelerinde -ayrıca, terkeb-i bend, vb. gibi kimi şiirlerinde- ise övgücülüğü aşırı bir sınıra vardırmıştır. Gazellelerinden başka kasideleriyle de ün alan (Baki, Nedim, vb.)

hatta kasidecililiği meslek edinen (Nefî) büyük Osmanlı şairleri, kaside sundukları kimselerin kişiliklerini ve eylemlerini övmekle yetinmişler, kendilerine ihsanda bulunulmasını dileme, ya da bağışın adını söyleyerek şunu bunu isteme yoluna gitmemişler, geleneğe göre nasıl olsa verilecek olan «câize» nin seçimini övülen kişiye bırakmışlardır. Fuzulî ise, kasidelerinde, durmadan yoksulluktan yakınmış, «Eğer sen ihsan eylemezsen kim eyler» (Kazasker Kaadir Çelebi'ye kaside) / «Lütfün olursa bütün yaralarım merhem bulur» (Ayas Paşa'ya kaside) / «Eğer sen de acımazsan terk-i diyar eylerim» (Mehmet Bey'e kaside) vb. yollu sözler söylemiş; hatta kime sunulduğu bilinmeyen bir «Şitâiyye»sinde, «Vücutunda giysisi olmadığını, çıplak kalıp titrediğini, inlediğini» anlattıktan sonra, «Kışın ağaçların da çıplak olup ilkbaharda yeni giysi giymeleri âdeti bulunduğunu; aşk gül bahçesinin yeni yetişmiş fidanı olan kendisinin lütuf ve kerem baharından umudunu kesmeyip yeni takımlar umduğunu» bildirerek yazlık giysi istemiştir. Bu kendine acındırma, yardım dileme psikolojisi, aşk şiirlerinde de yer yer aynı ağzı kullanmasına yol açmıştır. Ünlü iki murabbaından aldığımız şu beyitlere o açıdan bakmak yerinde olur:

*Çâresiz kaldım mürüvvet isteyip geldim sana
Rahm kul devletli sultânım mürüvvet çağıdır*

*Sana kaldı mürüvvet senden özge hiç kimsem yoh
Gözüm cânım efendim sevdiğim devletli sultânım*

Fuzulî'nin bu halini ilk olarak Orhan Veli'nin sezdiğini, Ataç'ın tanıklığından öğreniyoruz. (*)

Hayatını anlatırken değindiğimiz üzere, dünya nimetlerine sıkı sıkıya sarılan, değeri anlaşılmadığı için yoksul bıraktığından yakınan, eski devir şairlerinin hükümdarlarca

(*) Fuzulî'yi sevmemesine, onu anlamamasına üzüldüm. Nedense Fuzulî'yi hep ağlar, yalvarır, yakarır bir şair diye görür: «Bana dilenci gibi geliyor bu adam!» derdi. (Nurullah Ataç, «Orhan Veli», Sözden Söze, 1952, s. 44)

korunduğunu belirterek kendi devrini suçlayan, hele *Şikâ-yetnâme* içindeki bir şiirde, «Uzlet (çekilge) makamında ve kanaat köşesinde otururken başıma mevki sevdası düştü, ün alma hevesine kapıldım, yüksek makam diledim, değerimin yücelmesini, padişahın lütfunu kazanmayı istedim» sözleriyle, mevki, ün, servet, vb. gibi şeylere karşı duyduğu tutkuyu açıkça bildiren Fuzulî; bunun tam tersini savunan ve dünyanın geçici olduğunu, mala mülke değer vermemek gerektiğini, yoksulluk ve istemezliğin en yüce erdem sayılması gerektiğini, vb. belirten şiirler de yazmıştır. Sözgeli mi, şöyle sözler ettiği görülür

«Dünyaya gelen ister istemez gider» (*Hadikat-üs-Sü-adâ*) / «Dünya arsasına gelip de gitmeyen kimdir? Ömrünün köşkü dünya tarafından viran edilmeyen kimdir?» (*Hadikat-üs Süadâ*) / «Dünyaya rağbet etmemek etmekten yeğdir, çünkü bunun başı hırs, sonu hasret imiş» (Rubai) / «Topraklarını düzelttin, mal topladın diyelim, ne diledinse elde ettin diyelim, ömrün sonsuzluğuna umut bağlanamayacağına göre, ne yapsan geldiğin gibi gideceğini bil» (Rubai) / «Ey hoca! çok mal topladın diye övünme, altının ve gümüşün çokluğu seni gururlandırır; elindeki mal ne kadar çoksa, seni Tanrı kapısından o kadar çok uzaklaştırır...» (Kıta) / «... Rahat etmek için mal toplarsın ama, malın arttıkça rahatın eksilir; malı çoğaltmanın azabından sakın, çünkü hamalın yükü ağır oldukça zahmeti artar» (Kıta) / «Biz yoksulluk ile övünürüz, dünyaya rağmet etmeyiz» (*Hadikat-üs Süadâ*) / «Biz, herkes gibi, dünya leşini istemeyiz, bir bölük Ankaa'larız, kanaatin Kaf dağına bekleriz» (Gazel) / «Ey dünya! ben yoksulluk giysisinden utanmam, ben hor görülen şalımı senin atlasından (1. ipekli kumaşından, 2. gökyüzünden) üstün tutarım» (Gazel).

Şairin, dünyaya değer vermezlik teması üzerine yazdığı ünlü «müseddes»inden aldığımız şu dizeler, edebiyatımızda, bu tema üzerine yazılanların en güzelidir:

*Menem ki kaafîle-sâlâr-ı kârbân-ı gamem
 Misâfir-i reh-i sahrâ-yı mihnet ü elemem
 Hakir bakma bana kimseden sağıınma kemem
 Fakir-i pâdişeh-âsâ, gedâ-yı muhteşemem
 (...)*

*Ne mülk ü mâl bana çerh verse memnûnem
 Ne mülk ü mâlden âvâre kulsa mahzûnem
 Eğerçi müflis ü pest ü muhakkar u dûnem
 Demâdem öyle hayâl eylerem ki Kaarûn'em^(*)
 (...)*

Asıl düşüncelerine ve eylemlerine uymaan bu yoldaki şiirlerine dayanarak, onu, dünya nimetlerine değer vermeyen bir şair diye niteleme olanağı yoktur. Onun bu yolda şiirler yazmış olmasını, divan edebiyatında ortaklaşa kullanılan başlıca temalardan birini işleme geleneğine uymuş olmasıyla yorumlayabiliriz.

Fuzulî, zaman zaman, toplum sorunlarına da değinmiştir.

Derin bilgisine ve üstün sanatına yakışır bir mevki ve refah elde edememesinden doğan bir kırgınlık içinde, «Alçak felek, bilgili kişileri mihnet ve gamın ayakları altında bırakır; cahil olanınsa bütün dileklerini yerine getirir, itibar mevkiini yüceltir» (Kıta) der. Bu görüş, Divan edebiyatında ortaklaşa kullanılan bir tema olmakla birlikte, Fuzulî'nin hayatına uyması göz önünde bulundurulunca, rasgele söylenmiş bir söz diye yorumlanamaz. (Aynı yüzyılın ikinci yarısında yetişen Bağdat'lı Ruhi, çeşitli toplum sorunlarına değinen *Terkib-i Bend*'inde, bu temayı daha belirgin hale getirmiş, daha açık seçik olarak ele almıştır):

(*) Ben gam kervanının kafiye başıyım, mihnet ve elem yolunun misafiriyim, bana hor bakma, kimseden aşağıyım sanma, padişah gibi bir yoksul, muhteşem bir dilenciyim. / Dünya bana ne mülk, ne mal verse memnunum, ne mülk ve malımı alsa mahzunum; gerçi iflas etmiş, alçalmış, hor ve aşağıyım, her zaman öyle hayal ederim ki Kaarun'um.

Divan şiiri geleneğine uyarak, çeşitli şiirlerinde iğnelediği «Zâhid»leri, Farsça bir şiirinde, ikiyüzlülüğün temsilcisi olarak alır; öbür dünya adamı gibi görünüp de bu dünyayı elde etmeye çalışan, dini kendi kişisel çıkarlarına alet eden bu yoldaki kimseler için:

«Zâhidlikten ikiyüzlülük doğdukça, onu taklit etmek-tense ondan tiksilmek hayırlıdır. Zahid, mescidi Tanrı için tamir etmez; dükkânını süslemesi, kendisini satmak içindir; ikiyüzlü kişiyi tespih çekiyor sanma, dünyayı satın almak için imanının parasını sayıyor.» (*Enîs-ül-Kalb*) der.

Zenginlik ve yoksulluk, açgözlülük ve «kanaat» konusundaki görüşlerine daha önce değindiğimiz şairin, toplum düzenini yürütmekle görevli bulunan evkâf kâtibinden kadısına, vezirine, padişahına kadar, devletin çeşitli katlarındaki sorumlu kişiler üzerine ya doğrudan doğruya, ya da dolaylı olarak söyledikleri dikkate değer:

Kendisine bağlanan 9 akçayı almak üzere elindeki «berât-ı tekaaüd»le Evkafa başvuran Fuzulî, bu olay dolayısıyla, bir dairenin içyüzünü bütün ayrıntılarıyla ele alır; memurların iş sahiplerini nasıl azarladıklarını, rüşvet almadıkça türlü zorluklar çıkarıp iş yapmadıklarını, görevlerini kötüye kullandıklarını, vakıf malını istedikleri gibi harcayıp bunun hesabının ancak kıyamette sorulacağına inandıklarını, dünyada hesap sorulmasından korkuları olmadığını, çünkü kâtipleri razı ettiklerini, vb. bir bir anlatır (*Şikâyetname*); kadılara seslenirken de, «Dünya çıkarları düşüncesi sana yanlış yargı verdirmesin; bilgi ile halkın makbulü olmuşken, rüşvet seni Tanrının reddettiği kişi eylesin» (Kıta) diyerek, kimi kadıların yolsuz davranışlarını dolaylı yoldan belirtmiştir. Bir kıtasında, memleketi düzene koymak üzere sultan tarafından seçilen vezirlere, elde ettikleri mevki ile sarhoş olmamalarını, adalet dağıtmak için atanmışken dindarlara âfet kesilmemelerini, vb. öğütleyen Fuzulî, zulüm ederek para toplayan, günahını bağışlatmak için de bunun birazını halka dağıtan yöneticiler için: «Za-

lim, zulümle akçalar alıp halka minnetle lûtf eder; zulüm ettiği için alçalarak ceza göreceğini bilmez de, bu para dağıtma âdetiyle Tanrıyı hoşnut edeceğini sanır; (oysa) akça ile cennet alınmaz, cennete rüşvetle girilmez.» (Kıta) der. Bir gazelinde geçen, «*Perişan olduğum halkı perişan ettiğimdendir*» dizesi, halka karşı olan sevgisini gösterdiği gibi, bu dizeyi, halkı perişan edenlerin başlarına ne geleceğini hatırlatma, hatta öyle olmasını isteyen bir dilek diye alabiliriz. Yönetenlerle yönetilenler arasındaki ilişkilere zaman zaman değinen şair, yöneticilerin başı olan hükümdarların tutumu üzerinde de ister istemez durmuş ve hükümdarlık kurumuna pek de olumlu gözle bakmamıştır. Kendi şiirini övmek için yazdığı bir parçada kendisinin söz sultanı olduğunu anlatırken, karşılaştırmak için ele aldığı gerçek hükümdarlar üzerindeki görüşünü dolaylı olarak şöyle anlatır: «Memleketin padişahı altın ve gümüş para harcayıp ülke almak için asker hazırlar; yüzlerce karışıklık çıkararak bir ülke alır, fakat o ülkede de güven ve doğruluk yoktur. (...) (Oysa benim sözüm) nereye gitse vergi ve aylık istemez, hangi ülkeyi alsa kimseye kötülüğü dokunmaz.» (Kıta). Aşk üzerine yazılmış «eyler» dönerayaklı (redifli) gazelinde «sevda hücumu»nu söz konusu ederek: «Her kim saltanat yolunu tutarsa, kavgayı huy eyler» derken ve «olmagıl» dönerayaklı gazelinde sevgiliye: «Gönül yağması için bakışının kılıcını çekme, hükme uymuş ülkeye yağmacı sipahi olma» diye seslenirken, hükümdarların savaşçılığına ve askerlerin yağmacılığına karşı olduğunu yine dolaylı yoldan anlatmıştır. Farsça bir kasidesinde ise doğrudan doğruya: «Zalim padişahın devrinde halkın huzura kavuşma olanağı yoktur; çobanın kurt oluşu, koyunlar için bir beladır. Ey zalim hükümdar! köylü tarafından senin için yetiştirilen fidanı kendine taht yapmak üzere kesme. Yoksulun kirpiklerinin ucundan akan su üstündeki gemi gibi yüzen tahtı ne yapacaksın? Köylünün malında, ortaklar gibi, senin de payın var ama, onu her âfetten korumak şartıyla. Köylünün malı ziyan olursa ödemek sana düşer; eğer o mala sen âfet olursan kim ödeyecek?» (*Enîs-ül-Kalb*) demiştir.

Ne var ki, Fuzulî'nin sanatı, ana çizgileriyle, bu örneklerdeki temalar üzerine kurulmuş değildir. Toplumsal görüşlerini çoklukla kıta biçimiyle yazmış olan şairin o yoldaki şiirlerinin - konumuz dışında kalan Farsça şiirleri bir yana bırakılırsa - üstün bir sanat değeri taşıdıkları da pek iddia edilemez. Bunların, birtakım olaylar dolayısıyla, zaman zaman ve sırası düştükçe şöyle bir söylenivermiş oldukları sezilmektedir.

Fuzulî'nin şiirinde - bilinçli ve belli bir düzene bağlı olmamakla birlikte - Divan edebiyatındaki sıkı kuralların elverdiği ölçüde, yer yer, halkın yaşayış, gelenek ve göreneklerini yansıtan bazı parçalara da - dizeler, beyitler, gazeller, vb. - raslanmaktadır. Bunların en ünlüsü, *Leyli vü Meccnun* mesnevisinde, o zamanki ilkokullarda oğlanlarla kızların aynı sınıfta ayrı ayrı sıralar halinde oturduklarını, bunların birlikte nasıl ders çalıştıklarını, bilmediklerini birbirlerine öğrettiklerini, vb. anlatan parçadır... Bir «kâfir kızı»ndan söz eden bir muhammesinde, kızın giyimini kuşamını, süslenişini; göğsündeki düğmenin su kabarcığına benzediğini; gömleğinin gül rengi, giysisinin kırmızı olduğunu; mis kokulu sarı saçlarının al saçakla örtülü bulunduğunu; kulağına lâ'l küpe, ayaklarına kızıl halhallar takındığını; gözlerinin kara sürmeli, kaşlarının rastıklı, ellerinin lâle rengi kınalı olduğunu bütün ayrıntılarıyla anlatmıştır... Bir güzelin hamama gidişini anlatan «hammamiyye» gazelinde, güzelin soyunuşu, mavi bir futaya sarınışı, tası eline alıp su dökünüşü, havuzun kıyısında ayağını suya sokuşu, saçlarını tarayışı, keselenişi, vücudunda sabun köpüklerinin ayaklarına doğru akışı, vb. dolayısıyla eski Türk hamamları ele alınmıştır... «Eteğin» dönerayaklı gazelinde, kadınların, gezinirken eteklerini ellerine alma göreneğine «*Zülfü gibi ayağın koymaz öpem nigârım* (sevgilim)» dizesiyle başlayan gazelinde de saçları ayaklara kadar uzatma geleneğine işaret edilmiştir. (Fuzulî'de parça parça ve çok seyrek olarak raslanan bu yerli yaşayışı yansıtmaya işinin, XVIII. yüzyılda, özellikle Nedim'in elinde, belli başlı bir tutum, hatta akım halini aldığı görülür.)

Fuzulî'nin kişiliğinin gelişmesinde, kendinden önce yetişen bazı Fars ve Türk şairlerinin açık etkileri vardır. Fars şairlerinden Nizamî-i Gencevî, Sadi, Selman, Hafız, Kâtibî, vb., Türk şairlerinden özellikle Lûtfî, Ali Şir Nevaî, Habîbî, Necatî, Hayalî-i Kadîm, vb. bunların başlıcalarıdır. (*) Ne var ki, bağlı bulunduğu Divan edebiyatının sanat anlayışına ve sıkı kurallarına uymak zorunda olan Fuzulî, o edebiyatın her şair tarafından ortaklaşa kullanılan biçim, söz, konu, hatta düşünce kalıpları arasında kendi kişiliğini korumasını ve kendine özgü bir üslup yaratmasını bilmiştir. Bu tutumu tezkirelerde de özellikle belirtilmiş, «Tarzında yaratıcı ve yolunda icatçı» (Lâtîfî ve Ahdî tezkireleri), «Tarzında tek, yönünde eşsiz» (Hasan Çelebi ve Beyanî tezkireleri) ve «Özel bir tarz tutturmuş» (Âlî) olduğu açıklanmıştır. Sıkı kurallar arasında kapalı, duruk (statik) bir edebiyat olan divan edebiyatında, şairler, kişiliklerini ancak söyleyiş biçimlerinde yapacakları yeniliklerle kurmaya çalışırlar, o yoldaki başlıklarla birbirlerinden ayrılırlardı. Fuzulî'nin, tezkireciler tarafından övülen başarısı da buradan gelmektedir. Bir söyleyiş ustası olan Fuzulî, sözcüklerin istifi, birbirleriyle olan anlam ve ses ilişkileri konusunda gerçekten eşsizdir. Kurduğu dizelerde, çoğu zaman tek bir sözcüğü dahi değiştirme olanağı yoktur. Bu konuda örnek diye kullanılan ve birtakım sevgi sözcüklerini sıralamaktan ileri gitmeyen ünlü:

Gözüm cânım efendim sevdiğim devletli sultânım

dizesini, sözcükler arasında küçük bir yer değişikliğiyle:

Efendim sevdiğim devletli sultânım gözüm cânım

kılığına soktuğumuz zaman, sözcükler değişmediği, ölçek (vezin), hatta ayak (kafiye) bozulmadığı halde, «şiiir» yok olmaktadır.

(*) Bu konudaki karşılaştırmalar için bk. Gölpınarlı, age., XXXVIII-LXIX.

Bütün tezkirecilerin saygıyla ve övgüyle andıkları Fuzulî'nin ünü, daha kendi çağından başlayarak, zamanımıza kadar, Çağatay, Âzeri ve Türkiye lehçelerinin kullanıldığı alanlarda gittikçe yayılmıştır. Çağdaşı olan Ahdî'nin tezkiresinden başlayarak, XVI. yüzyıl tezkirelerinin hemen hepsinde, ününün yaygınlığına işaret edilmiştir:

«Nevâyî yolundaki sözleri Türk'ler ve Moğol'lar yanında anılmaktadır, (...) Türkçe şiirleri Anadolu zârifleri arasında makbuldür. (...) Mevlânâ Hüseyin Vâiz'in *Ravzat-üş-Şühedâ*'sından çevirdiği *Hadîkat-üs-Süadâ* adlı kitabı hâlâ seçkinler ve halk arasında ünlüdür.» (Ahdî tezkiresi, yaz. 1563) / «Her alanda gücü olan ünlü bir şairdir.» (Kınalı-zâde Hasan Çelebi tezkiresi, yaz. 1568) / «*Leyli vü Mecnun* hepsinden çok ün almıştır.» (Beyanî tezkiresi, yaz. 1592) / «Bir nice ünlü ve ünsüz beyitleri...» (Sadikî tezkiresi, yaz. 1598) / «Hamse sahibidir. *Leyli vü Mecnun* hepsinden ünlüdür.» (Riyazî tezkiresi, yaz. 1609)

Eserlerinin yazma nüshalarının çokluğu da, ününün yaygınlığını gösterir.

Divan edebiyat ve zevkinin yaşadığı devirlerde, Âzeri, Çağatay ve Türkiye lehçeleriyle yazan pek çok şair üzerinde onun kuvvetli izleri görülmüştür. Âzeri edebiyatı üzerindeki derin etkisi doğal olmakla birlikte, onun dışında, Çağatay edebiyatında Nevâî egemenliğiyle rekabet etmiş; Osmanlı edebiyatında ise, çağdaşı Hayalî ve Taşlıcalı Yahya'dan başlayarak, daha sonra yetişen Bağdatlı Ruhî, Bakî, Nailî, Nabî, Nedim, Şeyh Galip, vb. ile, son divan şairlerinden Yenişehirli Avni, vb. üzerinde etkisi olmuştur. Şii bir şair olması dolayısıyla, Bektaşîler ve Alevîler tarafından da benimsenmiş, Alevîlerin büyük ve kutsal yedi şairinden biri (Nesimî, Fuzulî, Hatayî, Pir Sultan Abdal, Kul Himmet, Yemînî, Virânî) sayılmış, şiirleri bestelenerek Bektaşî tekelerinde ve Alevî âyin-i cem'lerinde söylenmiş, *Hadîkat-üs-Süada* adlı eseri Şîîler tarafından muharrem aylarında yapılan yas törenlerinde okunmuştur. Fuzulî'nin halk

edebiyatı üzerinde de kuvvetli etkisi olmuştur; Âşık Ömer, Gevherî, Dertli, vb. gibi ünlü saz şairlérinin aruzla yazdıkları «divan, selîs, semâî, kalenderî» adı verilen şiirlerinde bu etki açıkça görölmektedir. Tanzimat şairlerinden Abdülhak Hamit'in *Makber*'i üzerindeki etkisi, son yıllarda yapılan incelemelerle ortaya çıkmıştır. (*) Batı edebiyatı çevresindeki Türk edebiyatı gelişip de divan edebiyatının yerini aldıktan, hele XX. yüzyılda eski dil büsbütün bırakılıp edebiyatımızda sade dil akımı yerleştikten sonra, söz konusu olan etki sona ermiş; Fuzulî, edebiyatımızın akışı içinde tarihsel bir değer olarak anılır olmuştur; bu alanda, Tefvik Fikret'in yazdığı *Fuzulî* şiiri dikkate değer. (**)

(*) Fevziye Abdullah, «Makber'de Leylâ ve Mecnun ile Hüsn ü Aşk'ın Tesirleri» Ülkü, 1938, c. X, sayı 59.

(**) Tefvik Fikret, «Âveng-i Tesâvir: Fuzulî», Rubâb-ı Şikeste.

Prof. Dr. Halîk İpekten

FUZULÎ

EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Fuzulî alim bir şairdir. Arap, Fars ve Türk dillerini ve bu üç dilin edebiyatlarını çok iyi öğrenmiştir. Zamanının geçerli bütün ilimlerini okumuş, bilgi sahibi olmuştur. *Türkçe Divân*'ının Mukaddime'sinde şiir hakkındaki düşüncelerini açıklarken şöyle demiştir: "İlimsiz şiir esası yok divâr kimi olur ve esassız divâr gayette bî-itibâr olur". Gençliğinde aşk şiirleri yazdığını, hatta bunlarla ün kazandığını, ama sonradan gençlik hevesiyle yazılmış bu şiirlerin uzun ömürlü olamayacaklarını ve şiirini ilim ve marifetle beslemek gerektiğini anlayarak akli ve nakli bütün ilimleri öğrendiğini anlatır. Aslında şiir, Tanrı'nın bazı kullarına bahşettiği bir lutfudur. Tanrı bu şiir yeteneğini her kuluna ihsan etmemiş, kendisine en yakın olan peygamberlerine ve hatta Hz. Peygamber'e bile vermemiştir.

Fuzulî, cahilliği asla bağışlamaz. Yine *Türkçe Divân*'ının önsözünde üç türlü "tâ'ife"den yakınıır. Bunlardan birincisi cahil kâtiplerdir. Şiiri yanlış kopya ederler. Bunlara,

*Kalem olsun eli ol kâtib-i bed-tahrirün
Ki fesâd-ı rakamı sûrurnuzu şûr eyler
Gâh bir harf sukûtiyle kulur nâdir'i nâr
Gâh bir harf kusûtiyle göz'i kûr eyler*

diye beddua eder. İkincisi kötü şiir okuyan, şiir okuduğu zaman nazmı nesrî'nden ayrılmayan "dâvâ-yı isti'dâd sahipleri'dir. Yanlış ve kötü okuyarak en güzel şiirleri berbat ederler. Bu tâ'ife'nin üçüncüsü kendilerini şair sanan, "tab'-ı nâ-mevzûnları" ile şiir söylemeye kalkışan ve böylece herkesi şiirden nefret ettiren "müteşâ'ir"ler, kendilerini bilmez cahillerdir.

Fuzulî, hemen hemen, doğrudan hiçbir şairin etkisi altında kalmamış, üstün yetenekli bir şairdir. Kendisinin de dediği gibi, doğduğu çevreden dışarı çıkmamış, başka şairlerle ve şiir çevreleriyle bir ilişkisi olmamıştır. Bununla birlikte Fuzulî'nin her üç edebiyatı da yakından izlediği bellidir. Her şair gibi onun da beğendiği ve sevdiği, hatta sanat hayatının başlangıcında etkilendiği şairlerin bulunması doğaldır. Bu arada XV. yüzyıl azerî şairi Habîbî'nin Fuzulî üzerinde bazı etkileri olduğu da anlaşılıyor. Fuzulî "dedim dedi" müseddesini Habîbî'nin bir gazeline nazîre yazdığı gibi, onun bir gazelini de tahmis etmiştir.

*Ger senun-çün kılmasam çak ey büt-i nâzûk - beden
Gûrum olsun al kabâ egnümde pîrâhen kefen*

Necati Bey de Fuzulî'nin beğendiği şairlerdendir. Birkaç gazeline nazîreler söylemiştir:

Necatî   *Dem kim yârda yok cevî ü cefâdan gayrî
Ne dilerseñ bulunur mihr ü vefâdan gayrî*

Fuzulî   *Hâsulum yoh ser-i kûyunda belâdan gayrî
Garazum yok reh-i aşkunda fenâdan gayrî*

Necatî   *Edindi gamzeden ol çeşm-i nâ-tüvan hançer
Ki resmdür takınur cümle türkmân hançer*

Fuzulî Çeker bî-rahmlar yanında her saat zebân hançer
Günâhum sâbit eyler ölmegüm hâtır-nişân hançer

Necatî Yılda bir kez gösterür âşıklara didâr gül
Sanasın kim oldu nûr-ı Ahmed-i Muhtâr gül

Fuzulî Çıhdı yaşıl perdeden arz eyledi ruhsâr gül
Saldı mir'ât-ı zamûr-i pâkden jengâr gül

Çağatay şairi Ali Şir Nevâî'nin, İran şairlerinden Hâfız-ı Şirâzî, Nizâmî-i Gencevî ve Câmî'nin de Fuzulî üzerinde belli belirsiz bazı etkileri olduğu söylenebilir. *Leylâ ve Mecnun*'da Nizâmî'den yararlandığını kendisi söylemiştir. *Tercüme-i Hadis-i Erba'în*'de Câmî ve Ali Şir Nevâî'den yararlanmıştı. Fakat Fuzulî, büyük şiir yeteneğiyle, gerek gazelleri ve gerekse mesnevileri üzerine kendi kişisel damgasını öyle kuvvetle vurmuştur ki, şiirlerinde başka şairlerin etkilerini açıkça görmek ve izlemek çok zordur.

Fuzulî'nin şiiri nasıl bir şiirdir? Fuzulî'yi öteki büyük şairlerden ayıran taraflar nelerdir? Bunları anlamak için şiirinde görülen belli başlı özellikleri ortaya koymak gerekir. Fuzulî'nin şiir özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

1. Fuzulî, her şeyden önce bir aşk şairidir. Bütün şiirlerinde aşkını anlatmıştır. Bu aşk, maddi ve beşeri aşktan başlayarak ilahi, tasavvufi aşka gitmiştir. Fuzulî kendisinin de söylediği gibi gençliğinde aşk şiirleri yazmış, sonra bunu bırakarak ilim ve marifet öğrenme yoluna gitmiştir. Şairin gençlik hevesiyle söylediği şiirler maddi ve beşeri aşkı, ilim tahsilinden sonra yazdıkları ise tasavvufi aşkı anlatan şiirlerdir. Fuzulî'de aşkın böyle beşeri aşktan nasıl yavaş ya-

vaş sıyrılarak ve maddeden uzaklaşarak ilahî, tasavvufî aşka eriştiği *Leylâ ve Mecnun* mesnevisinde de en iyi şekilde görülür. Leylâ ile Mecnun'un aşkları okulda maddi bir aşk olarak başlar ve eserin sonunda ilahi bir aşk haline gelir.

Fuzulî'nin aşkına konu olan sevgili, eti ve kemiğiyle somut olarak kendini belli etmez. Her şiirde aynı özellikleri taşır; hep bir örnektir, soyuttur. Yani Fuzulî'nin sevgilisi ilahi sevgilidir; Allah'tır. Böylece Fuzulî'nin hemen bütün şiirlerindeki aşk tasavvufî aşktır.

Tasavvuf, Fuzulî'nin şiirlerinde çok önemli bir unsurdur. Fakat Fuzulî'de tasavvuf bir gaye değildir. Aslında mutasavvıf şairler, iki kısma ayrılabilir: Hallâc-ı Mansur, Seyyid Nesimî, Ahmet Yesevî, Niyazî-i Mısrî, İbrahim Hakkı gibi Hak yolunda gerçeğe erişmiş şairler birinci kısımda toplanırlar. Bunlar aynı zamanda şeyh ve mürşiddirler. Önce mutasavvıf, sonra şairdirler. Bu şairlerin şiirlerindeki tasavvuf ilk bakışta görülür, olduğu gibi ortadadır. İkinci kısımda olanlar ise, tasavvufu sanat yönünden gören şairlerdir. Bunlarda tasavvuf, öteki konular yanında yer alan, ilhamı son derece uygun gelen bir konudur. Şiir ve sanat ilk amaçlarıdır; tasavvuf bunun içinde eritilmiştir. Bu bakımdan şiirlerindeki tasavvuf ortada değildir, açıkça anlaşılmaz. Bu ikinci kısımda olanlar önce şair, sonra mutasavvıftırlar.

Fuzulî, önce sanatı amaçlayan ikinci gurup şairlerindendir. Özellikle gazellerinde ve mesnevilerinin çoğunda tasavvufu işlemiştir. Tasavvuf, Fuzulî'nin şiirlerinde, öteki gerçek mutasavvıf şairlerde olduğu gibi açıkta değil, şiirin derinliklerinde gizlenmiştir. Anlaşılması için okuyucunun hazırlıklı olması, şiirde bazı ipuçları bulması ve bunun için de oldukça çaba göstermesi gerekir.

2. Fuzulî bir ızdırap şairidir. Aşk hep hüznün, keder ve acı yönüyle görülür. Ayrılık, dert ve üzüntüyü arar; kavuşmayı, neşeyi, mutluluğu istemez. Acı çekmekten hoşlanır. Her kavuşmanın sonunda dayanılmaz bir ayrılık olduğu.

için kavuşmayı istemez. Fuzulî'nin şiirinde acının ve üzüntünün çokluğunu kullandığı kelimelerden anlamak mümkündür. Şiirlerinde en çok görülen kelimeler: ah, hicran, kan, ağlamak, perişan, zâr, cevr ü cefa, esir, derd, gam, yara, katl gibi hep üzüntü, keder ve acıyı anlatan kelimelerdir. Fuzulî'nin dünya görüşü karamsardır. Aslında birkaçı bir yana bırakılırsa bütün Divan şairlerinin hayat hakkındaki görüşleri böyledir. Fuzulî'de ise bu karamsarlık çok ileri derecededir. Ona göre, dünya fanidir ve ızdırapla doludur. İnsan bütün hayatında acı çeker. İnsanın kaderi dünyanın yaradılışında çizilmiştir ve takdirin hükmü mutlaka yerine gelir. Bunu kimse değiştiremez. Bu yüzden insan dünyaya ve dünyanın aldatıcı nimetlerine bağlanmamalıdır. Bu sebepten Fuzulî, kimseden ve hiçbir şeyden yakınmaz; yalnız kötü, ters talihinden yakınır. Bu dünyada rahat edenler kötüler ve cahillerdir. Dünya nimetlerinden her zaman onlar yararlanırlar. Bu yüzden bir köşeye çekilip, kendi yalnızlığında ve kanaat içinde yaşamayı ister. Yalnızlığından ve fakirliğinden mutludur; acı çekmekten hoşlanır. Çünkü çekilen acılar insanı olgunlaştırır.

Fuzulî, yaşadığı çevrenin karışıklar içinde olması, karamsar dünya görüşü ve hayatta çektiği yoksulluğun verdiği ızdırabı üstün bir sanat dehasıyla birleştirerek şiirine aktarmıştır. Gazellerinin hemen her beytinde bu ızdırabı görmek mümkündür. Yine bu yüzden Türk edebiyatında birçok kez yazılan Leylâ ve Mecnun hikâyeleri içinde en başarılı olan Fuzulî'nin mesnevisidir. Bu hüznü konuyu yaradılışına çok uygun bulmuş ve bunun için de çok başarılı olmuştur.

3. Mazmun bulmakta ve kullanmaktaki ustalığı Fuzulî'nin şiirindeki bir başka özelliktir. Gerek İran edebiyatından Türk edebiyatına geçmiş mazmunları, gerekse kendinden önce yaşamış Türk şairlerinin bunlara ekledikleri mazmunları en güzel şekilde ve ustaca kullanmıştır. Fuzulî'nin bu konudaki ustalığı mazmunları şiirinde bir hasrın telleri

gibi örülmüş ve iç içe geçmiş bir şekilde kullanmasıdır. Fuzulî'nin beytinde ilk bakışta anlaşılan bir anlam vardır. Okuyan bunu kolayca anlar ve beğenir. Beyitte bir de ancak düşünülüp bulunabilecek, derinde olan başka anlamlar vardır. Beyit incelendikçe ve üzerinde düşünüldükçe anlamı ve derinliği artar; tasavvufi yönü ortaya çıkar. Bu bakımdan her bilgi ve kültür düzeyindeki okuyucu Fuzulî'nin şiirini beğenir; her okuyucu Fuzulî'yi anlayabildiği derecede sever. Derine inildikçe, kelimelerin ve hayallerin birbiriyle ilişkisi anlaşıldıkça şiirin güzelliği artar. Fuzulî'nin yüz-yıllar boyunca, türkçe konuşulan her yörede sevilerek okunmasının bir nedeni de budur.

4. Fuzulî'nin şiirleri içten ve samimidir. Aşkını anlatırken heyecanını, lirizmini hemen hissettirir. Fuzulî'nin şiirleri şekil ve anlam bakımlarından kusursuz olmalarına karşılı, birer sehl-i mümteni örneğidirler; üzerlerinde hiç düşünülmeden, hazırlıksız, o anda geldiği gibi söylenmiş izlenimi verirler. Okuyucuya, şairin bütün düşündüklerini, acısını, üzüntüsünü kolaylıkla ve samimiyetle ortaya koymuş gibi gelir.

ETKİLERİ

Her büyük şairin olduğu gibi, Fuzulî'nin de kendi devrinde yaşayan ve daha sonraki devir şairleri üzerinde bazen açıkça görülen, bazen de belli belirsiz etkileri olmuştur. Aslında her devirde şairler, ya büyük bir şairin çevresinde toplanmışlar, ya da onun etkisinde, onun açtığı yoldan yürümüşlerdir. Fuzulî'nin yaşadığı çevrenin özelliği bakımından, üstad bilinip etrafında biriken bir şairler topluluğu olmamıştır. Bununla birlikte, yalnız Âzeri şiir alanında değil, hem aynı devirde, hem de daha sonra yetişen Osmanlı şairleri üzerinde de derin ve sürekli etkileri olmuş-

tur. Fuzulî, XVI. yüzyıldan başlayarak bütün Türklük âleminde çok okunmuş ve sevilmiş bir şairdir. Değişik yer ve devirlerde yazılmış şiir mecmualarında Fuzulî, şiirlerine en çok rastlanılan şairdir. *Divân*'ı, öteki eserleri yüzlerce kez yazılmış, İstanbul, Tebriz, Taşkent, Bakû, Kahire gibi kültür merkezlerinde son yıllara kadar pek çok kez basılmıştır. Fuzulî, Türk edebiyatında ancak Nevâî ve Nesimî'nin erişebildiği kadar geniş bir alanda okunmuş ve sevilmiş bir şairdir.

Fuzulî, daha hayatında Âzeri şiir alanında tanındığı gibi, adı ve şiirleri Anadolu'da da pek çabuk yayılmıştır. Fuzulî henüz hayatta iken *Tezkire*'sini yazan Latîfî (yazılışı: 953/1546), onu eserine aldığı gibi Âşık Çelebi (yazılışı: 9776/1568), Hasan Çelebi (yazılışı: 994/1586) ve Gelibolulu Âlî de eserlerinde Fuzulî'den büyük övgüyle söz etmişlerdir.

Fuzulî yüzyıllar boyu etkilerini sürdüren bir şairdir. Onunla aynı devir şairlerinden olan, Bağdad'ın alınışında Fuzulî ile tanışıp görüşen Taşlıcalı Yahya ve Hayalî Beğ'ler onun "su kasidesi"ne nazireler yazmışlardır:

Fuzulî   *Saçma ey göz eşkden gönlümdeki odlare su
Kim bu denlü dutuşan odlara kılmaz çâre su*

Yahya Beğ   *Cân verirken hançeründen sun bana bir pâre su
Hâlet-i nez'üzre gâyet hoş gelür bîmâre su*

Hayâlî Beğ   *Dökse ger çeşmi hebâbın sen semen-ruhsâre su
Kanlu yaşam gibi boyanmış kızıl kanlare su*

Hayâlî Beğ ayrıca Fuzulî'nin bazı gazellerini de tanzir etmiştir. (Bu nazireler için bk. Abdülbaki Gölpınarlı, *Fuzulî Divânı*, İstanbul 1948, s. LXI - LXVI.)

Yine aynı devir şairlerinden Bakî gibi büyük bir Osmanlı şairi de Fuzulî'nin,

*Meni cândan usandırdı cefâdan yâr usanmaz mı
Felekler yandı ahumdan murâdum şem'i yanmaz mı*

gazelini tahmis ettiği gibi, bazı gazellerini de tanzir etmiştir.

Ruhî-i Bağdâdi, Celâl Çelebi, Ca'feri, Şâhî (Şehzâde Bayezid) ve daha pek çok şair bu yüzyılda Fuzulî'den etkilenmiş, gazellerine nazireler yazmışlardır.

Daha sonraki yüzyıllarda Fuzulî'den etkilenen, onun yolunda şiirler yazan pek çok şair yanında, XVII. yüzyılda Nâ'îlî, XVIII. yüzyılda Nedim ve Şeyh Gâlib gibi Türk edebiyatının en büyük şairleri bile şiirlerinde Fuzulî'nin etkisini göstermişlerdir. Nâ'îlî, Fuzulî'nin birkaç gazelini tanzir etmiştir:

Fuzulî *Yahma cânım nâle-i bî-ihitiyârımdan sakın
Tökme kanım âb-ı çeşm-i eşk-bârımdan sakın*

Nâ'îlî *Pâk - dâmen bir gül-i tersin gubârımdan sakın
Şu'lesin âb-ı du-çeşm-i eşk-bârımdan sakın*

Nâ'îlî'nin bazı gazelleri de gerçek anlamda nazire olmamakla birlikte Fuzulî'nin etkisiyle yazılmış olduklarını açıkça göstermektedirler:

Fuzulî *Çiharmak it selertenden çeküp peykânın ol servün
Çihan olsun dil-imecrûh peykân olmasun yâ Rab*

Nâ'îlî *Çeknâvegin eydest-i ciger-kâr-ı tegafül
Al cânım zahmumdaki peykâna tokunma*

Fuzulî *Âh eyledüğüm serv-ı hirâmânun içündür
Kan ağladüğüm gonce-i handânun içündür*

Nâ'îlî *Mestânelüğüm bir büt-i sımın-ten içündür
Kan ağladüğüm bir gül-i ter - dâmen içündür*

Büsbütün ayrı yaradılış ve düşünüşte oldukları halde, Nedim'in de Fuzulî'yi beğendiği ve ondan etkilendiği anlaşıyor. Söylediği nazireler bu iki büyük şair arasındaki düşünce farkını da gösteriyor:

- Fuzulî** *Âşiyân-ı murg-ı dil zülf-i perişânındadır
Kande olsam ey peri gönlüm senün yanındadır*
- Nedim** *Zerreves dil pençe-i mihr-i dirâhşânındadır
Can u ten çün mevc dest-i kahr-ı ummânındadır*

**

- Fuzulî** *Eykemân-ebırû şehid-i nâvek-i müjganunam
Bulmuşam feyz-i nazar senden senün kurbanunam*
- Nedim** *Sen gülersin gül gibi ben bülbül-i nâlânunam
Mest ü medhûş-ı temâşâ-yı leb-i handânunam*
- Fuzulî** *Hayret et büt sûretün gördükde lâle eyler meni
Sûret-i hâlüm gören sûret hayâl eyler meni*
- Nedim** *Bûs-ı lâlün şöyle sırâb-ı zülâl eyler beni
Kim gören âb-ı hayât içmiş hayâl eyler beni*

Şeyh Gâlib'in de Fuzulî'ye nazireleri olduğu gibi, özellikle *Hüsn ü Aşk* mesnevisinde Fuzulî'nin *Leylâ ve Mecnun* ve *Hüsn ü Aşk* mesnevilerinden derin etkiler aldığı görülür. *Hüsn ü Aşk* ile *Leylâ ve Mecnun* aynı vezinle, Mef'ûlü mefâ'ilün fâ'ülün kalıbıyla yazılmışlardır. *Hüsn ü Aşk*'ın konusu ve hikâyesi *Leylâ ve Mecnun*'la çok benzerlikler gösterdiği gibi, tasavvufî terimlere kişilik verilmesi ve tasavvufî fikirlerin böylece anlatılması bakımından da Fuzulî'nin *Hüsn ü Aşk*'ı ile aynıdır.

Fuzulî'nin etkileri yalnız eski Divan şairleri üzerinde kalmamıştır. Tekke şairleri ile halk şairleri üzerinde de görülür. Hatta Tanzimat sonrasının bazı şairlerinde bile Fuzulî'nin izlerini görmek mümkündür. Bu arada Abdülhak Hâmid'in *Makber*'i örnek olarak ele alınabilir *Makber*, *Leylâ ve Mecnun* mesnevisi ile aynı vezinde yazıldığı gibi, eserin birçok yerinde de bu mesnevinin lirizmi ve hüznü, heyecanı açıkça hissedilir.

Cemil Yener

FUZULİ

YAŞAM ANLAYIŞI

A. YAŞAMIN DEĞERİ VE ACILARI

İslâm bilginleri ve düşünürleri, özellikle tasavvufçular, dünyanın değersiz, dünya işleriyle uğraşmanın gereksiz olduğunu ileri sürerler çoklukla. Onlara göre dünya, ahirete hazırlanma yeri olmaktan başka bir değer taşımaz. Tasavvuf tarikatları arasında insanın geçim için bir iş tutmasını bile kötöleyenler var. Onların ermişliğe örnek olarak gösterdikleri hakîm (bilge, ermiş) Senaî'nin öyküsü kısaca şöyledir: «Senaî, padişahlarla düşüp kalkmakta iken, çul çaput giyiniş çamur yiyerek külhanda yaşayan bir dervişin öğütlerine uyar ve onun gibi yaşamaya başlar.»

Büyük İslam bilgini ve düşünürü Gazzalî, Peygamberden şöyle bir hadis aktarır: Kıyamet gününde dünya, insanlara korkunç ve iğrenç bir kocakarı şeklinde görünecektir. İnsanlar, «Tanrı'm, bizi bu yaratığın kötülüğünden koru,» diyerek Tanrı'ya sığınacaklar, Tanrı'dan şu karşılığı alacaklar: «İşte uğrunda didinip savaştığınız dünya budur.»

Fuzulî, Hadikatü's-Suadâ'da Âdem'in yaratılışı üzerine aşağıdaki bilgiyi veriyor.

«Rivayetdur ki ibtidâ-i hilkatde Hazret-i Melik-i Celîl, Azrail'e hükmetdi ki cemî-i eczâ-i zeminün her cüzünden bir kabza hâk alub batn-ı naîmde cem kıla. Ve bir sehabe emretti ki kırk gün ol toprağın üzerine bârân-ı rahmet töküp terbiyetine meşgul ola. Ve bu hizmete memur

olan sehab otuz tokuz gün derya-yı elem ve çeşme-i gamden nem çekerek ve ol toprağa bâran-ı mihnet tökerdi. Kırkinci gün kim mev'id temam oldu bir nice katre bahr-i ferahdan getirüp üzerine saçup suret-i tehammürün itmame yetürdi. Ve peyker-i itmamın zuhure getürdi. Bu sebebdan mukarrer oldu ki tînet-i beşerriyet ekser-i evkat menbet-i reyâhîn-i gam ola. ve hakikâde âsâr-ı sürûr nihayet-i nedret ve kemâl-i kilet bula.

KITA

*Âdem'ün gam birle toprağın muhammer kıldılar
Anda derd ü mihnete menzil mukarrer kıldılar
Mûkud-ı endûh nîrân eyleyüb terkiğini
Safha-i canında nakş-i gam musavver kıldılar.»(*)*

Eski kaynaklarda rastlanan ve dünyanın acılarıyla, üzüntülerle dolu olduğunu belirtmek isteyen bu söylentideki düşüncüyü Fuzulî benimsemiş olacak ki kitabına aktarmış. Söylentinin sonuna eklediği kıta da, benimsediğini gösteren bir kanıttır.

Farsça bir kıtasında dünyanın kötülüklerini ve kötülerini şöyle anlatıyor:

(*) Söylendiğine göre Yüce Tanrı, evreni yaratmaya başlarken, Azrail'e, yer yüzünün her bölüğünden birer tutam toprak alıp uçmak içinde toplamasını buyurdu. Bir buluta da, bu toprağın üzerine kırk gün iyilik ve acıma yağmuru döküp olgunlaşmasıyla uğraşmasını buyurdu. Bu hizmetle görevlendirilen bulut, otuz dokuz gün acı denizinden ve üzüntü gözyaşından su çekip o toprağa sıkıftı yağmurları döküyordu. Kırkinci gün süre dolduğunda, iç açıcılık denizinden birkaç damla getirip mayalamasını sona erdirdi, biçim bütünlüğünü ortaya çıkardı. Bu yüzden, insan yaratılışının, çok zaman, üzüntü fesleğenlerinin üreme yeri olması gerekti. Bu yaratılışta da sevinç izleri pek seyrek bulunur, pek az görülür.

Kita

Âdem'in toprağını üzüntü ile mayaladılar. Orada, acıya ve sıkıntıya konak yerleştirdiler. Bileşimini, üzüntü odunun kundakçısı yaparak, canının sayfasına sıkıntı resmi yaptılar.

«Padişahlar kendilerini korumak, düşmanlarını yenmek ve ülkeler almak için askerlerinin, adamlarının minnet yükünü taşımak zorundadır.

Padişahlara yakın olanlar, çıkar sağlamak ve yüksek onurlara ermek için, güç işler başarmak, zorluklara katlanmak zorundadırlar.

Varlıklı kişiler, daha çok kazanmak için, padişahın yakınlarına sızmak, onların kıyımlarına göz yumup katlanmak zorundadırlar.

Aç gözlü yoksullar, bir lokma ekmek için, varlıklı kişilerin kapılarındaki köpeklerle dalaşmak zorundadırlar.

Bir köşeye çekilmiş tok gözlü kişiler, bir hırka ile bir ekmek elde edemedi, çaresizlik içinde inlemek zorundadırlar.»

Yine Farsça bir kıtasında kendi yaşamını şöyle betimliyor:

«Yaşamımın tatlı ve sevinçli geçmesi gereken ilk çağları, bilgisizlik içinde geçip gitti. Ne bir şey biliyordum, ne de Tanrı'ya tapınabiliyordum. Çocukluk çağımdan geçtikten sonra acı yıllar yaşadım. Geçici dünyanın boş hayallerini kovaladım. O çağlar da böyle geçti. Artık uslanmalı, Tanrı yoluna girmeli, Tanrı'ya tapınmalı idim. Yaşamımın son yıllarını pişmanlık içinde geçiriyorum.

Hiçbir tat almadan, rahatlık yüzü görmeden geçip giden bu yaşama yazık oldu.»

Bununla birlikte, şaire göre dünya bütün acılarına ve üzüntülerine karşın, güzel ve yaşanmaya değer bir yerdir. Leylâ ve Mecnun'daki gazellerden birinde:

*Ehl-i irfandan cihan keyfiyyetin tahkîk iden
Kim neşâtında bulur yüz gam gamında yüz neşat^(*)*

der.

(*) Evrenin niteliğini, bilge kişilerden öğrenenler, sevincinde yüz acı, acısında yüz sevinç bulurlar.

«İnançları» bölümünde onun yaşama sevgisiyle ilgili sözlerinden bir bölümünü aktarmıştım. Aşağıdaki beyitler, Leylâ ve Mecnun'un «Tevhid»indendir. Şair Tanrı'ya sesleniyor:

*Ol dem ki urub binayı muhkem
Çekdin rakam-i nizam-ı âlem
Hakka ki hoş intizam virdün
Ârâyişini tamam virdün
İtdün gereğin ger az ger çok
Bir nesne gerekli yok ki ol yok
Bir nev'ile eyledün müheyyâ
Kim geldi kusurdan müberrâ^(*)*

Leylâ ve Mecnun'un sonuna doğru, Mecnun ağzından söylenen bir gazelin makta (bitiş) beyti de şöyle:

*Ey Fuzulî istemez kimse rızasıyla fenâ
Ben ki bundan özge bilmem çare nâcâr isterem.^(**)*

Eksiksiz ve güzel dünyadan ayrılmak güç geliyor şaire.

Leylâ ve Mecnun'u yazdığında (1535) şair 55 yaşlarında olmalı. Yaşlanmanın getirdiği ölüm korkusu, hayata bağlılığı güçlendiriyor sanki. Başka yapıtlarında pek yer vermediği dünya sevgisini Leylâ ve Mecnun da çok anıyor.

*Dünya ki nigâr-ı dil-rübâdur
Zinhâr inanma bîvefâdur
.....
Hoş-hane-i ayşdur bu âlem
Derdâ ki değil esası muhkem.^(***)*

(*) Yapıyı sağlam kurup evrene düzen verdiğinde, doğrusu güzel biçimlendirdin, görkemini de eksiksiz verdin. Az da olsa, çok da olsa gerekli olanı var ettin. Onu öyle bir kuruluşla hazırladın ki, eksiksiz olarak oluştu.

(**) Ey Fuzulî, yok olmayı kimse isteyerek dilemez. Ben ise bundan başka çare bilmediğim için elimde olmadan diliyorum.

(***) Dünya, gönül çekici bir güzeldir, ancak vefasızdır, sakın inanma. (...) Bu dünya, tatlı yaşanır bir evdir. Ne yazık ki temeli sağlam değil.

Seviyor dünyayı Fuzulî, avunmak için de kötülüyor.

Dünyayı kötülemek bir divan geleneğidir. Bir divancı olarak, özellikle gazellerinde, Fuzulî de kötüler. Sevgilinin vefasızlığından yakınır. Çünkü gazel, biçim ve konu bakımından divan şiirinin en sınırlı türüdür. Şair, bu sınırları bütün bütün umursamazlık edemezdi elbette. Her divan şairi gibi dünyadan ve sevgiliden yakındı.

B. ACILARIN KAYNAKLARI

Fuzulî'ye göre insan mutsuzluğunun en büyük kaynağı akıldır. Akıl, iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan, günahı sevaptan ayırt ettiği için, insanı tedirgin eder. Türkçe divanın bir kıtası aklı şöyle kötüler:

KİTA

*Sen bir âfetsen mana ey akl-i bed-fercâm kim
Bulmak olmaz suret-i kurbünde âsâr-ı neşât
Tıflar dîvâneler senden müberrâ olmağın
Dünya vü ukbâda bulmuşlar kemâl-i inbisât
İzzet ü zilletde bilmezler tarîk-ı imtiyâz
Hallet ü hürmetde çekmezler azâb-ı ihtiyat
Ol ki dâim hem-nişînündür muazzebdu müdâm
Nişe kim teklife hükm-i şer' ile sensen menât
Ol zamandan kim sana virdüm inân-ı ihtiyâr
Ol zamandan k'eyledüm muhken seniünle irtibât
Olmayub hâlî gam u endandanı nefsiüm evi*

*Hâr bisterdür mana peyveste hâkister bisât
Olmasaydum kâş ki her giz senünle hem-nişîn
Kulmasaydum kâş ki mutlak senünle ihtilât. (*)*

Fuzulî, fırsat buldukça aklı kötüler:

*Sâkiyâ mey sun ki dam-ı gamdurur hüsyârlıĝ
Mestlükdür kim kılan gam ehline gam-hârlıĝ
Var fikrin yok gamun çekmek nedür bir câm ilen
Bî-haber kıl kim bana bir ola yoklıĝ varlıĝ (**)*

*Gönül mirâtını eyler mükedder akl teklifi
Hoş ol bî-bâkler kim terk-i nâm ü neng dutmuşlar (***)*

*Ey Fuzulî aşk men'in kılma nasıhdan kabul
Akl tedbiridür ol sanman ki bir bünyadı var (****)*

Fuzulî'ye göre akıl baskısından kurtulmanın iki yolu var: Sarhoş ya da deli olmak. Aşağıdaki iki dörtlük bir murabbaından alınmıştır:

(*) Ey başımın belası, kötü amaçlı akıl, sana yakın olmakla mutluluğun izi bile elde edilemez. Çocuklarla deliler, senden uzak oldukları için, mutludurlar. Onlar, yücelik ile bayağılığı birbirinden ayırdedemezler, helâle, harama dikkat etmek işkencesi çekmezler. Seninle birlikte olanlar, sürekli bir acı içindedirler. Çünkü şeriat buyrukları ile uzlaşma aracı sensin. İstemimin dizginlerini eline verdiğimden, seninle sağlam ilişkiler kurduğumdan beri içim, acıdan ve üzüntüden kurtulmadı. Döşğim kızgın kül, yastığım diken oldu. Keşke sana yaklaşmasaydım, keşke seninle sağlam ilişkiler kurmasaydım.

(**) Ey kadeh sunucu, şarap sun, ayıklık üzüntü zamanıdır. Üzüntülülere dert ortağı sarhoşluktur. Bir kadehle beni, var kaygısı, yok üzüntüsü çekmenin ne olduğundan habersiz kıl ki, benim için yokluk ile varlık bir olsun.

(***) Akıl yükümü, gönül aynasını kirletir. Ünü sanı bir yana atmış olan kaygı-sızlara ne mutlu.

(****) Ey Fuzulî, öğütçünün aşk yasağını dinleme. O, akıl tedbiridir, sanmayın ki bir temeli var.

*Nice bir vesvese-i akl ile gamnâk olalum
 Gelün âlâyîş-i gamden çikalum pak olalum
 Neşe-i mey bulalum kabil-i idrâk olalum
 Mest-i medhuş ü harabati-i bî-bâk olalum
 Rindler bezmine sermest-i sebû tek girüben
 Zevk bağına girüp câm gülünü derüben
 Meşe derlerse baha akl metain virüben
 Mest-i medhuş ü harabati-i bî-bâk olalum^(*)*

Emişler toplantısına sürahi sarhoşu olup girerek, zevk bağına girip kadeh gülünü dererek, şarap için «karşılık» derlerse akıl malını vererek, kendinden geçmişlik sarhoşu olup meyhane umursamazı olalım.

Bir gazelinin makta beyti:

*Ey Fuzulî revîş-i akl melûl itdi bizi
 Sehv kıldum ki cünun derdine derman itdüm^(**)*

Bir rübaisi:

*Hoş ol ki çekem dem-i ecel hâde-i nâb
 Sermest yatam kabrde ta rûz-i hisab
 Gavga-yı kıyametde duram mest ü harâb
 Ne fikr-i hisab ola ne idrak-i azâb^(***)*

Rübaiden anlıyoruz ki, aklın verdiği ölüm ve kıyamet korkusu ölümden ve cehennem azabından ağır basıyor. Bu korkudan kurtulmak için, kendinden geçip akıldan kurtulmak gerek.

(*) Ne zamana dek akıl kuşkusuyla üzüleceğiz, gelin üzüntü gösterişlerinden çikalım, arıalım. Şarap sevinci bulup anlayışlı olalım. Kendinden geçmişlik sarhoşu olup meyhane umursamazı olalım.

(**) Ey Fuzulî, aklın gidişi bizi üzdü. Yanıldım da delilik sayınlığını iyileştirdim.

(***) Ölürlen katkısız şarap çekip, hesaplaşma gününe değin sarhoş yatsam, kıyamet kargaşası içinde ne hesaplaşma düşüncesi, ne de işkence korkusu olmadan sarhoş, bitkin dursam ne hoş olur.

Kadında ise utanma duygusu ve namus, aklın denetimi altındadır, dolayısıyla üzüntü doğurur. Leylâ, kendi bunalımlarını şöyle anlatıyor:

*Ger câme-i sabrum eylesen çâk
Hükmün yolu görünür hatarnâk*

*Namustan eylesem cüdalık
Mecnun ile kulsam âşnalık*

*Korkum bu ki ismet ola pââmâl
Fermane muvafık olmaya hâl*

*Kulsam bu hevâda hıfz-ı nâmus
Mamure-i vaslumola mahrus*

*Korkum bu ki dâd-i âh-ı Mecnun
Ahvâlümü eyleye diğer-gün*

*Sadıklarun âhu muteberdür
Andan hazer itmek hatardur*

*Ol eye bu beyle neyleyem vâh
Bilmem men-i âcize nedir rây(*)*

Fuzulî'nin akıldan bu denli yakınması, ona aşırı bağlılığından, saygısındanır. Akıldan yakasını kurtaramıyor bir türlü. Ancak bunalımlarının kaynağı olan bu yetenek, onu hurafelere inanmaktan da kurtarıyor:

(*) Eğer sabrımın giysisini parçalasam, yargının yolu tehlikeli görünüyor. Eğer gönlümü avutmaya çalışsam üzüntü ve acı, gücüme göre değil. Namustan uzaklaşsam, Mecnun'la yakınlık kursam korkuyorum ki durum, buyruğa uygun düşmez, namus ayaklar altında kalır. Bu aşk içinde namusumu korusam kavuşma ülkem elden gider. Korkarım ki Mecnun'un ahının dumanı, durumumu alt üst eder. Tanrı'ya içtenlikle bağlı olanların âhu geçerlidir, ondan çekinmemek tehlikelidir. Eyvah! o öyle, bu böyle, neyleyeyim? Ben zavallı için doğru görüş nedir?

KITA

*Sa'd ü nahn ahvâlünü kılsan münéccimden süâl
Mukteda-yi marifet Bercîs ü Keyvan'dur ana*

*Eylesen remmalden teftîş-i hal-i nîk ü bed
Mürşid-i râh-ı yakîn Engîs ü Lehyandur ana*

*Nukta-i eşkâl-i reml ü seyr-i ecrâm ü nücûm
Kime rehber olsa feyz-i akl bühtandur ana*

*Bilmiş ol kim her ne sâdır olsa hûb u zîştiden
Mazharı bir ilmdur kim akl hayrandur ana^(*)*

Leylâ ve Mecnun'u yazmaya başlarken, Tanrı'dan ve Peygamber'den sonra yüce aklından yardım ister:

*Ey tab'-ı latîf u akl-ı vâlâ
İdrak-i büleñd ü nutk-ı gûyâ
Düşdi seferüm diyar-ı derde
Kindür mana yâr bu seferde^(**)*

Aynı yapıtın münacatında Tanrı'dan, kendi emaneti olan aklına karşı küçük düşürülmemesini diler:

(*) Yıldız falcısından, uğur ve uğursuzluk durumlarını sorsan, onun bilgi kaynağı Erendiz (Jüpiter) ile Sekendiz (Satürn) dür. Kum falcısından (remilciden) iyi ile kötünün durumunu öğrenmek istersen, onun yolunun kılavuzu, kum üstündeki noktalar ve çizgilerdir. Kum noktaları ile şekilleri ve gök cisimleri ile yıldızlar, kime yol gösterirse aklın hizmeti, ona bir suçtur. Bilmiş ol ki, iyi olsun kötü olsun, doğmuş olan (var olan) her şeyin kaynağı, öyle bir kaynaktır ki, akıl ona hayrandır.

(**) Ey güzel yaratılış, yüce akıl, üstün kavrayış ve konuşan dil, yolum üzüntü ülkesine düştü. Bu yolculukta kim bana arkadaşlık edecek?

*Çün akl ile dil emânetündür
Mende eser-i inâyetündür*

*Munları menümle zâr kılma
Bir nice azizi hâr kılma^(*)*

C. ACILARIN ETKİLERİ

Bağdat ve dolaylarının yaşadığı olaylar, Fuzulî'nin yaşıntısını etkilemişti elbette. Bu olaylar sırasında belki büyük korkular geçirmiş, sıkıntılar çekmişti.

Karşılaşılan güçlüklerle çekilen acıların insanı olgunlaştırdığı bilinen bir gerçektir. Fuzulî bu gerçeği bilir ve üzerinde durur. Hadikatü's-Suadâ'nın birçok yerinde acılarla güçlükler için söylenmiş övgülere rastlıyoruz:

*Ger temennâ kılсан ey ârif belâdan iste kim
Her elâ zımnında bir ihsan mükarrerdur sana*

*İtmek olmaz bî-belâ idrak-i neyl-i her murad
Ger belâ çeksen murad-ı dil müyesserdur sana^(**)*

.....
Âlemde belâ çekeyen olmaz âdam

.....
*Rençdur kim gevher-i rahat
Derddur gülşen-i gül-i rahmet^(***)*

(*) Madem ki akıl ile gönül emanetin, bana bağış ürünündür, onları benimle inletme, birçok onurluyu alçaltma.

(**) Ey bilge, bir şey dileyecersen belâdan dile. Çünkü her belânın içine, senin için bir armağan yerleştirilmiştir. Belâsız, hiçbir dileğe erişilmez. Eğer belâ çekersen gönül dileğine erersin.

(***) Rahatın kaynağı zorluktur, Tanrı lütfunun bahçe gülü de zorluktur.

Seyyid Muhammed Nəcəfî'yi öven ve ona yalvaran kasidenin de nesip bölümü aynı düşünceyi işler:

*Gonca bağı dehr-i bîdâdiyle evvel kan olur
Sonra yüz lutfile açılır handan olur*

.....

Baş çeküb hirmenlenür ârâyîş-i bustan olur

.....

*Mihnete sabr eyleyen rahat tapar çün Yusufâ
Saltanat tahtının evvel pâyesi zindan olur^(*)*

Tane, birçok gün toprak içinde sıkıntı çektiği için, baş verip harman olur, tarlayı süsler.

Farsça divanının önsözünde de «Dert ise şairliğin sermayesidir» diye konuşur şair.

Fuzulî İstanbul'a gelip tutunabilseydi daha rahat yaşamaya koşulları bulma karşılığı sanatından çok şey kaybederdi belki. Bağdat dolaylarında kalmak onun için birçok bakımdan yararlı olmuştur.

Şairin yaşadığı çağlarda Bağdat Türk, Arap, İran uluslarından başka birçok dinleri ve ulusları barındıran, dolayısıyla bu ulusların kültürlerinin çatıştığı bir alandı. Kültür çatışmaları özgür düşüncenin oluşumunda büyük bir etkindir. İstanbul'un talihsizliği, bu çatışmadan yoksun kalmasına, kendi kendine yeter olduğu inancına varmış bulunmasında aranabilir. Bağdat'ın «padişahların gölgesinden uzak» olması, şairin yaşadığı çağlarda sık sık el değiştirmesi, sağlam ve yerleşik bir otoritenin kurulmasına engel olmuş, dolayısıyla ona daha özgürce konuşup yazma olanağı sağlamıştır.

(*) Goncanın bağı, dünyanın kıyımcılığı ile, önce kan olur. Sonra bin güzelikte açılıp gider.

Üzüntüye katlanan, Yusuf gibi rahata erişir. Sultanlık tahtının ilk aşaması: zindan olur. (Yusuf Peygamber, uzun yıllar zindanda yattıktan sonra Mısır'a egemen olmuştu.)

Bu durumlar ve olanaklar Fuzulî'nin -öbür divan şair ve yazarlarından farklı olarak- bir düşünür olmasını kolaylaştırmıştır.

Fuzulî'ye göre çekilen acılarla karşılaşılacak güçlükler, insanı yükselttiği gibi, felek ve yazgılar da hep yücelerle, güçlülerle uğraşır, onları ezmeye çalışır. Bu düşünce onda çok belirgindir. Hadikatü's-Suadâ'da yenilgiye uğrayanlar, acı çekenler hep iyiler ve yücelerdir. Muhammed, Ali, Hasan, Hüseyin ve birçok peygamber hep acı çekmişler, yenilmişler, kimi de öldürülmüş. Hadikatü's-Suadâ'da yalnız büyük kahra uğramış peygamberlerin öyküleri yer alır. Divanının bir kıtasında, feleğin iyileri ve yüceleri ezmesi şöyle anlatılır:

*Muttasıl marifet ehlini ayaklara salub
Felek-i sifle kılur mihnet ü gam pâmâlî
Ol ki cahildur idüb cümle muradın hâsıl
İtibâr ile kılur mesned ü kadrin âlî
Ol sebebdan bilürem kim bu cihan avretdür
Avretün beyle olur evlâdı ile ef'âlî
Ulu evlâdı keser sütden ü te'dib vîrür
Süt virüb lûtfîle bağlar beşiğe etfali (*)*

(*) Alçak felek, bilge kişileri durmadan ayaklara düşürüp acılara, üzüntülere çığnetir. Bilgisizlerin bütün isteklerini yerine getirip, saygı ile onurlanma, değerlerini artırır. Bundan anlıyorum ki felek, kadındır. Kadınların, çocukları ile ilişkileri şöyledir. Büyük çocuğu, süttan keser ve eğitir, küçükleri, sevgi ile süt verip, beşiğe bağlar.

Şair, Leylâ ve Mecnun'da Felekle şöyle konuşur:

*Mecnun eger olaydı cahil
Olmazdun itaatinde kâhil
Fermanuna inkiyâd iderdün
Gönlünü müdâm şad iderdün
Ehl-i hüner olduğu sebebdan
Sahib-nazar olduğu sebebdan
Akranı içinde hâr kıldun
Bi izzet ü itibâr kıldun
Leylâ ger olaydı bir hayâsız
Ya sen gibi mihrsüz vefasız
Olmazdı ana hemîşe cevrun
Kâmınca müdâm olurdu devrün
Fazl ehline mâil olduğundan
İdrak ile kâmil olduğundan
Dâim gam elide zâr kaldun
Aşüfte-i rûzgâr kıldun
Men hem olaydım ehl-i tezvîr
Etmezdün îânetümde taksir(*)*

Aynı görüşe gazellerinde de rastlıyoruz:

*Ey Fuzulî devran muhalifdur sana
Galiba erbab-ı istidadı devran istemez(**)*

(*) Mecnun eğer bilgisiz olsaydı ona boyun eğmekte gecikmezdi. Buyruğuna uyar, her zaman gönlünü sevindirirdin. Becerili ve anlayışlı olduğundan, akranı içinde küçük düşürdün onu, önemsiz, değersiz kişi yaptın. Leylâ, bir utanmaz, ya da senin gibi bir vefasız olsaydı, her zaman isteğine göre dönerdin, ona kötülüğün dokunmazdı. Erdemlilere yöneldiğinden, anlayışla olgunlaştığından, onu hep acılar elinle inlettin, zamanın kahrına uğrattın. Ben de bir düzenci olsaydım yardımına koştuktan geri kalmazdın.

(**) Ey Fuzulî, zaman sana karşıdır, sanırım ki felek, yetenekli kimseleri istemez.

ya da:

*Ey Fuzulî feleğin var senünle nazarı
Kim gam ü mihneti virdi ne kim var sana(*)*

Bu kanıların ve görüşlerin doğmasında, uzun yıllar sıkıntı çekmiş, başarısızlığa uğramış olan şairin yazgısından izler bulunmakla birlikte, çevresinde gördüğü haksızlıkların, kıyımların payı da büyük olsa gerek. İyileri, yüceleri ezen yer yer felektir, yer yer de doğrudan doğruya Tanrı'dır Fuzulî'de. Hadikatü's-Suadâ'da, Kureyşliler'in Hz. Muhammed'e yaptıkları işkenceler anlatıldıktan sonra, aşağıdaki fıkra yer alır:

«Yahya adlı biri, Tanrı'ya yakarırken: «Ya Rab, cereyân-ı âdet-i ehl-i âlem bu tarikledur ki, bir kimse bir kimseye mahabbet bıraksa anın cemî-i cevânibden riâyet-i hatırun kendüye lâzım bilür ve mümkün oldukça anun husûl-i meramına mâil olur. Ne acebdur ki sen, mahabbet'e serefraz itdüğini, mihnetile mümtâ idersün.»(**) diye konuşur. Bu sırada kulağına bir ses gelir; sorusunu yanıtlar: «Ey Yahya, benim tarikum, hilâf-ı tarik-i ehl-i âlemdur. Anlarun alâmet-i meveddetleri, âsâr-ı merhamet, benüm nişane-i mahebbetüm mihnet ü elemdür.»(***)

Burada iyilerle yücelerin uğradıkları kahr, bir Tanrı ilkesi olarak görülüyor. Hadikatü's-Suadâ'nın ilk sayfalarında bu ilke, ayetler ve hadislerle ispatlanmaya çalışılır. Aynı ilke, Türkçe divanının ilk kasidesi olan tevhidde açıkça savunulur:

(*) Ey Fuzulî, sanırım ki felek sana göz dikti, olanca acısını ve üzüntüsünü sana verdi.

(**) Yeryüzü halkının geleneksel işleyişi şu yoldadır. Bir kimse, bir kimseyi seviyorsa onun isteklerini yerine getirmeye çalışır. Ne tuhaftır ki sen, sevgi ile yücelttiğini, sıkıntı çektiyerek tanıtırın.

(***) Ey Yahya, benim yolum, yeryüzü halkının yoluna karşıttır. Onların sevgi belirtileri, acıma duygusu; benim sevgi belirtilerim ise sıkıntı ve üzüntüdür.

*Şerîf zatlara evc-i imtihanundan
 Vesîle-i şeref-i kurb olur nüzûl-i belâ
 Hasis nefslere genc-i iltifatından
 Mezîd-i illet-i idbâr olur vüfûr-i atâ^(*)*

Fuzulî, Leylâ ve Mecnun'un giriş bölümünde Feleğin kendisine karşı olduğunu şöyle anlatır ve ona meydan okur:

*Devrân ile men nakîz-ı seyrem
 Devr ehlerinden meğer ki gayrem*

*Devran ister ki hâr ola nazm
 Bî-izzet ü itibâr ola nazm*

*Men muntazıram virem revâcın
 Bîmar ise eyleyem ilâcın*

*Ol nefy-i kemâl-i hikmet eyler
 Lâzım bilürem hasaret eyler*

*Ta'mir-i hasara talibem men
 İnşallah galibem men^(**)*

Şairin durumundan memnun olmadığı belli, bir sıkıntısı var. Yoksulluk mu, aşkta başarısızlık mı, yalnızlık mı? Bir ara yoksulluğa düştüğünü Muhammed Necefî'ye yazdığı kaside den biliyoruz. Gençliğinde belki aşk acısı da çekmiştir. İstanbul, Tebriz özleminden söz etmiştik. Aslında bir kaçış özlemi, içinde bulunduğu dünyadan başka bir dünya özlemi- dir bu:

(*) Onurlu kişilere, sınavının doruğundan bela inmesi, sana yakınlaşma onuruna yol açar. Kötü kişilere iltift hazinenden yapılan bol bağış, yıkılış artmasının nedeni olur.

(**) Felek ile ben, karşıt gideriz. Demek ki günümüz halkından ayrıyım. Felek, şiirin değerden düşmesini ister, onursuz, küçümsenir olmasını ister. Ben ise ona sürüm sağlamayı, saynı ise iyileştirmeyi umuyorum. O, bilgelik erginliğini istemez. Biliyorum ki yıkıcılık ediyor. Yıkılanı onarmaya istekliyim, inşallah yeneceğim.

KİTA

*Gelün ey ehl-i hakikat çıkalum dünyadan
Gayri yerler gezelüm özge safâlar sürelüm
Seyr-i germiyyet-i gavgâ-yı kıyamet kılalum
Vaz'-ı cem'iyet-i hengâme-i mahşer görelüm
Reviş-i silsile-i dehr melûl itdi bizi
Nice bir dehrde evzâ'-ı mükerrer görelüm^(*)*

Kaçış özleminin nedenleri de belli: Aradığını bulamamak, beklediği ilgiyi görmemek ve yalnızlık. Bir rûbaîsinde şöyle konuşur:

RÛBAÎ

*Yok dehrde bir muvafık-ı tab' harif
Kim suhbeti dilgüşâ ola tab'ı zarif
Feryad ki nâcins müsahibler ile
Bîfâide zayi oldu evkat-ı şerif^(**)*

Bu yakınma, Farsça bir kıtasında şöyledir:

«Ey gönül, bir köşeye çekilip yalnız yaşamak sıkıcıdır. Ancak olur olmaz kimselerle düşüp kalkmaktan yeğdir. Çünkü arkadaşlık ettiğin kişi ya varlıklıdır, ya da yoksul.

(*) Gelin, ey gerçeğe ermişler, dünyadan çıkalım, başka yerler görelim, başka keyifler sürelim. Kıyamet kargaşasının kızgınlığında -dolaşalım, mahşer toplantısının kalabalığını görelim. Yaşam zincirinin akışı, bizi üzdü, ne zamana değin dünyada yinelenen durumlar göreceğiz.

(**) Dünyada yaratılışıma uygun, konuşması gönül açıcı, yaratılışı ince bir meslektaş yok. Yazıklar ki bayağı arkadaşlarla, bir işe yaramadan değerli vaatlerim yitip gitti.

Varlıklı ise, durmadan maldan, mülkten, giyim kuşamdan söz eder. Yoksulsa vefasız dünyadan söz eder durur. İkisi ile de düşüp kalkmak, boş yere vakit öldürmektir. Bunlardan söz etmeyen dostu nerede bulmalı?»

Bir gazelinde dostlarından şöyle yakınır:

*Dost bî-pervâ felek bî-rahm devrân bî-sükûn
Derd çok hem-erd yok düşmen kavî tali' zebûn^(*)*

Başka bir gazelinde de:

*Yetdi bîkesliğin ol gayete kim çevremde
Kimse yok çizgine girdaâb-ı belâdan gayrı
Ne yanar kimse mana âtaş-i dilden özge
Ne açar kimse kapum bâd-ı sabâdan gayrı^(**)*

diye yalnızlığını anlatır.

Leylâ ve Mecnun'un yine giriş bölümündeki bir yakınma, çağının şairlere karşı tutumunu eleştiriyor.

*Bir devrdeem ki nazm olub hâr
Eş'ar bulub kesâdı-ı bâzâr*

*Ol rütbede kadr-i nazm olub dîn
Kim küfr okunur kelâm-ı mevzûn*

*Bir mülkdeem ki ger yudub kan
Mazmûn-ı ibârete çeküb can*

*Min reşteye turfe la'l çeksem
Min ravzeye nâzenin gül eksem*

(*) Dost ilgisiz, felek acımasız, zaman durmadan dönüyor. Dert çok, dert ortağı yok, yağı güçlü, talih cılız.

(**) Kimsesizliğim öyle bir aşamaya ulaştı ki, çevremde bela burgacından (anafortundan) başka dönecek kimse yok. Bana, ne gönül ateşimden başka yanan var, ne de tatlı esen yelden başka kapımı açan.

*Kulmaz ana hiç kim nezâre
Dirler güle hâr ü la'le hâre^(*)*

Fuzulî yukardaki beyitlerle şiirin ilgi görmediğini, şaire değer verilmediğini anlattıktan sonra, çağında şair yetişmediğini, yalnız Bağdat dolaylarında değil İran'da, Hind'de ve İstanbul'da da gerçek şair bulunmadığını ileri sürüyor.

Şair, sürekli bir bunalım içinde görünüyor, böyle olduğunu kendi de biliyor. Kararsızlığını bir kıtasında şöyle anlatıyor:

KİTA

*Yakamı pençe-i tahvif-i reh-i şer' dutar
Damen-i marifet-i ehl-i rıyazet dutsam
Jeng-i iflâs dutar âyine-i râhatumî
Terk-i hükkâm kılub künc-i kanaat dutsam
Hiç âlemde bulunmaz eser-i rahat-i dil
Oluram muztaribü'l-hâl ne san'at dutsam^(**)*

Bir gazelinde de tekrarlıyor bu durumunu:

*Ne tâli'dur bu kim âlemde âgâz itmedüm bir iş
Kim ol işden ser-encâm itmedüm peşimanlığ^(***)*

(*) Öyle bir çağdayım ki, şiir değersizleşti, sürümü kalmadı. Koşuğun değeri öyle bir düştü ki, ölçülü söz, küfür sayılıyor. Öyle bir ülkedeyim ki, kan yutarak sözün anlamına can versem, bin ipliğe eşsiz yakut dizsem, bin bahçeye güzel gül diksem, onlara hiç kimse bakmaz. Güle diken, yakuta da katı taş derler.

(**) Tasavvufçuların bilgelik eteğini tutsam, yakamı şariat yolunun korkunç pençesi tutar. Egemen kişilerden uzaklaşıp tok gözlülük köşesine çekilsem, yoksulluk pası, rahatlık oynama kaplar. Yeryüzünde gönül rahatlığının izi bile bulunamaz. Hangi sanatı tutsam acılar içinde kalırım.

(***) Bu ne talihtir ki, yeryüzünde başlayıp da sonunda pişman olmadığım bir iş yok.

F. Schlegel «Sonsuz bir şey isteyen ne istediğini bilmez,» der. Büyük tutku adamı olan Fuzulî de ne istediğini bilmiyor. Mecnun ağzından söylediği bir gazelde:

*Gerçi cânândan dil-i şeydâ için kâm isterem
Sorsa cânân bilmezem kâm-ı dil-i şeydâ nedür^(*)*

diyor.

Fuzulî birçok şeyleri hem ister, hem küçümser. Bağdat'ın padişahların gölgesinden uzak olmasından, geçmişteki padişahlar şairleri korudukları halde çağdaşı padişahların onlara ilgi göstermemesinden yakınır. Fırsat buldukça da padişahları, onlarla yakınlık kurmayı küçümser. Onun, hükümdarlara karşı tutumu üzerinde daha sonra duracağım.

Şair, yoksulluktan yakınır, yoksulluğa övgü söyler. Mevki sahibi olamamaktan yakınır, mevkii kötüler. Aştan, sevgiliye kavuşmamaktan yakınır, kavuşmadan kaçır. Farsça divanının bir kitasında ant içerek âşıklığını şöyle anlatıyor:

«Beden istekleriyle ilgim yok, onları hayal bile etmem. Ama içinde yaşadığım kentin güzelleriyle ilgilenmemek elimden gelmez. Ay yüzlü güzellerin arkasından giden bir gölge gibiyim. Perileri andıran o güzeller, benden kaçtıkça sabrım tükenir, arkalarından koşmaya başlarım. Yanlarında bulunmakta kusur yapmam. İsteklerini yerine getirmek için bana yaklaştıklarında kaçır uzaklaşıyorum. Koruyucu yüce Tanrı'ya ant içerim ki bütün yaşamım böyle geçti.»

Görülüyor ki bütün yönleriyle ikircimler içinde bunalan bir şairdir Fuzulî. İnançları da öyledir. Bir bakarsınız şeriat adamı gibi konuşur, bir bakarsınız tarikat adamı gibi, bir de bakarsınız kuşkulu.

(*) Sevgiliden, çılgın gönül için dilekte bulunurum. Ancak sevgili sorsa deli gönlüğümün ne istediğini bilmem.

Eğer şair, yer yer kendini anlatmasaydı, bu karşıt görüş ve düşünceleri, bu karşıt ruh hallerini zaman içindeki değişmelerine, olgunlaşmasına bağlayabilirdik. Ama önsözlerinde, kıtalarında açık itirafları var.

Şairin bu durumu, üzerinde incelemeler yapmayı, hakkında kesin yargılara varmayı güçleştiriyor. Çok kez de araştırmacıların kanılarının birbirini tutmamasına yol açıyor. Onun Şii, Sünnî, şeriatçı, tarikatçı, aşkının da cinsel ya da ülküsel olduğunu ileri sürenler oluyor.

III - İNSANSEVERLİĞİ VE HOŞGÖRÜSÜ

Fuzulî, insana karşı içten saygı ve sevgi duyan bir şair ve düşünürdür. Ona göre insan, özü ve yaratılışı bakımından iyidir. Bu görüşünü Farsça divanının üç kıtasında yansıtır:

1. «Yüce Tanrı, çocukları her türlü suçtan uzak, melek gibi arı ve duru yarattı, onlara ağır din görevleri yükledi. Bundan başka, onları sevenlerin gönüllerine, onlara yardım etme isteği koydu. Çocuklar, istediklerini yorulmadan elde edebilirler. Büyüdüklerinde dine bağlı, doğru yolu seçebilen kişiler olurlar. Bu arı varlıkları düzenle, para ile kötülüğe itenler, hiçbir zaman hayır görmezler.»

2. «Çocuğun gönül sayfası tatlı, arı ve durudur. Gözünü aç, onları gereksiz uğraşlardan uzak tut. Bu dönemde gönül sayfasına yazılanların değiştirilmesi olanaksızdır. Yazı dolu bir sayfaya başka bir yazı yazılabileceğini düşünme.»

3. «Aklımda kaldığına göre Tanrı, Âdem'i yarattığında, «Biz, Âdem'i onurlu kıldık,» ayeti ile^(*) yüceltti. Tanrı katında Âdem, o denli değerli idi ki, melekler ona secde ettiler. Âdem de mutluluk içinde uçmaya yerleşti. Her isteğini, yorulmadan, sıkıntı çekmeden elde ediyordu. Bu

(*) Kur'an 17. sure, 69. ayet.

mutluluk bir gün sona erdi, şeytan, onun Tanrı'ya tapınma yolunu kesti, onu, Tanrı'ya karşı gelmeye kıskırttı. Âdem, yalan ve düzen bilmediği için, yoldan çıkarılmak istendiğini düşünemedi, günah işledi. Bu suçu yüzünden Tanrı, onu uçmağından çıkardı, türlü belalara uğrattı. "Âdem, yana yakıla gözyaşları döküyor, acılarını dindirme yolları arıyordu. Sonunda tövbe ederek bu kötü durumdan kurtuldu. Bunun üzerine daha büyük mutluluklara erdi, değeri daha da arttı.

Bu sonuç, yalnız Âdem'e özgü olarak kalmadı. Bu Tanrı gizi, sonsuza dek Âdem'in çocuklarına da uygulanacaktır. Dünyaya gelen çocuk, erinlik çağına dek acı ile üzüntüyü bilmez, istediklerini yorulmadan elde eder, rızkını hazır bulur. Tıpkı uçmaktaki gibi, gönlünde taşa ve üzüğü yok, yükümlülüğü de yok. En güzel uçmak da bu. Erinlik çağına gelince, yoksunluklar da başlar. Yasak meyve, istek ve tutku şeytanı, onu yoldan çıkarmaya koyulur.»

Üçüncü kıtanın sonunda şeytan, İslâm inançlarına karşın, somut bir varlık olmaktan çıkarılmış, insan eğilimleri ve içtepileri olarak gösterilmiştir.

Fuzulî'ye göre, çocuğun sorumsuz, mutlu ve arı olması yanında, insan bütün ile yüce, saygın ve kutsal bir varlıktır. Farsça divanının bir kıtasında insanı öven sözlerini şöyle özetleyebiliriz:

«İnsanın, görünüşü ile ilgili bir değeri, ya da içi ile ilgili bir yetkinliği vardır. Zaman olur, bir güzelin gümüş teni, ahênkli yürüyüşü, duygulu insanların gönlünü dinlendirir; güzel yüzü, gözlerini ışıktandırır. Zaman olur, yetkin bir insanın, bir bilgenin, bir öğretmenin, bir sofinin bilgisi ve erdemi, insanlara doğru yolu gösterir, bilim, sanat öğretir. Onun davranışları ve başarıları imrendirerek aklı hayran eder.»

Bununla birlikte şairin insanoğlundan acı acı yakınmaları da eksik değildir. Leylâ ve Mecnun öyküsünde yer yer insanın kötülüğünden ve mutsuzluğundan söz eder. Öykünün kahramanı Mecnun, çölde karşılaştığı oymak Beyi Nevfel'e, bir gazel okuyarak içini dökerken şunları söyler:

*Vefa her kimden kim istedim andan cefa gördüm
Kimi kim bî-vefa dünyada gördüm bîvefa gördüm
Kime kim derdümü izhar kıldum isteyüb derman
Özümden mîn beter derd ü belâya mübtelâ gördüm^(*)*

Gazel, aşağıdaki dizelerle biter:

*Fuzulî ayb kılma yüz çevirsem ehl-i âlemden
Neden kim her kime yüz duttum andan yüz belâ gördüm^(**)*

Babası, Leylâ'nın aşkından kurtulmak için Tanrı'ya yakarsın diye, Mecnun'u Kâbe'ye götürmüşler. Mecnun'un yakarları arasında şu dizeleri görüyoruz:

*Çohdur beni-âdem içre bî-dâd
İt gönlümü vahşet ile mutad
Bir mülkde vir mana kararı
Kim yetmeye ademî gubarı^(***)*

Yine Mecnun, çölde avcının elinden kurtardığı ceylanla şöyle konuşur:

*Gez bir nice gün menümle hem-rah
İnsan diyüb itme menden ikrah*

Fuzulî'ye göre, insanoğlunun suç işlemesinin nedeni, insan olmasıdır., Farsça divanının Tanrı'ya yakaran ilk gazelinde, şu düşünceleri buluyoruz:

«Biz her zaman yanılırız sen hep bağışlarsın. Çünkü senin Tanrılığının gereği budur, bize ise günah işlemek yakıştır.»

(*) Kimden vefa istedimse ondan kötülük gördüm. Vefasız dünyada kimi gördümse vefasız buldum. Kime derdimi açıp ilaç istedimse onu, kendimden bin kat dertli ve belâlı buldum.

(**) Fuzulî, yeryüzü halkından yüz çevirsem kınama, çünkü kime yöneldimse ondan yüz belâ gördüm.

(***) İnsanoğulları içinde kıymıcılar çoktur, gönlümü yabancığa alıştır. Beni öyle bir ülkede yerleştir ki oraya insanın tozu bile uğramasın.

Buna benzer bir görüş, Kanunî S. Süleyman'a seslenen Enîsü'l-Kalb adlı Farsça kasidesinde de var:

«Tanrı, insanları eylemlerine göre cezalandıracak olursa uçmak kızları ile oğlanlarının yüzlerini gören bulunamaz.»

Şaire göre en yaygın günah cinseldir, güzellere karşı duyulan tutkudan doğar. Ancak bu tutku, günah olması bir yana, kutsaldır bile. Hadikatü's-Suadâ'da, sultanü'l-ârifin' (Ermişlerin sultanı: Muhyiddin İbni Arabi olmalı)den alındığı söylenen bir olay ve yorum var:

Hilkat-i Âdem'den mukaddem, şahid-i muhabbet, cilve-i zuhru itmeye bir mazhar isterdi. Ol zaman ki debdebe-i ibadet-i İblis, (*) mülk-i melekûti dutdı, şahid-i mahabbet anun ittisâline meyletdi. Amma sultan-ı gayret, ol ittisâle ruhsat vermeyüb ve anın zevk-ı visâlin İblis'e layık görmeyüb, hemîşe perde-i hafâda ve halvet'i anâda saklardı. Ol vakte dek ki, dest-i kudret, ruhsâre-i Âdem'den nikab-ı adem götürüb anı mescûd-ı melâik kıldı ve Âdem, şeref-i keramet bulub manzûr-ı ayn-i âyân-ı mümkinât oldu, beyit:

*Münevver oldu cihan pertev-i cemalinden
Müşerref oldu zaman devlet-i visâlinden*

(*) İblis (Şeytan): Âdem'e secde etme buyruğuna uymadığı için Tanrı hışımına uğramadan önce şeytan, Tanrı'ya tapınmada önde gelen ulu bir melekti.

Şahid-i muhabbet, nüzhet-seray-ı bihiştde şecere-i menhiyye suretinde kendüsün ana arz etdi ve Âdem, ihtiyarsız ana vâlih olub hemendem temenna-yı müvâsalat kılub dâmenin dutdı.»^(*)

Ancak Tanrı istemi, bu kavuşmanın uçmakta değil, yeryüzünde olabileceğini bildirerek Âdem'in davranışını önler. Bunun nedeni, cinsel ilişkinin uçmak gibi kutsal bir yere yakışmaması değil, böylesine yüce bir isteğin, acı çekilip gözyaşı dökülmeden gerçekleşemeyeceğidir. Uçmak ise salt mutluluk yeridir, orada acı çekilemez.

Fuzulî, cinsel isteğin doğal olduğunu, dolayısıyla suç sayılamayacağını yer yer yineler. Bir gazelinde:

*Olsa mahbublar aşkı cehennem sebebi
Hûr u gûlmânı kalur kendisine Rıdvan'un^(**)*

(*) Âdem yaratılmadan önce, sevi güzelliği, belirtmek için bir yer istedi. Şeytanın tapınma gösterişlerinin, melekler evrenini tuttuğu sırada, onunla birleşmeye yöneldi. Ancak iyilik sultanı (Tann), bu birleşmeye izin vermedi, onunla birleşmenin tadını, şeytana yaraşır bulmadı, onu hep gizlilik ülkesinin perdesi arkasında saklıyordu. O zamana dek ki, yaratıcı el (Kudret eli, Tann), Âdem'in yüzünden yokluk örtüsünü sıyırdı, ona melekleri secde ettirdi. Âdem de onurlu kılınarak varlıkların gözü önüne çıkarıldı. Beyit:

Yüzünün güzelliği panlıtısından evren aydınlandı; zaman, ona kavuşmakla onurlandı.

Sevi güzelliği, yasak ağaç görünümünde, kendini ona sundu. Âdem de elinde olmadan ona hayran oldu, hemencecik kavuşmak isteğinde bulunarak eteğini tuttu.

(**) Güzellere tutkunluk, tamuya gitme nedeni olursa Rıdvan'ın (uçmak beğçisinin), hurileri ile oğlanları kendisine kalır.

der. Bir kıtasında da

*Meyde muzmar eyleyüb keyfiyyet-i tağyîr-i hâl
Sîm-berler zülfünü can kaydına kullâb ider
Cana hem elbette andandır bu istidâd kim
Rağbet-i mahbub u pervâ-yı şarab-ı nâb ider^(*)*

Farsça bir kıtasında da şöyle konuşur:

«Tanrı, sevmeyi günah sayıp sevişenleri cezalandırmazsa şaşmayalım. Çünkü güzeli yaratan da, sevmek için gönlü veren de o.»

Leylâ ve Mecnun öyküsünün kahramanı Mecnun, daha kucakta gezen bir bebek iken, güzel bir kadına tutulur, ondan uzaklaştırılınca ağlayıp durur, susturulamaz.

Bu örneklerden ve daha önce yapılan açıklamalardan, şöyle bir sonuca varılabilir: Fuzulî'ye göre cinsel ilgi, doğal ve genel olduğu için, ne suçtur, ne de günah. Ancak bu ilgi, erek yolu çetin ve yorucu olduğundan, insanoğlunun mutsuzluk nedenleri arasına girer. Şairin, aşk sözcüğü ile anlatmak istediği şey de çok kez, belli bir kişiye karşı duyulan tutkulu bağlılık olmaktan çok, karşı cinse karşı duyulan istektir.

Şairin, insanı mutsuz saymasının, yer yer de kötüleminin asıl nedeni, yaşamı boyunca karşılaştığı haksızlıklar, her gün gözü önünde yapılan kötülükler ve kıyımlar olmalı. Böyle iken, onun duygu dünyasında insana karşı geniş bir sevgi ve hoşgörü vardır.

Fuzulî, hoşgörü ile ululuğu, çok kez bir arada göstermiştir. Tanrı, Muhammed, Ali, Fatıma vb. ulu ve kutsal kişiler, hoşgörülü ve bağışlayıcıdır. Farsça divanının bir kıtasında, «Tanrı, eninde sonunda bütün yanılırları örtbas edecektir,» diye konuşur. Leylâ ve Mecnun'un bir yakarı kasidesinde de Tanrı'ya şöyle seslenir:

(*) Durum değiştirme niteliğini şarapta gizleyip gümüş göğüsülerin saçlarını can yakalamak için kanca yapar. Cana, güzele düşkünlük, şaraba yönelme yeteneğini veren de elbette odur. (Pervâ sözcüğü, Farsça'da iki karşıt anlamıdır, çekinme ve yönelme.)

*Hiç kim cürmile dergâhundan olmaz nâûmîd
Senden ister kâm eğer rûsvâ ger halvetnişin^(*)*

Hadikatü's-Suadâ, bu açıdan ilginç bir düzenle yazılmıştır. Yapıtta, acı çeken din ulularının, özellikle Muhammed'in, Ali'nin çocuklarının acıklı öyküleri anlatılmıştır. Öyküler anlatılırken, onlara acı çektirenlerin öbür dünyada görecekları cezalar, abartmalı bir dille anlatılır. Bu anlatım, özellikle Şîu okuyucuları duygulandırmak için, yapıtın ereği gereğidir. Ancak öykülerden önce, kitabın başında, Tanrı'dan başlayarak bütün ulu kişilerin bağışlayıcı yönleri, hoşgörülerini de övülerek göklere çıkarılmıştır. Kıyımaya uğrayan ulular, kendilerine kıyanları bile bağışlarlar.

Yapıtta önce Tanrı'nın bağışlayıcılığı belirtilmiştir. Âdem, uçmaktan çıkarıldıktan sonra Havva'dan uzaklara düşmüştür. Eşler, yıllarca gözyaşı dökerek Tanrı'ya yakarırılar. Cebrail onlara acır, Tanrı'dan bağışlanmalarını diler. Tanrı şu karşılığı verir:

«Ey Cebrail, 'menüm rahmetüm âmdur. Eğer bugün Âdem'e taalluk bulsa bir nefse mahsus olmuş olur. Sabret ve tehammül kıl ki, arsa-i dünyadan mülk-i ukbâya teveccüh kıldukda ve dâr-ı fenâdan mamure-i bakaya râci' oldukda kenduye ve bin bin evlâdına terahhum kılam ve hevl-i kıyametde cemi-i mücrimlerine penah olam.»^(**)

Tanrı'nın bu sözlerinden sonra şair şu kıtayı söyler:

*Zihî kerîm ki her dem umum mekremeti
Atâya cümle-i halkı ümîdvâr eyler*

(*) Hiç kimse, suçlu olduğu için, katından umut kesmez. Tanınmış, ya da bir köşeye çekilmiş olan herkes, dileğini senden bekler.

(**) Ey Cebrail, benim acımağım geneldir. Eğer bugün Âdem'e yönelirse bir kişiye özgü kalmış olur. Bekle, bu dünyadan öbür dünyaya göçtüğünde, yokluk ülkesinden ölümsüzlük ülkesine döndüğünde, kendisine ve binlerce çocuğuna eksiksiz iyilik yapayım. Kıyamet korkusu içinde, bütün çocuklarına sığınak olayım.

*Zihî cevâd ki mücrimleri teseli idüb
Hemîşe afv-i günah ile iftihar eyler^(*)*

Yaşantısı bölümünde sözü edilen Farsça kasidesinde Ali'ye şöyle seslenir:

«Fuzulî, yoksul, suçlu ve şaşkındır. Sen, bunalmışların kılavuzusun, Tanrı'n da bağışlayıcı.»

Fuzulî'de Tanrı hoşgörüsü ve kayırcılığı, yalnız Müslümanlara yönelik değildir. Müslüman olmayanları, hatta şeytanı bile kapsar. Leylâ ve Mecnun'un Tanrı'yı öven bir kasidesinde:

Rızk taksiminde kılmaz imtiyaz-ı küfr ü din^(**)

diye konuşur. Tanrı birliğini anan (tevhîd) Türkçe bir kasidesinde ise:

*Zihî kerîm ki nazar kılmayub adavetine
Müeyesser eylemiş iblîse itibâr-ı baka^(***)*

der.

Tanrı, bağışlayıcı ve hoşgörülü olunca onun en saygın ve sevgili kulu olan Muhammed de öyle olacaktır elbette. Şair, bir gazelinde ona şöyle seslenir:

*Ol kadar zevk-ı şefaât cevher-i zatunda var
Kim gelür arz-ı hata ma'nide bir ihsan sana^(****)*

(*) Bu ne denli cömertliktir ki, bütün halkı, cömertliğine bel bağlatır. Bu ne denli cömerttir ki, suçluları avutup günah bağışlamakla her zaman övünür.

(**) Rızk paylaştırmada din ile dinsizlik arasında bir ayrım gözetmez.

(***) Bu ne cömertlik ki, yağlılığına bakmadan, şeytanı kalımlılığa erdirmiş. (Şeytan, insanlar var oldukça yaşayacak, bütün insanlarla birlikte ölecek ve onlarla birlikte yeniden dirilerek sonsarıza dek cezasını çekecek.)

(****) Kişiliğinin özünde o denli kayırma zevki vardır ki, sana yanılğı sunmak (itirafta bulunmak), yüz armağan sunmak anlamı taşır.

Hadikatü's-Suadâ'da şöyle bir öykü anlatılır:

Kıyamet gününde Fatıma, kocası Ali'yi, oğlu Hasan'ı ve Hüseyin'i öldürenlerden öcünün alınması için, Tanrı'ya yalvarmaya yeltenir. Durumu öğrenen Muhammed, koşarak gelir ve kızı Fatıma'ya: «Ey nur-ı dîde ve ey ârâm-ı dil-i gamdide, bugün rûz-i muâvenetdur, vakt-ı muhâsemet değil ve zaman-ı riâyetdur, eyyâm-ı şikâyet değil. Sen, Hüseyin'in câme-i pürhûnunu ve Hasan'ın libâs-ı zehrâdlûdunu alub, ben dahi gisû-yı gubârâlûdumu açub dua kılalum ve ümmet-i günahkârlara şefi olalum. Ola ki erhamü'rrahimîn, ehl-i isyana rahmet kıla,» (*) diyerek Fatıma'nın girişimini önler.

Aslında Fatıma, bütün suçluların bağışlanmaları için Tanrı'ya yalvarmıştır. Ölüm döşeginde iken şöyle yakarmıştır:

«Ya Rab, resul hürmeti hakkıyçün ve Ali Murtaza kadriyçün ve evlâd-ı mâsûmum kerametleriçün ki, ümmet-i günahkârlara merhamet kıl ve âsiler cerâyimine bir kalem-i afv çeküb müterahhim ol.»(**)

Ali de Muhammed gibi yufka yürekli ve hoşgörülüdür. Hadikatü's-Suadâ'da onun, başka ululukları yanında, bu yönü üzerinde de durulur. Ali'yi ağılı kılıçla yaralayan adam yakalanmıştır. Ali, ona işkence edilmemesini söyledikten sonra özetle «Sağ kalırsam ona nasıl bir ceza verileceğini saptamak bana düşer. Ölürsem o, bana bir kez vurdu, siz de ona bir kez vurun» diyerek uyarıda bulunur. Yapıtta, Ali'nin yufka yürekli ve hoşgörülü bir insan olduğunu belirleyen olaylardan biri de şudur:

(*) Ey gözümün nuru, üzgümlü gönlümün dinlendiricisi, bugün yardım günüdür, yağlık vakti değil. Sen, Hüseyin'in kanlı gıysisini ve Hasan'ın ağılı gömleğini al, ben de toza belenmiş başımı açıp yakaralım, günah işlemleri kayıralım. Ola ki bağışlayıcılar bağışlayıcısı, yoldan çıkmışlara acır. (Kureyş gençleri, ilk peygamberlik yıllarında Muhammed'i yere yatırarak yüzünü gözünü toza bulamışlardı.)

(**) Tanrım, peygamber saygısı, Ali değeri, masum çocukların onurları için yoldan çıkmışların suçlarına, bağış kaleminle bir çizgi çek ve onları kayır.

Ali, bir gün kölesini yetmiş kez çağırır. Köleden bir ses gelmez. Dışarı çıkan Ali, kölenin kapıda durduğunu görür, niçin karşılık vermediğini sorar. Köle: «Seni kızdırmak istedimdi» deyince Ali: «Seni bu işe kıskırtanı (şeytanı) bin kez kızdırırım da yine ben kızmam» diyerek köleye özgürlüğünü bağışlar ve geçimini üstüne alır.

Ali'nin oğlu Hasan da babası gibidir. Kendisini ağlayanın, karısı olduğunu anlamıştır. Ancak onu dillere düşürmek için, kimseye söylemez.

Fuzulî, fırsat buldukça, başkalarının eksiklerini, çirkinliklerini, yanlışlarını görmezlikten gelmeyi öğütler, hoşgörüyü över. Bir kıtasında:

*Perde çek aybına zulmet gibi halkın daim
Ger dilersen ki nasib ola sana âb-ı hayat
Kulma Hurşid gibi aybnümâlık ki felek
Yere salmaya seni bâde ulüvv-i derecât^(*)*

der. Bir gazelinde de:

*Kanda olsan kapu levhi tek gözet ismet yolun
Açma göz divarlardan her eve revzen gibi^(**)*

diye konuşur.

Hoşgörü, bir gönül cömertliğidir, özveri de cömertliğin kendisi. İkisi de bağışlayıcılık. Fuzulî'nin, yapıtlarında yücelttiği kişiler, hep özvericidirler, başkaları için her şeylerini verebilirler. Mecnun, bir ceylan ile bir güvercini avcılarının elinden kurtarmak için, üstünde ne varsa hepsini verir ve çırılçıplak kalır. İhtiyar bir dilencinin boynundaki zinciri çıkarıp kendi boynuna takar, onun yerine dilenir. Topladıklarından da pay almaz. Hadikatü's-Suadâ'da Muhammed, Ali, Fatıma, ellerine geçeni yoksullara dağıttıkları için,

(*) Bengisuya ermek istersen halkın çirkin yönlerine, karanlıklar gibi, perde çek. Çirkinlikleri, güneş gibi gösterme.

(**) Nerede olursan ol, kapı levhası gibi temizlik yolu gözet. Her eve, duvarlardan, pencere gibi göz açma.

yoksuldurlar. Ali ailesinin, çoluk çocuk, günlerce aç kaldıkları birkaç yerde anlatılır. Bunlardan birinde Fatıma'nın, açlıktan baygınlık geçirdiğinden söz edilir. Onu bu durumda gören Muhammed'in de kızına yardım etme olanağı yoktur. Tanrı'dan yiyecek diler ve gökten bir sofraya iner.

Şairin yapıtlarında, yeri olup olmadığına bakılmadan, özgeciliği öven, çıkarıcılığı yeren çok sayıda koşuk ve beyit söylenmiştir.

Hadikat'üs-Suadâ'da Âdem şu kıta ile övülür:

*Ey hoş ol sâfi tabiat kim zamîr-i pâke
Yetmeye mutlak bu kim âlemde mekr ü hile var
Ey hoş ol sahibsahâvet kim dem-i izhâr-ı cûd
Düşmenin maksudun öz nef'ine eyler ihtiyar^(*)*

İsmail peygamber de şu kıta ile:

*Ey hoş ol bende kim ibadet ile
Şeref-i izz ü itibar bula
Kendüzin kurtarub maâsîden
Gayrı halkın dahi şefîi ola^(**)*

Türkçe divanından bir kıta:

*Mümin olmaz kişi hakikat ile
Tutmayınca tarîk-ı terk-i heva
Her ne öz nefsine revâ görse
Yâr u kardaşa görmeyince sezâ^(***)*

Farsça Enîsü'l-Kalb kasidesinde Kanunî'ye verilen öğütlerden biri:

(*) Temiz gönlüne, evrende hile ve düzen bulunduğu düşüncesi uğramayana ne mutlu. Cömertlik gösterirken düşmanın dileğini kendi çıkarından üstün tutana ne mutlu.

(**) Tapınarak günahlarından kurtulup onur ve saygınlık kazandıktan sonra başkalarını da kayıran kula ne mutlu!

(***) Kişi, tutkularından kurtulma yoluna gidip de kendisi için uygun gördüğünü, dostuna ve kardeşine uygun görmedikçe gerçek inanılı olamaz.

«Elde ettiklerinden, başkalarını da yararlandır. Balası, verdiği için değerlidir.»

Şair, yeni doğmuş olan Mecnun'un durumuna bakarak onun, kendi yazgısına şöyle seslendiğini sezinler:

*Her kanda gam olsa kılma ihmal
Cem'yle dil-i hazinime sal
Hem vir mana gam yemek kemali
Hem âlemi gamdan eyle hâli^(*)*

Fuzulî'nin yapıtlarında, daha çok Hadikatü's-Suadâ'da, başkaları, özellikle sevilen varlık uğruna kendi varlığını harcamayı öğütleyen çok sayıda söz var. Bunların çoğunda, sevilen varlık yoluna can vermenin, gerçek mutluluğa, ölmezliğe ermenin biricik yol olduğu ileri sürülür. Sevilen varlık ve daha çok Tanrı yolunda can vermenin, gerçek mutluluğun, ölmezliğin yolu olduğu düşüncüsü İncil'de ve Dostoyevski'de de yer yer yinelenir.

Hoşgörü ile özverinin, Leylâ ve Mecnun öyküsünde tuhaf bir aşaması ile karşılaşırız: Sevgilinin başkaları ile mutlu olmasına ya da başkalarını mutlu etmesine razı olmak. Leylâ'nın evlendiğini öğrenen Mecnun, önce ona kırılır. Sonra yazdığı bir mektupta şöyle konuşur:

*Ey canım içinde cana düşmen
Her nice ki düşmenem sana men
Âyîn-i kadimmüni unutma
Min yâr dut özge huy dutma
Gayr ile olanda şâd ü hurrem
Takrib ile yâd kul bizi hem^(**)*

(*) Her nerede üzüntü varsa ihmal etmeden topla, hepsini üzgülü gönlüme sal. Hem bana üzüntüye katlanma olgunluğu ver, hem herkesi üzüntüden kurtar.

(**) Ey canımın içinde olup da canıma yağ olan, ne denli sana yağ isem de eski tutumunu unutma, bin sevgili tut ama huyunu değiştirme. Başkaları ile mutlu olduğunda, bir yolunu bulup bizi de an.

Öykünün sonuna doğru Leylâ'nın kocasının öldüğünü haber alan Mecnun, sevineceği yerde dövünüp ağlamaya başlar. Bu davranışının nedenini soran arkadaşına şu açıklamayı yapar:

*Ol dostuma değildi düşmen
Hem ol ana âşık idi hem men
Ol canını virdi vasıl oldu^(*)*

.....

Can vererek sevgiliye kavuşmak burada da görülüyor. Kitanın anlamı oldukça karmaşık, tasavvufa kaçıyor. Ancak ortada bir kadına ayrı ayrı bağlarla bağlı iki kişi var.

Fuzulî, çıkarıcılık ile sömürçülüğe en çok kıtaları ile Enîsü'l-Kalb adlı Farsça kasidesinde saldırır. Enîsü'l-Kalb'de şöyle konuşur:

«Başkalarından kopardığı kebaplar ve kızartmalarla sofrasını donatan, parçalanmış ciğerlere nasıl acıyabilir. Duygusuz bir gönül, başkalarının acıları ile nasıl yanar.»

Türkçe bir kıtasında da şunları söyler:

*Zulm ile akçeler alub zalim
Eyler in'âm halka minnet ile
Bilmez anı ki itdiği zulme
Görecektir ceza mezellet ile*
*Müddeâsı bu kim rızay-ı ilâh
Ana hasıl ola bu âdet ile
Cenneti almak olmaz akçe ile
Girmek olmaz uçmağa rüşvet ile^(**)*

(*) O, sevgiliye yağı değildi. Hem o hem ben ona âşıktık. O, canını vererek ona kavuştu.

(**) Kıymıcı, kıyım yaparak elde ettiği parayı, halka minnetle bağışlar. Bilinmez ki yaptığı kıyım, rezillikle karşılık görecektir. Tanrı razılığını, bu yoldan elde edeceği kanısındadır. Uçmak para ile alınmaz, oraya rüşvet ile girilemez.

Osmanlı sarayı ile çevresi ve bu çevrelere bağlı olan şairler, halkı, özellikle köylüyü, küçümseyip aşağılamayı bü-yüklük sayarlar. Halk içinden çıkıp saray çevresine giren şairler de onlara katılırdı. Oysa Fuzulî, halkı da köylüyü de sevgi ile anar. Osmanlı aydını, Türk olmaktan utanç duyar. Fuzulî ise kıvançla Türk olduğunu söyler. Hadikatü's-Su-adâ'da Türkler'den «Cüz-i azam-ı terkibi âlem-İnsanlık yapısının en büyük üyesi» diye söz eder. Onun hiçbir yapıtında, saray ve çevresinin, geniş halk yığınlarını «Avâm» diye küçümseyen anlayışına rastlanmaz. Tanrı birliğini anan bir kasidesinde Tanrı'ya şöyle seslenir:

Kapun makam-ı müsâvât-ı şâh ü geda^(*)

Bir kıtasında da efendinin kuluna nasıl davranması gerektiğini şöyle anlatır:

*Ey hâce eğer kulundan oğulluk murad ise
Şefkat göziyle bak ana daim oğul gibi
Ger oğlunu umarsan ola sahibedeb
Elbette eyle zillate mutad kul gibi^(**)*

İnsan sevgisi ve saygısı bakımından Fuzulî, divan edebiyatının Yunus'u gibidir. Yazgı, Yunus'u halk içinde ve tek-kede yetiştirdi, Fuzulî'yi medreseli elinde. Böyle iken Fuzulî, çağının divan şairlerinin çoğundan daha arı bir Türkçe ile yazdı. Dolayısıyla halk arasında da sevilip okundu. Hiç-bir divan şairi, halk arasında onun kadar sevilip tanınmaz.

(*) Kapın, şâh ile dilencinin eşitlik yeridir.

(**) Ey efendi, kulundan oğulluk bekliyorsan ona her zaman, oğlunmuş gibi şefkat gözüyle bak. Oğlunun da edepli olmasını dilersen elbette onu, kul gibi, güçlülere alıştır.

Ahmet Hamdi Tanpınar

FUZULÎ'YE DAİR

I

400 üncü ölüm yılı münasebetiyle

Fuzulî şüphesiz en büyük şairlerimizden biridir. Yunus'u istisna edersek böyle bir ayırma lazımdır. Çünkü Yunus, 600 yıl evvelinden bugüne açılan kapıdır. Onunla ancak, Şeyhî, Necatî Bey, Bâkî, Nedim, Şeyh Galib gibi eski şiirin sıkı nizamı ve müşterek lugatı içinde gerçekten bir çıkar açabilen şairler boy ölçüşebilirler. Fakat Fuzulî bir bakıma bu şairlere de üstündür. Çünkü eseri bize onlardan çok ayrılan, tamamıyla şahsi diyebileceğimiz bir tecrübe ile gelir.

Dille o kadar ustaca oynamasına, şiirimizin birçok söyleyiş mükemmelliklerini kendisi bulmasına, hatta eserinin bütününe bakılınca oldukça ağır basan zihnilliğine, mizah ve hiciv kudretine - *Şikâyetname*'de bütün bir komedi unsuru vardır, hem de en yüksek cinsinden - rağmen, Fuzulî hayatı ve aşkı çok ciddi bir zaviyeden gösteren şairlerdendir. Doğrusu istenirse, bir bakıma bütün lezzetleri kendine kapamış görünen bu insanda rastlayabileceğimiz tek haz, ızdırabın hazzıdır. Bir çeşit mazohizmden başka bir şey olmayan bu acıya atılış, onu özleme, onu hayatın tek gayesi, hatta sebep-i vücudu gibi göstermesi, bu işteki ısrarı eserini

öbür şairlerimizden ayıran büyük vasıflardan biridir. Denebilir ki, Fuzulî'nin şiiri, türkçenin içinde bir eski çağ trajedisinin korusu gibi doğundur.

Zevkimizi İstanbul mektebi diyeceğimiz büyük geleneğin tek başına idare ettiği devirlerde bile eserinin halk tarafından benimsenmesinin başlıca sebebi bu olsa gerektir.

Sözün kendi mükemmelliğiyle yetinemeyenler, şiiri bir iç ahenginde ve kendi lezzetlerinde aramayanlar daima ıztırabı, onun muhayyilemizdeki sihirli tesirini tercih ederler. Halk muhayyilesinde şair, bir masalı olan insandır. Fuzulî'nin eseri bu masalı daima besler. Kaldı ki, Fuzulî ayrıca *Leylâ ve Mecnun*'u ile bütün edebiyatımız boyunca tek başına kalmış bir eserin sahibidir. Bâkî'nin *Mersiye*'si gibi *Leylâ ve Mecnun*'a da bir nevi uzun zamanı kapatan eserlerdendir. Nasıl XVIII inci asır sonuna, hatta doğrusu istenirse nev'in mahiyet ve üslup değiştirdiği XIX uncu asra kadar (Âkif Paşa'nın küçük Hece mersiyesi ve Makber) mersiye-ye çok rastlamazsak - gerçekten kendisini kabul ettirmiş eserden bahsediyorum - klasik mevzuları ele alan büyük mesneviye de öyle rastlamayız. Muasırî Yahya Bey gibi, Ataî, hatta Nâbî gibi bu yolda heves edenler de az çok mahalli mevzulara, öğreticiye veya doğrudan doğruya tercüme-ye giderler. Ancak Şeyh Galib, *Leylâ ve Mecnun*'dan iki buçuk asır sonra *Hüsn ü Aşk*'ı yazar. Halbuki Hüsn ü Aşk, şahsi bir icat sayılması lazım gelen bir tasavvuf istiaresidir. Kendiliğinden yarışın dışındadır, demek istiyorum. Ve şüphesiz ki, arkasında Mevleî tarikatına bağlı bütün bir mensur edebiyat, mesnevî şerh ve tefsirleri, belki de Nahifî'nin *Mesnevî tercümesi* sayesinde ana dilde kaynak bir eserle çok gençken karşılaşmanın tesiri vardır. *Leylâ ve Mecnun* ise mevzuunu bütün bir medeniyetin benimsediği, dilden dile ve kültürden kültüre geçerken değiştirdiği bir hikâyedir.

Rahmetli Süleyman Nazif, bir yazısında *Leylâ ve Mecnun*'u *Romeo ile Juliet*'e benzetir. İlk bakışta oldukça şaşırtıcı ve mübalağalı görünmesine rağmen, bu benzetişte doğ-

ru bir taraf vardır. Shakespeare'de rönesans başlangıcı, Nizamî'de yarı kalmış bir rönesanstan başka bir şey olmayan müslüman ortaçağı aşk ve gençlik rüyasıdır. Ve bütün aşk ve gençlik rüyaları gibi, muayyen bir içtimâî sistemin yaşayış, terbiye ve idealini içine alırlar. Bir rüya, bozulmaması, behemahal olduğu gibi kalması icap eden bir şeydir. Onun için ikisinde de ölüm o kadar tabii karşılanır. Fakat Fuzulî'nin *Leylâ ve Mecnun*'u bir noktada belki Nizamî'nin hatta Ali Şîr Nevaî'ninkini de geçer. Onun Leylâ'sı öbürlerinden daha fazla genç kızdır. Juliet gibi, Ophelia gibi, isterse niz Homiros'un Nausica'sı gibi - çünkü bu rüya edebiyatta onunla, Homiros'la başlar - genç kız, eserde sadece Mecnun'un şaşırtıcı macerasını yaşamasını temin etmekle kalmaz, ay ışığında kapalı bir bahçe gibi olsa da her lahza kendi varlığını duyurur.

Onun kendi meseleleri içinde nasıl perişan olduğunu daima hissederiz. Fuzulî'nin üsluptan üsluba geçerken - aynı mevzuun muhtelif şairler tarafından ele alınması - zaruri olan teksif sayesinde olsa bile, buada psikolojik bir madden bulduğu âşikârdır.

Unutmayalım ki, genç kız edebiyatın en az yakalayabildiği şeydir. Avrupa şiiri - burada şiir kelimesi üzerinde ısrar ediyorum - Shakespeare'den sonra ancak Stendhal'de (*Chartreuse de Parme*'in Clelia'sı), Dostoyevski'de (Beyaz Geceler'deki genç kız ve bazı romanlardaki ikinci derecede şahıslar) ve Tolstoi'da (*Harp ve Sulh*'daki Natacha) bu sade bekleyiş halinde varlığı, onun dıştan gelen en küçük müdahalede darmadağın olacağını bilen ve kendi içinde toplanan mukavemeti, o bembeyaz safiyeti ve çok defa ölümden başka her hareketi reddeden mutavaatını bulabiliriz. O girdiği her eserde ıztırabı, ölümü bile güzelleştiren bir saadet ışığıdır.

İşte Fuzulî'nin *Leylâ ve Mecnun*'unda kitabı bitirip gözlerimizi kapattığımız andan itibaren bizde Arap hikâyesine ve Nizamî'nin gerçekten dâhiyane olan yaratıcı tasarrufuna rağmen canlanan ilk hayal budur.

Fakat Fuzulî'nin buluşu burada kalmaz. Belki muhit yakınlığı bu mesneviyi hiç olmazsa bir tarafından asıl başlangıcı olan Arap hikâyesine yaklaştıır. *Leylâ ve Mecnun*, suyu sızdırdığı için serinleten o çok ince hamurlu testilere benzer. Her tarafından çöl sızır. Çöl sihirbazların en büyüğüdür. Çünkü biraz da seraptır. Serap, görünüşlerle hakikatın hiç bitmeyen karşılaşmasıdır. Çatlamış dudak, kamaşan göz ve daima kırışte kulak, durmadan bize serinlikler, çağlayan sular, bu sulara akın eden ceylan sürüleri ve kervan sesleri sunar. Hülâsa, çölde bütün dikkatleriniz mevcut olmayanı icat eder ve ona doğru koşar. Onun içindir ki, çölün terbiyesi ile bir çeşit görünüşlere mukavemetin terbiyesidir.

Mecnun çölün kendisi, yahut daha iyisi, içine yerleşerek değiştiği varlık (incarnation) tır. Vahdet fikrinin, ondan daha manalı bir sembolü azdır. O daima Bir'in etrafında toplanmak ister, onun için daima bir şeylerden soyunur, her adımda bir şeyler atar. Daima en esaslıyı, aslinin ta kendisini bulmak için gene çok esaslı bir şeyden (*Leylâ*'nın kendisinden ve kendi hayatından) vazgeçer. Onun bütün içtimai kayıtlardan sıyrılışı, bütün sorumluluklardan vazgeçerek elde ettiği hürriyet, ölümle ebediyetin böyle elele veriş, MÜslüman Şarkın ezeli birlik rüyasıdır. Şüphesiz ki, bütün bunlarda asıl icat şerefi şark şiirinin gerçek dehalarından biri olan Genceli Nizamî'nindir. Çünkü aslî birkaç buluşa ve sembola rağmen, Arap hikâyesini asıl işleyen ve bütün bir aşk ve vahdet özleyişinin masalı yapan, dağınık unsurları toparlayıp değerlendiren odur. Fakat Nizamî fazla İran'dır. Ve daha fazla da yaşadığı devirdir. Bunu anlamak için mesneviyi tercümesinden okumak yeter (Ali Nihad Tarlan'ın tercümesi). Fuzulî'nin *Leylâ ve Mecnun*'unda yukarıda bahsettiğimiz muhit yakınlığı, yerinden kopan Mecnun'u doğrudan doğruya denecek kadar kendi çerçevesine iade eder. Sonra mevzuuna tasarruf şekli büsbütün ayırdır. Belki de kurulmuş bir dilin verdiği rahatlıktan mahrum olan Fuzulî bu mesnevîde büsbütün başka, eserin ve şahıs-

ların kabartamsını daha bariz kılan bir ekonomi ile karşımıza çıkar. Ayrıca hiç de ihmal edilmemesi lazım gelen bir çeşit içten benzeme ve benimseme Mecnun tipini kuvvetlendirir.

Denebilir ki, Fuzulî'nin bize şiirleriyle verdiği kendi iç dünyası, bütün rindlik ve kalenderlik heveslerine, bazen gerçekten sıkıcı sanat oyunlarına rağmen, iki örneğin etrafında toplanır. Mecnun ve Kerbelâ şehidi Hüseyin. Bu mihverin öbür kutbundan, Hüseyin ve Kerbelâ'dan ve Fuzulî'deki şehit (martyre) psikolojisinden bir başka yazımızda bahsedeceğiz. Burada yalnız Mecnun'un ağzından yazdığı bazı gazellerin bir ikisini böyle seçtiğini, geçici olsa bile bu psikolojinin divanındaki bazı gazellerde devam ettiğini kaydedelim. Hatta yanılmak ihtimalini hesaba katmak şartıyla ciddi bir tenkidin, bu noktadan hareket ederek Fuzulî'nin divan kısmındaki gazellerini *Leylâ ve Mecnun*'dan evvel ve sonra diye ikiye ayırabileceği ihtimali de öne sürülebilir.

Sanat tecrübesinin mühim bir tarafını da kompozisyonun bizzat sanatkâr üzerindeki tesiri yapar. Bütün kompozisyon boyunca kahramanlarının hayatlarını yaşayan ve hatıta eser bittikten sonra bunda bir müddet devam eden sanatkârlar bulunduğu gibi, bir eserdeki buluşları, öbürünü idare eden sanatkârlar da çoktur. Çünkü her tecrübe gibi, sanat da bir terbiyedir. Bu hususta Fuzulî'ye en yakın misali bize Ruhî-i Bağdadî verir. Divanında şaheseri olan *Ter-kib-i bend'*ini devam ettiren veya ona hazırlık olan bir yığın gazel vardır.

Leylâ ve Mecnun'un daha mühim bir tarafı da vardır. Bu hikâyede Fuzulî'nin soluğunu ancak kitabın tertibi, yani zaruretler keser. Dil iyi yoğrulmuş bir heykel veya testi çamuru gibi bütün kolaylığıyla tahkiyenin emrindedir. Yer yer bazı uzunluklar ve ufak tefek tekrarlarla toprağın hamuruna karışmış çakıllarla ve iyi yoğrulmamış parçalara benzeyen birkaç mısradan sonra (bu cins mısraların çoğunun her iki kafiyesi birden arapça kelimelerden gelir) tek-

rar plastik kıymetine kavuşur. Ve modelesine (şekil verme), yani hikâyeye devam eder.

Burada çamur ve heykel hayalini bir üslup oyunu olarak değil, kuvvetle duyduğum bir şeyi anlamak için kullanıyorum. Leylâ ve Mecnun'u her okuyuşumda daima çok yumuşak ve rahat bir madde ile karşılaştığımı hissettim. Fuzulî'nin bazı kasideleri de bende bu hissi bıraktı. (Bilhassa "ben kimim..." diye başlayan *Kaside-i hasb-ı hâliye*). Zaten kendisi de büsbütün başka vesile ile doğduğu ve yetiştiği yerleri övmek için olsa bile, şiirinden bahsederken bu toprak hayalini kullanır. (Arapça ve Türkçe Divanlarının mukaddimesi).

Acaba Fuzulî dile getirdiği bu kolayca şekil alma kabiliyetini, bu yumuşaklığı, rahatlığı ve olgunluğu biliyor mu idi?

Şurası var ki, devri şiir dilimizin kurulduğu bir devirdir. Bunu ayrı bir makalede anlatmaya çalışacağız.

CUMHURİYET, nr. 11694, 14 Şubat 1957

Ahmet Hamdi Tanpınar

FUZULÎ'YE DAİR

II

XV inci asrın ikinci yarısı ile XVI ncı asrın ilk yarısı, şiir tarihimizin en feyizli devridir. Yeni bir şiir dilini yaratmak işini üzerlerine alan bu devrin şairleri, büyük bir dikkat ve gayretle dilin üzerinde duruyorlardı. Aruzun sesini türkçenin organizmasına mal etme onların hem ideali, hem de çalışmalarını idare eden büyük disiplindi. Daha o devirde ustaşı olan İran şiiri ile Türk şiiri arasında bir yarış başlamıştı. Bu gayretle dil ve onunla beraber şiirin biraz da kendisi olan mısra (mısra, kozmosun içinde insan gibidir.) her on beş senede, yani her büyük şairde bir kere yeni bir merhale kaydediyordu. Bu artık Şeyhî'de, Ahmet Paşa'da olduğu gibi yalnız muhteva itibarıyla bir zenginleşme değildir. Filhakika bu devirde Necatî, Yahya Bey, hatta bütün çözüklüğüne rağmen, Hayalî Bey ve Usulî gibi şairler, Divan şiirimizin asıl güzelliğini yapacak olan değerleri bulmuş gibidirler. Bu ses ve söyleyiş tarzı, bir kelime ile ve en şümûllü manası ile şekil meselesi idi.

Eski şiirin İran şiirine bağlılığı, ufkunun dar oluşu, manzume şekillerinin hususiliği, bu şiire umumi şekilde bakılınca, bizi şüphesiz başka türlü hükümlere ve çok sert tenkitlere hatta inkârlara götürür. Fakat şiirlerimizden ziyade eski kültüre ait olan bu tenkit ve inkârların arasında

bile, bazen bir mısra veya beyit, hatta bütün bir manzume havada güneş vurmuş bir gemi küpeştesi gibi hafızamızda birdenbire aydınlanır ve biz, bu eski şairlerin yaptıkları işi bir lahza da görür ve şaşırırız. Necatî Bey:

*Beni ağlan beni kim üstüme gelmez ölicek
Bir avuç toprak atan bâd-ı sabâdan gayrı*

*Ayağı yer mi basar zülfüne berdâr olanın
Aşk u şevk ile verir cân ı seri döne döne*

mısralarıyla sızlanırken yahut meşhur mersiyesinde:

*Yanında bunca kulundan bir âdemî bile yok
Beğim bu nice seferdir ki ihtiyar ettin*

diye efendisine ağlarken Türk mısrasının mahiyeti değişiyor, aruz sesimizin nizamı oluyordu. Bunlar o günün (Mersiye 1503 de yazılmıştır) türkçesi için yeninin ta kendisidir. O kadar yeniydiler ki, Lâtîfî gibi şiir meraklısı ve oldukça uyanık bir adam bile tezkiresinde bu söyleyişlerdeki güzelliğin farkında görünmez ve bize Necatî'nin şiirinden örnek diye bugünün zevki şöyle dursun, devrinin zevkine dahi hitap etmesi şüpheli olan beyitleri ve mısraları, daha doğrusu mahallî şive tuhaflıklarını verir. Fakat mesaj, ondaki dersi alacak insana yahut insanlara tabiatıyla gidecekti. Nitekim aradan otuz yıl geçmeden Yahya Bey, efendisi Şehzade Mustafa öldürüldüğü zaman aynı vezinle, fakat daha değişik, daha velveleli bir sesle, aynı ruh hali ve çığlık halinde mısralarla kalbimizin yolunu arar:

*Meded meded bu cihanın yıkıldı bir yanı
Ecel celâlıleri aldı Mustafa Han'ı*

Yabancı âlet aruz, bu mersiye'nin ilk bendinde tıpkı Necatî'nin nadir mısralarında olduğu gibi, türkçenin kendi vücut çatısı ve hareket imkânıdır. Bundan sonraki heyecanlarımızı o idare edecek, toplumun kulağını o tatmin edecektir.

Ah bu eski şairler... Niçin onları sık sık okumaz ve sevmeyiz, bir türlü anlamam. Bu mersiyedeki:

Nesîm-i subh gibi yerde koma ahımızı

mısrası Nedim'i âdeta iki asır evvelinden müjdeler. Nasıl gerçekten de bir sabah meltemi gibi hafif ve uyku arasında devam eden azabı yeniden uyanış gibi iç darlığı ile yüklüdür.

Her şey dildedir. Dil, insan dediğimiz duygu ve düşünce kaosunun vuzuh noktasıdır. Bir anda var oluruz, onunla şekil alırız. İyi yapılmış, yani tam şeklini bulmuş bir mısra dilin çiçeğidir. Matematikten geometriye, rakstan resim, heykel nağme ve musikiye kadar insan zekâsının bütün mebdelerini ve zaferlerini, bütün tecrübelerimizi toplar. Şeklini bulmuş mısra, dile geçişiyle kazandığı vuzuhu kaybetmeden insanı uzviyetinin en canlı tarafına, bütün teessürî hayatının başlangıcı olan noktaya, sesine, nabzına iade eder.

Necatî öldüğü zaman (1507) Fuzulî (Profesör Köprülü'nün doğumu için tahmin ettiği 1489 - 1494 yılları kabul edilirse) 13 - 18 yaşlarında idi. Bâkî ise Necatî'nin ölümünden yirmi yıl sonra (1526 - 1527) doğar. Kanunî Bağdad'ı fethettiği yıl Fuzulî - gene aynı tahmine göre - kırk bir veya kırk altı yaşlarındadır. Bâkî ise sekiz yaşlarında bir çocuktur. Belki de tezkirenin yazdığı gibi, bu yıllarda küçük bir saraç çırağıdır ve ellerinden büyük tokmaklarla yumuşak ve ağır kokulu meşinleri dögmekte, tahta çanaklarda ustasına çiriş hazırlamaktadır. (Bu en büyük şairinizin işe saraç çıraklığından başlamasına baylıyorum. Kendisine çok yakın vesikalar bunu söylemeselerdi, ben böyle bir masalı kendim uydurmak isterdim. Çünkü şiir ve al-el-umum sanat her şeyden evvel bir zanaatkârlık, madde üzerinde çalışma işidir. Parmaklarının arasında dili, şekil vereceği bir madde gibi görmeyen şair, hiçbir surette şair olamaz).

Fuzulî'nin ölümü yılında ise yirmi dokuz yaşında, şöhretinin eşiğindedir. On sene sonra Kanunî için söylediği Mersiye ile sesi bütün imparatorlukta çınlayacaktır.

Bu küçük ve noksan kronoloji, şiirimizin gelişmesinde, Fuzulî'yi Necatî Bey ile Bâkî'nin arasına kendiliğinden koyar. Bunu söylemekle, Fuzulî olmasaydı, Bâkî'nin sanatı olmazdı, demek istemiyorum. Ne de Zâtî, Yahya Bey, Haya-lî, Usulî gibi devrin büyük şairlerinin bu XVI ncı asır şiirindeki yerini inkâr ediyoruz.

Zaten Fuzulî'yi çağdaşı olan Diyar-ı Rum şairlerinden ve bilhassa Bâkî'den birçok hususiyet birden ayırır. Kullandığı Âzeri lugatı burada belki ikinci derecede kalır. Asıl mühim ayrılık sanatında, bütün bir ömür boyunca süren bir uzlette, muayyen mazmunların, hayallerin üzerinde ısrarla durmak sayesinde kendisi için vücuda getirdiği (çünkü her şairde iradî taraf daima öndedir) söyleyiş ve duyuş tarzındadır. Gerçekten Fuzulî, eski şiirin içinde, Âzeri zevki ile geldiği için değil, kendisi olduğu, kendisine mahsus bir ferdi masalla geldiği için, uzak ve az çok muhtar bir eyalete benzer.

Kaldı ki, bilhassa gazellerine bakılırsa Fuzulî daha ziyade asır başı şairlerine yakındır. Onlar gibi, sözü çok defa dilin içinden âdeta zorla çeker. Ve şüphesiz bizim için bazı söyleyişlerinin lezzetini, dili şairle beraber bulmamız zannı yapar.

Bununla beraber birkaç gazel ve kasidesinde bazı musammatlarında ve bilhassa Âl-i Abâ mersiyesi'nde tecrübe değişir, klasik şiirimizin en büyük vasfı olan o doğrudan doğruya konuşmaya, rahat ve geniş soluklu mısraların dünyasına gireriz:

*Kârbân-ı râh-ı tecrîdiz hatar havfın çeküp
Gâh Mecnun gâh ben devr ile nevbet bekleriz*

Bir bölük ankalarız Kaf-ı kanaat bekleriz

...

Esr-i gurbetiz biz senden özge âşinâmuz yok

...

Sabâ kâyunda dildârın nedir üftâdelerin hâlî

Bizim elden geçersen bir haber ver âşinâlardan

...

Gam-ı eyyâm Fuzulî bize bîdâd etti

Gelmişiz acz ile dâd etmeğe sultânımıza

...

Göklere açılmasın eller ki dâmânındadır

Bunlar o cins mısra ve beyitlerdir ki, bütün bir medeniyet değişmesinin arasından hatırlarken bile içimizde bir şeylerin kabardığını ve değiştiğini, zamanımıza çok yabancı birtakım tecrübeler ister istemez râm olduğumuzu duyururuz. Fakat asıl mühimi, bu mısra ve beyitlerin dili ve söyleyiş tarzı, kimi yalvaran, kimi tenhada kendi kendimize mırıldanmayı isteyen ve kimisi de nefes cihazımızı sonuna kadar zorlayan ses perdeleridir. Çünkü doğrusu istenirse bütün bu hayaller Fuzulî'den çok evvel, hatta ezberlenmiş şeyler gibi vardı. Fakat Fuzulî, söyleyişi ile onları değiştirdi. Birkaç misli çoğaltabileceğimiz bu örneklerle, Nedim'in uçarı çapkın beytinde hiç de yerini yadırgamayan:

Arzu sergeşte-i fikr-i muhâl eyler beni

mısrasıyla gene onun bir şarkısından kopmuş zannını bırakan:

Kanı ey zâlim bizimle ahd-ı peymân ettiğin

mısrasını ve nihayet aruzu tatlı bir konuşma yapan o çok hafif, yarı çığlık ve bütün sevgi, yalvarma ve oyun:

Gözüm cânım efendim sevdiğim devletli sultanım

hitabını, şairin dili kaç tarafından ele aldığını göstermek için ilave edelim.

Fuzulî bu cins mısralarda aruzla ve dille gerçekten oynar. Bazen vezni bir mısranın içinde birkaç kere kırar. Bu

rahat mafsallı mısralara kasidelerde daha sık rastlanır. Bazen de kasidelerde sözü çeşitli oyunlarla âdetâ kafiye ve vezinli bir nesir haline getirdiği olur. Türk kasideciliğine Bâkî'den Nedim'e kadar bir yığın şaheser kazandıran o tatlı hasbîhâl edasını getiren, biraz daher söylemek istediğini ne yapıp yapıp behemal söyleyen bu üç dilin virtüoza filolog şairdir.

Fakat bu dil kudretinin kendisini en iyi gösterdiği manzume şüphesiz ki Âl-i Abâ mersiyesi'dir. Denebilir ki, Şeyhî'den başlayarak Ahmet Paşa, Kıvâmî, Necatî Bey'in mersiyesiyle tek bir veznin (me'ûlû/fâilâtü/me'âilû/fâilün vezni) etrafında hemen hemen bir asır boyunca devam eden bir yığın tecrübe, bu mersiyede asıl şeklini ve kıvamını bulur. Daha birinci mısrasından itibaren Fuzulî bize kendi sesini kabul ettirir. Üçüncü parçada ise, sanatının en yüksek noktasındadır:

*Tedbîr-i katl-i Âl-i abâ kıldın ey felek
Fikr-i galat hayal-i hatâ kıldın ey felek
Berk-i sahâb-ı hâdiseden tığlar çeküp
Bir bir havâle-i şühedâ kıldın ey felek
Bir rahm kulmadın ciğeri kan olanlara
Gurbette rûzigârı perîşân olanlara*

Birbirini kovalayan dalgalar gibi üstümüze gelen on mısradan sonra bend beytindeki dönüş ve sözün kudretinden hiçbir şey kaybetmeden kesiliş, şiirimizde ilk defa görülyordu.

Şüphesiz Kanunî mersiyesi'nde bu parça ile dahi ölçülemeyecek kadar güzel şeyler vardır. Kaldı ki, Bâkî'nin soluğu bütün mersiye boyunca kesilmeden devam eder ve bend beyitleri daima birbirinden üstün bir eda ile parçaları kapatır. Bununla beraber İstanbullu şairin zafer arabasının Fuzulî'nin açtığı yoldan geçtiği de inkâr edilemez.

Ahmet Hamdi Tanpınar

FUZULÎ'YE DAİR

Fuzulî en büyük şairlerimizden biridir. Yunus'u istisna edersek - böyle bir ayırma lazımdır; çünkü Yunus 600 yıl evvelinden bugüne açılan kapıdır - onunla ancak Nesimî, Necatî Bey, Nefî, Bâki, Nedim, Şeyh Galib gibi eski şiirin sıkı nizamı ve üçüzlü lugatı içinde gerçekten bir çığır açabilen şairler boy ölçüşebilirler. Fakat Fuzulî bir bakıma bu şairlere de üstündür. Çünkü eserî bize onlardan çok ayrılan, tamamıyla şahsi diyebileceğimiz bir tecrübe ile gelir.

Dille o kadar ustaca oynamasına, şiirimizin birçok söyleyiş mükemmelliklerini kendisi bulmasına, hatta eserinin bütününe bakılınca oldukça ağır basan zihniliğine, mizah ve hiciv kudretine - *Şikâyetnâme*'de bütün bir komedi unsuru vardır, hem de en yüksek cinsinden - rağmen Fuzulî, hayatı ve aşkı çok ciddi bir zaviyeden gösteren şairlerdendir. Bir bakıma bütün lezzetleri kendine kapamış görünen bu insanda rastlayabileceğimiz tek haz, ızdırabın hazzıdır. Bir çeşit mazohizmden başka bir şey olmayan bu acıya atılış, onu özleme, onu hayatın tek gayesi hatta sebep-i vücudu gibi göstermesi, bu işteki ısrarı, eserini öbür şairlerimizden ayıran büyük vasıflardan biridir.

Denebilir ki, Fuzulî'nin şiiri, Türkçe'nin içinde bir eski çağ trajedisinin korusu gibi dövünür.

Zevkimizi İstanbul mektebi diyeceğimiz büyük geleneğin tek başına idare ettiği devirlerde bile eserinin halk tarafından benimsenmesinin başlıca sebebi bu olsa gerektir.

Burada ister istemez üzerinde durmamız icap eden bir anlaşmamazlık vardır.

Sözün kendi mükemmelliğiyle yetinemeyenler, şiiri bir iç ahenginde ve kendi lezzetlerinde aramayanlar, daima ıztırabı, onun muhayyilenizdeki sihirli tesirini tercih ederler. Halk muhayyilesi şairin bir masalı olmasını ister, Fuzulî'nin eseri bu masalı daima besler. Kaldı ki, Fuzulî ayrıca *Leylâ ve Mecnun*'u ile bütün edebiyatımız boyunca tek başına kalmış bir eserin sahibidir.

Bâkî'nin Mersiyesi gibi onun *Leylâ ve Mecnun*'u da bir nevi uzun zamanı içine kapatan eserlerdendir. Nasıl XVIII inci asır sonuna, hatta doğrusu istenirse nev'in mahiyet ve üslup değiştirdiği XIX uncu asra kadar (Âkif Paşa'nın *Küçük Hece mersiyesi* ve *Makber*) mersiyeye pek rastlamasak - gerçekten kendisini kabul ettirmiş eserden bahsediyorum - klasik mevzuları ele alan büyük mesneviye de öyle rastlamayız. Muasırî Yahya Bey gibi, Atâî hatta Nâbî gibi bu yola heves edenler de az çok mahallî mevzulara, öğreticiye veya doğrudan doğruya tercümeye giderler. Ancak Şeyh Galib, *Leylâ ve Mecnun*'dan iki buçuk asır sonra, *Hüsn ü Aşk*'ı yazar. Halbuki Hüsn ü Aşk şahsi bir icat sayılması lazım gelen bir tasavvuf istiaresidir. Kendiliğinden yarışın dışındadır demek istiyorum ve şüphesiz ki, arkasında Mevlevî tarikatına bağlı bütün bir mensur edebiyat, Mesnevî şerh ve tefsiri, belki de Nahîfî'nin Mesnevî tercümesi sayesinde ana dilde kaynak bir eserle çok erken yaşta karşılaşmasının tesiri vardır. *Leylâ ve Mecnun* ise mevzuunu bütünc bir medeniyetin benimsediği, dilden dile ve kültürden kültüre geçerken değiştirdiği bir hikâyedir. Burada Fuzulî'nin Galib üzerindeki büyük tesirinden bahsetmeyeceğiz.

Rahmetli Süleyman Nazif, bir yazısında *Leylâ ve Mecnun*'u *Romeo ile Juliet*'e benzetir. İlk bakışta oldukça şaşırtıcı ve mübalağalı görünmesine rağmen, bu benzetişte doğru bir taraf vardır. Shakespeare'in trajedisi gibi Nizâmî'nin

mesnevisi de bir medeniyetin, (Shakespeare'de Rönesans başlangıcı, Nizâmî'de yarı kalmış bir Rönesans'dan başka bir şey olmayan Müslüman Ortaçağı) aşk ve gençlik rüyasıdır. Ve bütün aşk ve gençlik rüyaları gibi, muayyen bir içtimai sistemin yaşayış, terbiye ve idealini içine alır. Bir rüya, bozulmaması, behemahal olduğu gibi kalması icap eden bir şeydir. Onun için ikisinde de ölüm o kadar tabii karşılanır. Fakat Fuzulî'nin *Leylâ ve Mecnun*'u bir noktada belki Nizâmî'nin, hatta Ali Şîr Nevaî'ninkini de geçer. Onun Leylâ'sı öbürlerinden daha fazla genç kızdır. Juliet gibi, Ophelia gibi - isterseniz Homiros'un Nausica'sı gibi - çünkü bu rüya edebiyatta onunla, Homiros'la başlar - genç kız, eserde sadece Mecnun'un şaşırtıcı macerasını yaşamasını temin etmekle kalmaz, ay ışığında kapalı bir bahçe gibi olsa da her lahza kendi varlığını duyurur.

Onun kendi meseleleri içinde nasıl perişan olduğunu daima hissederiz. Fuzulî'nin üsluptan üsluba geçerken - aynı mevzuun muhtelif şairler tarafından ele alınması - zaruri olan teksif sayesinde olsa bile burada psikolojik bir madden bulduğu âşikârdır. Unutmayalım ki genç kız edebiyatın en az yakalayabildiği şeydir. Avrupa şiiri - burada şiir kelimesi üzerinde ısrar ediyorum - Shakespeare'den sonra ancak Stendhal'de (*Chartreuse de Parme*'in Clelia'sı) Dostoyevski'de (*Beyaz Geceler*'deki genç kız ve bazı romanlardaki ikinci derecede kız tipleri) ve Tolstoi'da (*Harp ve Sulh*'daki Natacha) bu sade bekleyiş halinde varlığı, onun dıştan gelen en küçük müdahalede darmadağın olacağını bilen ve kendi içinde toplanan mukavemetini, o bembeyaz safiyeti ve çok defa ölümden başka her hareketi reddeden uysallığını bulabiliriz. O girdiği her eserde ıztırabı, ölümü bile güzelleştiren bir saadet ışığıdır.

İşte Fuzulî'nin *Leylâ ve Mecnun*'unda kitabı bitirip gözlerimizi kapattığımız andan itibaren bizde Arap hikâyesine ve Nizâmî'nin gerçekten dahiyane olan yaratıcı tasarrufuna rağmen, canlanan ilk hayal budur.

Fakat Fuzulî'nin buluşu burada kalmaz. Belki muhit yakınlığı bu mesneviyi hiç olmazsa bir taraftan asıl başlangıcı olan Arap hikâyesine yaklaştırır. *Leylâ ve Mecnun*, suyu sızdırdığı için serinleten o çok ince hamurlu testilere benzer. Her tarafından çöl sızar. Çöl, yani sihirbazların en büyüğü... Çünkü çöl biraz da seraptır ve serap, görünüşlerle gerçeğin hiç bitmeyen karşılaşmasıdır. Çatlamış dudak, kamaşan göz ve daima kırışte kulak, durmadan bize serinlikler, çağlayan sular, bu sulara akın eden ceylan sürüleri ve kervan sesleri sunar. Hülâsa, çölde bütün dikkatlerimiz mevcut olmayanı icat eder ve ona doğru koşar. Onun içindir ki, çölün terbiyesi bir çeşit görünüşlere mukavemetin terbiyesidir.

Mecnun, çölün kendisi yahut daha doğrusu içine yerleşerek değiştirdiği varlıktır. Vahdet fikrinin, ondan daha mânalı bir sembolü azdır. O, daima Bir'in etrafında toplanmak ister, onun için bir şeylerden soyunur, her adımda bir şeyler atar. Daima en esashıyı, aslinin ta kendisini bulmak için gene çok esash bir şeyden (*Leylâ*'nın kendisinden ve kendi hayatından) vazgeçer. Onun bütün içtimai kayıtlardan sıyrılışı, bütün sorumluluklardan vazgeçerek elde ettiği hürriyet, ölümle ebediyetin böyle el ele veriş i Müslüman Şark'ın ezeli birlik rüyasıdır. Şüphesiz ki, bütün bunlarda asıl icat şerefi Şark şiirinin gerçek dehalarından biri olan Genceli Nizamî'nindir. Çünkü aslî birkaç buluşa ve sembole rağmen, Arap hikâyesini asıl işleyen ve bütün bir aşk ve vahdet özleyişinin masalı yapan, dağınık unsurları toparlayıp değerlediren odur. Fakat Nizamî fazla İran'dır. Ve daha fazla da yaşadığı devirdir. Bunu anlamak için mesneviyi tercümesinden okumak yeter. (Ali Nihad Tarlan'ın tercümesi). Fuzulî'nin *Leylâ ve Mecnun*'unda yukarıda bahsettiğimiz muhit yakınlığı, yerinden kopan Mecnun'u doğrudan doğruya denecek kadar kendi çevresine iade eder. Burada Fuzulî'ye daha yakın olan Molla Camî'yi bile ancak orta

bir had olarak görürüz. Hakikatte Fuzulî bu muhit yakınlığı ile bu mesneviyi yazarken her ikisinden fazla onun dünyasında idi. Ayrıca hiç de ihmal edilmemesi lazım gelen bir çeşit içten benzeme ve benimseme onun Mecnun tipini besliyordu.

Fuzulî'nin bizde şiirleriyle yarattığı iç dünyası, bütün rindlik ve kalenderlik heveslerine, bazen gerçekten sıkıcı sanat oyunlarına rağmen birbirini tamamlayan iki örneğin etrafında toplanır: Mecnun ve Kerbelâ şehidi Hüseyin. Bu mihverin öbür kutbundan, Hüseyin ve Kerbelâ'dan ve Fuzulî'deki şehir psikolojisinden daha ileride bahsedeceğiz. Burada ancak Mecnun'un ağzından yazdığı bazı gazellerin, en iyi eserleri arasında sayılması gerektiğini, hatta umumi zevkin bu gazellerin bir ikisini böyle seçtiğini, onlardaki ıztırap şevkinin *Divan*'ındaki birkaç gazelde devam ettiğini kaydedelim. Hatta yanılmak ihtimalini hesaba katmak şartıyla ciddi bir tenkidin, bu noktadan hareket ederek Fuzulî'nin *Divan* kısmındaki gazellerinin *Leylâ ve Mecnun*'dan evvel ve sonra diye ikiye ayrılabilceği ihtimali de ileri sürülebilir.

Sanat tecrübesinin mühim bir tarafını kompozisyonun bizzat sanatkâr üzerindeki tesiri yapar. Bütün eserin devamı boyunca kahramanlarının hayatlarını yaşayan ve hatta eser bittikten sonra bunda bir müddet devam eden sanatkârlar da çoktur. Çünkü her tecrübe gibi sanat da terbiye-dir. Bu hususta Fuzulî'ye en yakın misali bize Ruhî-i Bağdadî verir. *Divan*'ında şaheseri olan *Terkib-i bend'ini devam ettiren veya ona hazırlık olan bir yığın gazel vardır.*

Leylâ ve Mecnun'un daha mühim bir tarafı da şudur: Bu hikâyede Fuzulî'nin soluğunu ancak kitabın tertibi yani zaruretler keser. Dil iyi yoğrulmuş bir heykel veya testi çamuru gibi bütün kolaylığıyla tahkiyenin emrindedir. Yer yer bazı uzunluklar ve ufak tefek tekrarlarla malûl birkaç mısradan sonra (bu cins mısraların çoğu her iki kafiyesi birden Arapça

*kelimelerden gelir) tekrar plastik kıymetine kavuşur. Ve mo-
delesine (şekil verme) yani hikâyeye devam eder.*

*Burada çamur ve heykel hayalini bir üslup oyunu olarak
değil, kuvvetle duyduğum bir şeyi anlatmak için kullanıyo-
rum. Leylâ ve Mecnun'u her okuyuşumda daima çok yumu-
şak ve rahat bir madde ile karşılaştığımı hissettim. Fuzu-
lî'nin bazı kasideleri de bende bu hissi bıraktı. (Bilhassa
"Ben kimim..." diye başlayan "Kaside-i hasb-ı hâliye'si"). Za-
ten kendisi de büsbütün başka vesile ile doğduğu ve yetiştii-
ği yerleri övmek için olsa bile, şiirinden bahsederken bu
toprak hayalini kullanır. Farsça ve Türkçe Divan'larının mu-
kaddimeleri).*

Acaba Fuzulî dile getirdiği bu kolayca şekil alma kabi-
liyetini, devrine nazaran bu yumuşaklığı ve olgunluğu bili-
yor mu idi?

Ah, bu eski şairler... Niçin onları sık sık okumaz ve
sevmeyiz, bir türlü anlamam. Bu mersiyedeki:

Nesîm-i sübh gibi yerde koma âhumuzı

mısrası Nedim'i iki asır evvelinden müjdeler. Nasıl gerçek-
ten de bir sabah meltemi gibi hafif ve uyku arasında de-
vam eden azabı yeniden uyanış gibi iç darlığı ile yüklüdür.

Her şey dildedir. Dil, insan dediğimiz duygu ve düşün-
ce kaosunun vuzuh noktasıdır. Biz onda var oluruz, onunla
şekil alırız. İyi yapılmış, yani tam şeklini bulmuş bir mısra
dilin çiçeğidir. Matematikten geometriye, rakstan resme,
heykel, nağme ve musikiye kadar insan zekâsının bütün
mebdelerini ve zaferlerini, bütün tecrübelerimizi toplar.
Şeklini bulmuş mısra, dile geçişiyle kazandığı vuzuhu kay-
betmeden insanı uzviyetinin en canlı tarafına, bütün teessü-
ri hayatının başlangıcı olan noktaya, sesine, nabzına iade
eder.

Necatî öldüğü zaman (1507) Fuzulî (Profesör Fuad Köprülü'nün doğumu için tahmin ettiği 1489 - 1494 yılları kabul edilirse) 13 - 18 yaşlarında idi. Bâkî ise, Necatî'nin ölümünden yirmi yıl sonra (1526-1527) doğar. Kanunî Bağdad'ı fethettiği yıl - gene aynı tahmine göre - kırk bir veya kırk altı yaşlarındadır. Bâkî ise sekiz yaşlarında bir çocuktur. Belki de tezkirenin yazdığı gibi bu yıllarda küçük bir saraç çırağıdır ve ellerinden büyük tokmaklarla yumuşak ve ağır kokulu meşinleri döğmekte, tahta çanaklarda ustasına çiriş hazırlamaktadır. (Bu en büyük şairimizin işe saraç çıraklığından başlamasına bayılıyorum. Kendisine çok yakın vesikalar bunu söylemeselerdi, ben böyle bir masalı kendim uydurmak isterdim. Çünkü şiir ve alel-umum sanat her şeyden evvel bir zanaatkârlık, madde üzerinde çalışma işidir. Parmaklarının arasında dili şekil vereceği bir madde gibi görmeyen şair, hiçbir suretle şair olamaz.) Fuzulî'nin ölümü yılında ise yirmi dokuz yaşında, şöhretinin eşiğindedir. On sene sonra Kanunî için söylediği *Mersiye* ile sesi bütün imparatorlukta çınlayacaktır.

Bu küçük ve noksan kronoloji şiirimizin gelişmesinde Fuzulî'yi Necatî Bey ile Bâkî'nin arasına kendiliğinden koyar. Bunu söylemekle Fuzulî olmasaydı Bâkî'nin sanatı olmazdı, demek istemiyorum. Ne de Zâtî, Yahya Bey, Haya-lî, Usulî gibi devrin büyük şairlerinin bu XVI ncı asır şiirindeki yerini inkâr ediyoruz.

Zaten Fuzulî'yi çağdaşı olan Diyar-ı Rum şairlerinden ve bilhassa Bâkî'den birçok hususiyet birden ayırır. Kullandığı Azeri lûgatı burada belki ikinci derecede kalır. Asıl mühim ayrılık sanatında bütün bir ömür boyunca süren bir uzlette, muayyen mazmunların, hayallerin üzerinde ısrarla durmak sayesinde kendisi vücuda getirdiği (çünkü bu şairde iradî taraf daima öndedir) söyleyiş ve duyuş tarzındadır. Gerçekten Fuzulî, eski şiirin içinde Azeri zevki ile geldiği için değil, kendisi olduğu, kendisine mahsus bir ferdi masalla geldiği için uzak ve az çok muhtar bir eyalete benzer.

Kaldı ki, bilhassa gazellerine bakılırsa Fuzulî daha ziyade asır başı şairlerine yakındır. Onlar gibi sözü çok defa dilin içinden âdeta zorla çeker. Ve şüphesiz bizim için bazı söyleyişlerinin lezzetini, dili şair ile beraber bulmamız zannı yapar.

Bununla beraber birkaç gazel ve kasidesinde, bazı muşammatlarında ve bilhassa *Âl-i Âbâ mersiyesi*'nde tecrübe değişir, klasik şiirimizin en büyük vasfı olan o doğrudan doğruya konuşmaya, rahat ve geniş soluklu mısraların dünyasına gireriz:

*Kârbân-ı râh-ı tecrîdiz hatar havfın çeküp
Gâh Mecnun, gâh ben devr ile nevbet bekleriz*

...

Bir bölük ankalarız Kaf-ı kanaat bekleriz

...

Esîr-i gurbetiz biz senden özge âşinâmuz yok

...

*Sabâ kûyunda dildârın nedir üftâdeler hâlî
Bizim elden geçersen bir haber ver âşinâlardan*

...

*Gam-ı eyyam Fuzulî bize bîdâd etti
Gelmişiz acz ile dâd etmeğe sultanımıza*

...

Göklere açılmasın eller ki dâmânındadır

Bunlar o cins mısra ve beyitlerdir ki, bütün bir medeniyet değişmesinin arasından hatırlarken bile içimizde bir şeylerin kabardığını ve değiştiğini, zamanımıza çok yabancı bir takım tecrübeler ister istemez râm olduğumuzu duyarız. Fakat asıl mühimi, bu mısra ve beyitlerin dili ve söyleyiş tarzı, kimi yalvaran, kimi tenhada kendi kendimize mırıldanmayı isteyen ve kimisi de nefes cihazımızı sonuna kadar zorlayan ses perdeleridir. Çünkü doğrusu istenirse bütün bu hayaller Fuzulî'den çok evvel, hatta ezberlenmiş şeyler gibi vardı. Fakat Fuzulî, söyleyişi ile onları değiştir-

di. Birkaç misli çoğaltabileceğimiz bu örneklere, Nedim'in uçarî çapkın beytinde hiç yerini yadırgamayan:

Arzu sergeşte-i fikr-i muhâl eyler beni

mısrasıyla gene onun bir şarkısından kopmuş zannını bırakan:

Kanı ey zâlim bizimle ahd ü peymân ettiğin

mısrasını ve nihayet aruzu tatlı bir konuşma yapan o çok hafif ve yarı çılgık ve bütün sevgi, yalvarma ve oyun:

Gözüm cânım efendim sevdiğim devletli sultânım

hitabını, şairin dili kaç tarafından ele aldığını göstermek için ilave edelim.

Fuzulî, bu cins mısralarda aruzla ve dille gerçekten oynar. Bazen vezni bir mısranın içinde birkaç kere kırar. Bu rahat mafsallı mısralara kasidelerde daha sık rastlanır. Bazen de kasidelerde sözü çeşitli oyunlarla âdetâ kafiye ve vezinli bir nesir haline getirdiği olur. Türk kasideciliğine Bâkî'den Nedim'e kadar bir yığın şaheser kazandıran o tatlı hasbîhâl edasını getiren, biraz da her söylemek istediğini ne yapıp yapıp behemahal söyleyen bu üç dilin virtüozu filolog şairdir.

Fakat bu dil kudretinin kendisini en iyi gösterdiği manzume şüphesiz ki *Âl-i Abâ mersiyesi*'dir. Denebilir ki, Şeyhî'den başlayarak Ahmet Paşa, Kıvâmî, Necatî Bey'in mersiyesiyle tek bir veznin (mefûlû/fâilâtü/mefâilû/fâilün vezni) etrafında hemen hemen bir asır boyunca devam eden bir yığın tecrübe, bu mersiyede asıl şeklini ve kıvamını bulur. Daha birinci mısrasından itibaren Fuzulî bize kendi sesini kabul ettirir. Üçüncü parçada ise sanatının en yüksek noktasındadır.

Tedbîr-i katl-i Âl-i âbâ kıldın ey felek

Fikr-i galat hayal-i hatâ kıldın ey felek

*Berk-i sehâb-ı hâdiseden tığlar çeküp
 Bir bir havâle-i şühedâ kıldın ey felek
 İsmet harem-serâsına hörmət revâ iken
 Pâmâl-i hasm-ı bî-ser ü pâ kıldın ey felek
 Sahra-i Kerbelâ'da olan teşne-léblere
 Rîk-i revânı seyl-i belâ kıldın ey felek
 Bir rahm kulmadın ciğer-i kan olanlara
 Gurbette rûzigân perîşân olanlara*

Bu birbirini kovalayan dalgalar gibi üstümüze gelen on mısradan sonra, bend beytindeki dönüş ve sözün kudretinden hiçbir şey kaybetmeden kesiliş şiirimizde ilk defa görüyordu.

*Şüphesiz Kanunî Mersiyesi'*nde bu parça ile dahi ölçüle-meyecek kadar güzel şeyler vardır. Kaldı ki, Bâkî'nin solu-ğu bütün mersiye boyunca kesilmeden devam eder ve bend beyitleri daima birbirinden üstün bir eda ile parçaları kapatır. Bununla beraber İstanbullu şairin zafer arabasının Fuzulî'nin açtığı yoldan geçtiği de inkâr edilemez.

Fuzulî ile Bâkî, şiirimizde iki kutup gibi karşılaşır. Aralarındaki konuşma, yaşadıkları devri aşar hatta Tanzi-mat'a ve bugüne kadar gelir. Bu, bütün tarih hesaplarının dışında sanat dünyasının ritmini yapan iki ayrı anlayıştır.

Fuzulî, şiiri sadece kalbe ait bir macera telakki eder ve ıztırabı şair için yaşanacak tek iklim gibi görür. (Bunu Farsça Divanı'nın mukaddimesinde söyler, fakat aynı mu-kaddimedede tabiatının daha ziyade kaside ve muamma yaz-maya müsait olduğundan da bahseder.) Onda her şey ken-diliğinden "ben"in etrafında toplanır ve oradan hareket ede-rek dünyasını yakalar. Dil, Fuzulî'de her şeyden evvel bu yaratma işinin başlangıcı olan teessürî hayatın vasıtasıdır.

Bâkî'de ise, kurucu unsurlarıyla Fuzulî'ninkinden hiç de farklı olmayan bu iç âlem, kendisini aşan bir nizama bağlı gibidir. Onun arasından, onun icaplarıyla konuşur. Dil, bu yüzden daha ziyade dış âlemin malıdır; onu kur-

makla işe başlar ve biz yarattığı dünyanın arasından, onu alış şekliyle yahut ona verdiği şekille Bâkî'nin kendisini buluruz.

Eninde sonunda aynı dilin, aynı medeniyetin ve aynı asrın - yirmi, yirmi beş yıllık bir farkla - iki insanı olan, ister istemez birbirlerine çok benzeyen, biri öbürüne az çok tesir etmiş yahut muhteva ve şekil itibarıyla bir yığın şey telkin etmiş iki şair arasında bu kadar ayırıcı bir kıyas kullanmaktan çekinmesek bu ayrılığı bir Dionysos-Apollon karşılaşması gibi gösterirdik.

Filhakika Fuzulî'de ıztırapla ve insan kaderiyle doğrudan doğruya temas ederiz. O, eski şiirin lûgatını ve modalarını, kendi hayatının meseleleri için benimsemiştir. Bunda ne kadar samimidir? Bunu bilemiyoruz. Ve doğrusu istenirse bu suali sormaya fazla hakkımız yoktur. O, bize muayyen bir çehre ile, hatta bir çeşit şahsi masalla gelmek istemiştir. Ve bir yığın tezada rağmen bugüne kadar bu masalı tutmuştur. Bu demektir ki, bu eserde - daha önce bahsettiğimiz irade tarafı ne kadar galip olursa olsun - onu tutan birtakım büyük psikolojik esaslar vardır. Vakıa bazı şiirlerinde o da eğlenmeye çalışır, neşeli görünmek ister, çapkınca mazmunlar, şarkılar yapar. Hatta eserinde ten hazlarına bir çeşit açılış dahi vardır. Unutmamalı ki, Nedim'den evvel Hamamiye yazan (Hamam redifli gazel) odur. Ve bu küçük şiir, bir tarafıyla bütün bir sensualité olduğu gibi, saydığı teferruatla ve kurduğu hava ile de çok cazip şekilde tasvirîdir. Daha doğrusunu isterseniz, şark minyatüründen garp resmine geçmiş denecek derecede buğulu sıcak hava, çıplak ten ve hazdır. (Zaten bazı sensuel çıgıklarda, mahalli hayat tasvirinde Nedim'in asıl başlangıcı odur, denebilir. Tabii aradaki büyük farkı gözetmek şartıyla. Çünkü Nedim çok başka bir âlemdir).

Fakat bütün bunlar eski şiirin kendisinde bulunan, hiç olmazsa bizde asıl Necatî ile başlayan bir ikiliğin neticesidir. Bu ikiliğin Fuzulî'de ağır basan tarafı şüphesiz ki, ıztıra-

ba bakan tarafıdır. Orada Fuzulî, bütün oyunlarına rağmen ölçüsüzdür.

Daha ilk satırlarımızda onda ızdırıp hazzından başka bir hazza rastlanmadığını söyledik. Fakat ızdıraba kendisini nasıl verir, nasıl sadece onda kendini bulur, nasıl kuvvetle şikâyet eder!.. *Divan*'ında satırların arasında her lahza bir çeşit Laokoon gibi çılgılla açılmış ağzını ve gerilmiş adalelerini görmemek kabil değildir.

Bâkî ise onun tam zıttıdır. Hayatın cilveleri karşısında çok sakın ve ölçülüdür. Rinddir, hazperverdir, dünya nimetlerinden hiçbirini kaçırmak istemez. Fakat hiçbirine de lüzumundan fazla kendini kaptırmaz. O tam mânâsıyla bir "grand seigneur" yahut bizdeki karşılığı ile eski Osmanlı büyüğüdür. İhtirasın yerine güzellik dediğimiz mucizeyi tatmaktan başka bir şey olmayan bir bağlanma, ızdırabın yerine hafif ve iyi ayarlanmış, her lahza kendisini geçen ve hepimizi birden ifade eden bir hüznün ona yeter. Biraz da naza benzeyen ve bizi daha çok bir iyileşme sıtması gibi yaşadığımız ana bağlayan bu ölçülü hüznün, denebilir ki Bâkî'nin asıl hareket noktasıdır. Belli ki o, insan kaderini olduğu gibi kabul ettiği için onu kendi içinde yenenlerdendir.

Din bile bu iki şairde ayrı çehrelerle karşımıza çıkar. Sünni veya şîî Fuzulî, alabildiğine dindardır. *Divan*'ı her minareden başka bir kasidenin okunduğu Arabistan ramazan geceleri gibi naat ve tevhit sesleriyle çınlar, elleri her lahza duadadır; aşk veya sevgili bile ona bir çeşit ulûhiyet gibi görünür.

Tercüme şeklinde olsa dahi Türkçe'nin en güzel siyer kitabını yazan (hem ne dille, nasıl her kelimenin karşılığını arayarak, bulamadığını anlatarak! *Mevâhib-i ledünniye*'yi her okuyuşumda Bâkî'nin niçin bir lûgat yazmadığını kendi kendime sorarım) Bâkî'de ise doğru dürüst dindar tek bir manzumeye rastlanmaz. Din, bu kazaskerin divanına cemiyetin hayatını tayin ettiği derecede girer. Niçin söylemeye-
lim, bu din adamı, şiirinde zannettiğimizden fazla laiktir ve içtimaidir.

Bu ayrılığın en derinleştiği noktalardan biri de iki şairin ölüm karşısındaki tavırlarıdır. Fuzulî'de ölüm, bir gölge yahut hayat orkestrasının asıl aksisadası gibi şairin peşi sıra yürür. Ölümü ister mi? Şüphesiz ki hayır. Fuzulî, hissiliği hiçbir zaman ölümü istemek derecesine götürmemiştir; ne de onda mutlak sükûnu aramıştır. Zaten (Üstühan-ı kellem içre tutsa akrepler vatan) diyen bir şair için böyle bir temenni düşünülemez. Fakat onu unutmaz da. Tıpkı eski ölümün zaferi tabloları gibi, o, orada, şairin arkasındadır. Her lahza şiirinin aynasını onun nefesi bulandırır. Günlerin kadehinde asıl çalkanan odur. Bütün o çığlıklar, o dualar, sevmeye ve tapınma hisleri, arzular ve oyunlar çok defa bu ifritin kendi üstüne dönüşlerinden, şekil değiştirmelerinden doğar. Zaten bu oyunların bir kısmı onu kendinden uzaklaştırmak içindir.

Bir bakıma Bâkî, ölümle daha çok meşguldür. Fakat başka şekilde. Bâkî için ölüm, XIX. uncu asrın o mutlakçı sanatkârı gibi, eserinin ve kendisinin tam anlaşılacağı insan hafızasında mısralarının parıltısına boğulacağı ebediyetin kendisidir. Bu noktada Bâkî yalnız değildir. Müslüman şark şiiri daima sanatın ebediyetine inanmıştı. Fakat:

*Minnet Hüdâ'ya devlet-i dünyâ fenâ bulur
Bâkî kalur sahife-i âlemde adımız*

diyen, kendisini hayatın cilveleri karşısında ölümle, ebediyetle teselli eden şair, oyuna başka türlü girer. Hatta sadece sesine sindirdiği hüznle Bâkî (Sebt'est ber ceride-i âlem devam-ı mâ) mısrasıyla kendisinden evvel aynı şeyi söyleyen Hâfız'dan bile ayrılır, denebilir.

Yahya Kemal'in bu beytin bulunduğu gazele yaptığı emsalsiz taştiri okurken bu iki şairin bu kadar mükemmel kaynaşması beni çok düşündürdü. Ve nihayet bunun sadece Çaldıran şehnâmecisinin şüphe götürmez ustalığından gelmediğini, Bâkî'nin gazelinde ve dünyaya bakışında çok modern bir tarafın da bulunduğunu anladım. Âşikâr ki Bâ-

kî insanlara ve insan hafızasına inanıyor ve asıl hayatının hafızalardaki hayatı olacağını biliyordu.

Bunun dışında vazifesini yapmış insanın sakin bekleyişi vardır. Fakat Bâkî bununla da kalmaz, zaferi olacağını iyi bildiği bu hadiseyi bazen merakla bekliyordu. Hatta kendi cenaze merasimini kendisi hazırlar:

*Kadrini seng-i musallada bilüp ey Bâkî
Gelüp el bağlayalar karşına yârân saf saf*

Doğrusu istenirse bu bekleyişte, şikâyeti geçen büyük bir şey vardır. Bunu ancak etrafıyla tam kaynaşmış, Mallarmé'nin tabiriyle tam "kabile"nin adamı olduğuna inanmış bir insan söyleyebilirdi. Eskilerin çok sevdiği hikmet tarzında bir şaheser olan:

Bâkî kalan bu kubbede bir hoş sadâ imiş

mısrası da az çok böyledir. Bu mısrayı her tekrarlayışında bana Bâkî, uzakta, bilmediğim bir yerde, ışıkların ve gölgelerin beraberce kaynaştığı bir mücerret âlemdede, yüzünü dünyamıza iyice uzatmış bir aksisada tanrısı imişçesine kendi sesinin akislerini dinliyormuş gibi gelir. Bâkî ölüme değil, sanata inanıyordu.

Fakat bu iki şairde dünyalarını yapan lûgatın kendisi de ayrıdır. *Bâkî Divanı* baştan aşağı kıymetli madenler ve sanat anlayışı ile doludur. Sanki kasidelerini de dört hükümdarın asıl hazinelerine sahip olan oymuş gibi durmadan ortalığı parıltıya boğar. Buradan bugün için tatsız bir imajın arasından altın kabızalı ve mücevher kakmalı bir kırlıç fırlar, biraz ötede bir kalkan küçük bir güneş gibi parlar, murassa çerçeveli aynalar içlerindeki güzellerle ufku muzu derinleştirir, altın kadehler, ipekli kumaşlar, ham, işlenmiş madenler, taşlar birbirleriyle yarışa girerler. Bu hakiki bir renk ve ışık cümbüşü, hatta israfıdır. Mevsimler bile bu şiire eski Mısır hazinelerini getiren donanma gemileri veya ganimet kervanları gibi kıymetli şeylerle yüklü ge-

lir. Bu sadece eski şiirin hayal dünyasında bu kelimelerin tuttuğu yer dolayısıyla değildir. Bâkî, renkliyi, parıltıyı ve kıymetli olanı sever. Onun hiçbir riyazeti yoktur. Düşünün ki, ağaçlar içinde en sevdiği kendi başına bir sefahat olan erguvandır. Bâkî sadece bu ağacı sevmekle kalmaz, sevgili-sini erguvânî elbiselerle bile giydirir. (Belki erguvan o devirde gelmiş veya çok muhtemel ki, yeniden moda olmuştu. Devir bahçe zevkine düşkündür. Yahya Efendi gibi evliya tanılan bir zat bile boş vaktini bahçe tanzimi ile geçirirdi.)

Fuzulî'de bu cümbüş ve israfın izini bulamayız. Hatta Bâkî'nin kullandığı bütün o parlak madenler, taşlar, çok defa Fuzulî'de kısılmış bir lamba gibi renk ve parıltılarını bile kaybederler. Çünkü onun lûgatı, fakirlik ve ıztırabın etrafında döner ve aynası, yalnızlığın aynasıdır. Mihnet, gam, kanaat, uzlet, gözyaşı, hicran ve yoksulluk şikâyetlerine bakıp da bu lûgatı Fuzulî'ye sadece talihin cebrettiğini zannetmeyin. Bütün bir riyazet ve takvâ terbiyesi onu ister. Fuzulî kendini bütün dünya nimetlerinden sıyrılmış, yarı çıplak, her şeyden mahrum, şarkın o ezeli padişah - dilenci (yahut derviş) karşılaşmasının tam öbür ucunda bulunca hakiki çehresini aldığını zanneder. Bunun için durmadan soyunur, fırtınaya tutulmuş bir gemi gibi durmadan bir şeyler atar ve attıkça başı yukarıya doğru yükselir. Tecridin tam zirvesinde başı bulutlardadır.

Menem ki kâfile-sâlâr-ı kârbân-ı gamem

Fakîr-i pâdişâh-âsâ gedâ-yı muhteşemem

Garip bir i'tisâf mistiği içinde gelecek şöhretini bile reddeder. Kendisi için (fânî-i mutlak) tabirini kullanması kadar mânâlı ne olabilir? Mutlak şekilde fanilik, insanın adının bile unutulmasını ister. Halbuki Fuzulî bu mahlası bulmak için ne kadar uğraştığını, ne ince hesaplarla onu seçtiğini *Farisî Divanı*'nın mukaddimesinde uzun uzadıya anlatmıştır. Şüphesiz bütün bunlar biraz edebi moda, biraz hususi estetik ve bilhassa o devirlerde hayata o kadar ha-

kim olan dinden ve tasavvuftan gelme şeylerdir. Böyle de olsa bu modaların *Leylâ ve Mecnun* şairinde hiç de ihmal edilemeyecek bir psikolojik zemine düştüğü muhakkaktır. Kaldı ki, bu psikolojik zemin Fuzulî'de kendisini çok aşan bir şeyle besleniyordu. Bu tenkidin hiçbir surette vazgeçmeyeceği muhit ve her zaman için realiteler meselesidir.

Bâkî, hamlesinin hızı ve sevki devam eden büyük bir imparatorluğun merkezinde, debdebesi ve zenginliği asrının en şaşırtıcı vakıası olarak kabul edilen bir sarayın eşliğinde, biraz da içinde yaşadı. Bu muhitin ona örnek olarak gösterdiği varlıklar, bir imparatorlukla onu temsil eden hükümdarlardı. Bunların ikisi de susmayı, feragati, nefsinin üzerinde fazla durmamayı emreden şeylerdi. İztırap, bir sarayda gösterilmemesi gereken şeydir. Bir saray, her şeyden evvel nezaket ve merasimdir.

Fuzulî ise Osmanlı fethinden sonra yazdığı kasidelerde felaketlerini o kadar iyi anlattığı, iktisadi ve içtimai bozukluklarını âdeta gözümüzün önünde yaşattığı Irak'da ömrünü geçirdi.

Irak'da onun yaşadığı devirde hakiki ve devamlı tek bir saltanat vardı: Kerbelâ şehidi Hüseyin'in hatırası. Toprağın kendisi de Abbasî halifeliğinin yıkılışından sonra hemen hemen bu şehidin macerasını benimsemiş idi. Bu saltanatın âdâbı büsbütün başka idi. O, ağlamayı, döğünmeyi, çırpınmayı istiyordu. Burada, bilinen asırlardan beri Anadolu halk havalarının ağır ızdırabını taşıyan musiki makamının adının "Hüseyinî" olduğunu hatırlatmaya lüzum var mıdır? Bu makamla söylenen şarkıların çoğu hiçbir dini mahiyet taşımayan mersiyelelerdir. (Bittabi burada biz bu mersiyelelerin ve havaların Fuzulî devrinde mevcut olup olmadıklarından bahsetmiyoruz. Sadece bir vakıayı işaret ediyoruz.)

İşte Fuzulî'deki ızdırap aşkının, martyre zevkinin başlangıç noktası. İşte Fars ve Türk şiirinde o kadar dolaşık

yollardan hazırlanan ve belki de esasını Allah - hükümdar - sevgili ayniyetinden alan bir imaj sisteminin Fuzulî'nin şiirinde ve lûgatında kazandığı keskinliğin ve bütünlüğün sebebi. Fuzulî'nin Kanunî'ye ve vezirlerine verdiği kasideler Osmanlı fethini tam bir kurtuluş gibi karşıladığını gösterir. O sadece doğduğu diyarın felaketlerine son vermiyordu. Bu Türk şairinin yalnızlığına da son veriyordu. İmkân olsaydı, daha doğrusu kasidelerinde ima ile rica ettiği gibi İstanbul'a davet edilseydi, şüphesiz gelecekti. Kendisi gelemedi, fakat eseri geldi. Hatta kendisi hayatta iken geldi. XVI ncı asır sonu Osmanlı şii ondan gelmiş birçok şeyle doludur. Kendisinden sonrakilerde aranırsa, Bâkî'de hatta Nefî'de Fuzulî'den gelme birçok şey bulunur. Nâbî'nin o doğrudan doğruya ifadeli ve yüksek perdeli mısralarının ilk örnekleri hemen hemen Fuzulî'dedir, denebilir. Fakat en mühimi, onun edebiyatımızın bir tarafında daima büyük bir duygu hazinesi gibi durması ve ilhamı tazeleştirmek ihtiyacının duyulduğu her devirde *Divan*'na veya *Mesnevi*'sine gidilmiş olmasıdır. XVIII inci asrın sonunda Galib, *Hüsni ü Aşk*'iyle, XIX uncu asrın sonunda Hâmid *Makber*'iyle - bu sonuncu hiç olmazsa veznin tesiriyle - biraz da onun yıldızı altında doğmuş benzerler.

FUZULÎ VE LEYLÂ VE MECNUN İstanbul Marif Basımevi, 1959, s. 18 - 32. «Ölümünün 400. yıldönümü münasebetiyle Unesco Türkiye Millî Komisyonu tarafından yayınlamıştır.»

Ahmet Hamdi Tanpınar

FUZULÎ VE BÂKÎ

Fuzulî ile Bâkî, iki kutup gibi karşılaşırlar. Aralarındaki konuşma yaşadıkları devri aşar, hatta Tanzimat'a ve bugüne kadar gelir. Bu, bütün tarih hesaplarının dışında sanat dünyasının ritmini yapan iki ayrı anlayıştır.

Fuzulî şiiri sadece kalbe ait bir macera telakki eder ve ıztırabı şair için yaşanacak tek iklim gibi görür. (Bunu Farsça Divanı'nın mukaddimesinde söyler, fakat aynı mukaddimede tabiatının daha ziyade kaside ve muamma yazmaya müsait olduğundan da bahseder.) Onda her şey kendiliğinden "ben"in etrafında toplanır ve oradan hareket ederek dünyasını yakalar. Dil, Fuzulî'de her şeyden evvel bir yaratma işinin başlangıcı olan teessürünün vasıtasıdır.

Bâkî'de ise, kurucu unsurlarıyla Fuzulî'ninkinden hiç de farklı olmayan bu iç âlem, kendisini aşan bir nizama bağlı gibidir. Onun arasından, onun icaplarıyla konuşur. Dil, bu yüzden daha ziyade dış âlemin malıdır; onu kurmakla işe başlar ve biz yarattığı dünyanın arasından onu alış şekliyle, yahut ona verdiği şekille Bâkî'nin de kendisinde buluruz.

Eninde sonunda aynı dilin, aynı medeniyetin ve aynı asrın - yirmi, yirmi beş yıllık bir farkla - iki insanı olan ve zaruretiyle birbirine çok benzeyen, biri öbürüne az çok tesir

etmiş, yahut muhteva ve şekil itibarıyla bir yığın şey telkin etmiş iki şair arasında bu kadar ayırıcı bir kıyas kullanmaktan çekinmesek, bu ayrılığı bir Dionysos - Apollon karşılaşması gibi gösterirdik.

Filhakika Fuzulî'de ızdırapla ve insan kaderiyle doğrudan doğruya temas ederiz. O eski şiirin lugatını ve modalarını kendi hayatının meseleleri için benimsemiştir. Bunda ne kadar samimidir? Bunu bilmiyoruz. Ve doğrusu istenirse bu suali sormaya fazla hakkımız yoktur. O bize muayyen bir çehre ile hatta bir çeşit şahsi masalla gelmek istemiştir. Ve bir yığın tezada rağmen bugüne kadar bu masalı tutmuştur. Bu demektir ki, bu eserde ikinci makalemizde bahsettiğimiz irade tarafı ne kadar galip olursa olsun, onu tutan birtakım büyük psikolojik esaslar vardır. Vakıa bazı şiirlerinde o da eğlenmeye çalışır, neşeli görünmek ister, çapkınca mazmunlar, şarkılar yapar. Hatta eserinde ten hazlarına bir çeşit açılış dahi vardır. Unutmamalı ki, Nedim'den evvel Hamamiye yazan - "Hamam" redifli gazel - odur. Ve bu küçük şiir bir tarafıyla bütün bir sensualité olduğu gibi, saydığı teferruatla ve kurduğu hava ile de çok cazip şekilde tasviridir. Daha doğrusunu isterseniz, Şark minyatüründen Garp resmine geçmiş denecek buğulu sıcak hava, çıplak ten ve hazdır. (Zaten bazı sensuel çılgınlarda, mahalli hayat tasvirinde Nedim'in asıl başlangıcı odur, denebilir. Tabii aradaki büyük farkı gözetmek şartıyla. Çünkü Nedim çok başka bir âlemdir.)

Fakat bütün bunlar eski şiirin kendisinde bulunan, hiç olmazsa bizde asıl Necatî ile başlayan bir ikiliğin neticesidir. (Hamam şiiri ayrıca anlatılmaya muhtaçtır.) Bu ikiliğin, Fuzulî'de ağır basan tarafı şüphesiz ki, ızdıraba bakan tarafıdır. Orada Fuzulî bütün oyunlarına rağmen ölçsüzdür.

Daha birinci makalemizde onda ızdırap hazzından başka bir hazza rastlanmadığını söyledik. Fakat ızdıraba kendi-

şini nasıl verir, nasıl sadece onda kendisini bulur, nasıl kuvvetle şikâyet eder. Divan'ında satırların arasında hner lahza bir çeşit Laokoon gibi çılgılla açılmış ağzını ve gerilmiş adalelerini görmemek kabil değildir.

Bâkî ise onun tam zıttıdır. Hayatın cilveleri karşısında çok sakın ve ölçülüdür. Rinddir, hazperverdir, dünya nimetlerinden hiçbirini kaçırmak istemez, fakat hiçbirine de lüzumundan fazla kendini kaptırmaz. O, tam manasıyla bir "grand seigneur" yahut bizdeki karşılığı ile eski Osamnîl büyüğüdür. İhtirasın yerine güzellik dediğimiz mucizeyi tatmaktan başka bir şey olmayan bir bağlanma, ıztırabın yerine hafif ve iyi ayarlanmış, her lahza kendisini geçen ve hepimizi birden ifa eden bir hüznün ona yeter. Biraz da naza benzeyen ve daha çok bir iyileşme sıtması gibi bizi yaşadığımız ana bağlayan bu ölçülü hüznün, denebilir ki Bâkî'nin asıl hareket noktasıdır. Belki o, insan kaderini olduğu gibi kabul ettiği için onu kendi içinde yenenlerdendir.

Din bile bu iki şairde ayrı çehrelerle karşımıza çıkar. Sünni veya şii Fuzulî alabildiğine dindardır. Divanı her minareden başka bir kasidenin okunduğu Arabistan ramazan geceleri gibi naat ve tevhit sesleriyle çınlar. Elleri her lahza duadadır. Aşk veya sevgili bile ona bir çeşit ulûhiyet gibi görünür.

Tercüme şeklinde olsa dahi türkçenin en güzel siyer kitabını yazan (hem ne dille ve her kelimenin karşılığını arayarak, bulamadığını anlatarak. Mevâhib-i ledünniye'yi her okuyuşumda Bâkî'nin niçin bir lugat yazmadığını kendi kendime sorarım.) Bâkî'de ise doğru dürüst dindar tek bir manzumeye rastlanmaz. Din, bu kazaskerin Divan'ına cemiyetin hayatını tayin ettiği derecede girer. Niçin söyleyelim ki, bu din adamı, şiirinde zannettiğimizden fazla laiktir ve içtimaidir.

Bu ayrılığın en derinleştiği noktalardan biri de, iki şairin ölüm karşısındaki tavırlarıdır. Fuzulî'de ölüm, bir gölge

yahut hayat orkestrasının asıl aksisadası gibi şairin peşi sıra yürür. Ölümü ister mi? Sever mi? Şüphesiz ki hayır. Fuzulî hissiliği hiçbir zaman ölümü istemek derecesine götürmemiştir. Ne de onda mutlak sükûnu aramıştır. Zaten (Üstühan-ı kellem içre tutsa akrepler vatan) diyen şair için böyle bir temenni düşünülemez. Fakat onu unutamaz da. Tıpkı eski ölümün zaferi tabloları gibi o, orada, şairin arkasındadır. Her lahza şiirinin aynasını onun nefesi bulandırır. Günlerinin kadehinde asıl çalkanan odur. Bütün o çılgınlık, o dualar, sevmeye ve tapınma hisleri, arzular ve oyunlar çok defa bu ifritin kendi üstüne dönüşlerinden, şekil değiştirmelerinden doğar. Zaten bu oyunların bir kısmı onu kendinden uzaklaştırmak içindir.

Bir bakıma Bâkî ölümle daha çok meşguldür. Fakat çok başka şekilde. Bâkî için ölüm, XIX uncu asrın o mutlakçı sanatkârları gibi, eserinin ve kendisinin tam anlaşılacağı insan hafızasının mısralarının parıltısına boğulacak ebediyetin kendisidir. Bu noktada şüphesiz Bâkî yalnız değildir. Müslüman şark şiiri sanatın ebediyetine inanmıştır. Fakat:

Minnet Hudâya devlet-i dünyâ fenâ bulur
Bâkî kalur sahife-i âlemde adımız

diyen, kendisini hayatın cilveleri karşısında, ölümle, ebediyetle teselli eden şair, bir ceride-i âlem devam-ı mâ) mısrarıyla kendisinden evvel aynı şeyi söyleyen Hâfız'dan bile ayrılır, denebilir. Yahya Kemal'in bu beytin bulunduğu gazele yaptığı emsalsiz taştiri okurken, bu iki şairin bu kadar mükemmel kaynaşması beni çok düşündürdü. Ve nihayet bunun sadece Çaldıran şehnamecisinin şüphe götürmez ustalığından gelmediğini, Bâkî'nin gazelinde ve dünyaya bakışında çok modern bir tarafın da bulunduğunu anladım. Âşikâr ki, Bâkî insanlara ve insan hafızasına inanıyor ve asıl hayatının hafızalardaki hayatı olacağını biliyordu.

Bunun dışında vazifesini yapmış insanın sakin bekleyişi vardır. Fakat Bâkî bununla da kalmaz, zaferi olacağını telakki ettiği bu hadiseyi bazen merakla beklediği olur. Hatta kendi cenaze merasimini kendisi hazırlar:

*Kadrini seng-i musallada bilüp ey Bâkî
Gelüp el bağlayalar karşına yârân saf saf*

Doğrusu istenirse, bu beyitte, şikâyeti geçen büyük bir şey vardır. Bunu ancak kendi etrafıyla tam kaynaşmış, Mallarmé'nin tabiriyle tam "kabile"nin adamı olduğuna inanmış bir insan söyleyebilirdi. Eskilerin çok sevdiği hikmet tarzında bir şaheser olan:

Bâkî kalan bu kubbede bir hoş sadâ imiş

mısrası da az çok böyledir. Bu mısrayı her tekrarlayışında bana Bâkî, uzakta, bilmediğim bir yerde, ışıkların ve gölgelerin beraberce kaynaştığı bir mücerret âlemdede, yüzünü dünyamıza iyice uzatmış bir aksisada tanrısı imişçesine kendi sesinin akislerini dinliyor gibi gelir. Bâkî ölüme değil, sanata inanıyordu.

Fakat bu iki şairde dünyalarını yapan lugatın kendisi de ayırdır. Bâkî Divanı baştan aşağı kıymetli madenler ve sanat eşyası ile doludur. Sanki kasidelerini sunduğu hükümdarın asıl hazinelerine sahip olan oymuş gibi, durmadan ortalığı parıltıya boğar. Burada bugün için tatsız bir imajın arasından altın kabızalı ve mücevher kakmalı bir kılıç fırlar, biraz ötede bir kalkan küçük bir güneş gibi parlar, murassa çerçeveli aynalar, içlerindeki güzellerle ufkumuzu derinleştirir, murassa kadehler, ipekli kumaşlar, ham, işlenmiş madenler, taşlar, birbirleriyle yarışa girerler. Bu hakiki bir renk ve ışık cümbüşü, hatta israfıdır. Mevsimler bile bu şüre eski Mısır hazinelerini getiren donanma gemileri veya ganimet kervanları gibi kıymetli şeylerle yüklü gelir. Bu sadece eski şiirin hayal dünyasında bir kelimenin tuttuğu yer dolayısıyla değildir. Bâkî, renkliyi, parıltıyı ve kıymetli olanı sever. Onun hiçbir riyazeti yoktur. Düşünün ki, ağaçlar

içinde en sevdiği, kendi başına bir sefahat olan erguvandır. Bâkî sadece bu ağacı sevmekle kalmaz, sevgilisini erguvanî elbiselerle bile giydirebilir. (Belki erguvan o devirde gelmiş veya çok muhtemel ki yeniden moda olmuştu. Devir bahçe zevkine düşkündür. Yahya Efendi gibi evliya tanılan bir zat bile, vaktini bahçe tanzimi ile geçirir.)

Fuzulî’de bu cümbüş ve israfın izini bulamayız. Hatta Bâkî’nin kullandığı bütün o parlak madenler, taşlar, çok defa Fuzulî’de kısılmış bir lamba gibi renk ve parıltılarını bile kaybeder. Çünkü onun lugatı fakirlik ve ızdırabın etrafında döner ve aynası yalnızlığın aynasıdır. Mihnet, gam, kanaat, uzlet, gözyaşı, hicran, yoksulluk... Şikâyetlerine bakıp da bu lugatı Fuzulî’ye sadece talihin cebrettiğini zannetmeyin. Bütün bu riyazet ve takva terbiyesi onu ister. Fuzulî kendisini bütün dünya nimetlerinden sıyrılmış, yarı çıplak, her şeyden mahrum, şarkın o ezeli padişah - dilenci (yahut derviş) karşılaşmasının tam öbür ucunda bulunca hakiki çehresini aldığını zanneder. Bunun için de durmadan soyunur, fırtınaya tutulmuş bir gemi gibi durmadan, bir şeyler atar ve attıkça başı yukarıya doğru yükselir. Tecridin tam zirvesinde, başı bulutlardadır.

Fakîr-i pâdişâh-âsâ gedâ-yı muhteşemem

Garip bir itisaf mistiği içinde gelecek şöhretini bile reddeder. Kendisi için (fânî-i mutlak) tabirini kullanması kadar manalı ne olabilir? Mutlak şekilde fânîlik insanın adının bile unutulmasını ister. Halbuki Fuzulî bu şiir adını bulmak için ne kadar uğraştığını, ne ince hesaplarla onu seçtiğini Farisî Divanı’nın mukaddimesinde uzun uzun anlatmıştır.

Şüphesiz bütün bunlar biraz edebi moda, biraz hususi estetik hatta dışarıdan, bilhassa tasavvuftan gelme terbiyedir. Fakat bir terbiyenin bu kadar derinden insanı kavraması, bir şairin kendi masalına bu kadar inanması için ortaya başka âmillerin girmesi icap eder.

ŞİİRLERİNDEN SEÇMELER

(SU KASİDESİ)

**Kaside Der Na't-i Hazret-i Nebvî
(Hazreti Peygamberin Övgüsü Üstüne Kaside)**

Saçma ey göz eşkden gönlümdeki odlare su,
Kim bu denlü dutuşan odlare kılmaz çare su

Âb-gündur günbed-i devvâr rengi bilmezem
Ya muhit olmuş gözümden gümbed-i devvâre su

Zevk-ı tîğünden aceb yok olsa gönlüm çâk çâk
Kim mürur ilen birağur rahneler divâre su

Vehm ilen söyler dil-i mecruh peykânun sözün
İhtiyat ilen içer her kimde olsa yare su

Suya virsün bâğ-bân gülzârı zahmet çekmesün
Bir gül açılmaz yüzün tek virse min gülzâre su

Ohşadabilmez gubarını muharrir hattuna
Hâme tek bakmakdan inse gözlerine kara su

Eşk: Gözyaşı. **Âb-gün:** Su renginde. **Günbed-i devvâr:** Dönen kubbe, gök. **Muhit olmuş:** Kuşatmış. **Zevk-i tîğ:** Kılıcın tadı, kılıç yarası. **Aceb yok:** Şaşılmaz. **Çâk çâk:** Parça parça **Mürur:** Geçiş. **Rahne:** Yara, gedik. **Dil-i mecruh:** Yaralı gönül. **Peykân:** Ok temreni, kirpik. **Ohşadabilmez:** Benzetemez. **Gubar:** Toz. **Hâme:** Kalem.

Ârızun yâdiyle nemnâk olsa müjgânun n'ola
Zayi' olmaz gül temennâsiyle virmek hâre su

Gam günü itme dil-i bîmârdan tîgün dirîğ
Hayrdur virmek karangu gicede bîmâre su

İşte peykânun gönül hicrinde şevkum sâkin it
Susuzam bir kez bu sahrâda menüm'çün are su

Men lebün müstâkıyam zühhâd Kevser' tâlibi
Nîtekim meste mey içmek hoş gelür hüşyâre su

Ravza-i kûyuna her dem durmayub eyler güzâr
Âşık olmuş galibâ ol serv-i hoş-reftâre su

Su yolun ol kûydan toprağ olup dutsam gerek
Çün rakibimdür dahi ol kûya koyman vare su

Dest-bûsi arzusuyle ger ölsem dostlar
Kûze eylen toprağum sunun anunla yâre su

Serv serkeşlük kılur kumrî niyâzından meğer
Dâmenin duta ayağına düşe yalvare su

İçmek ister bülbülün kanın meğer bir reng ile
Gül budağınun mizâcına gire kurtara su

Tînet-i pâkîni rûşen kılmış ehl-i âleme
İktidâ kılmış tarik-ı Ahmed-i Muhtâr'e su

Ârız: Yanak. Nemnâk: Islak. Müjgân: Kirpikler. Temennasıyla: İsteğiyle. Hâr: Diken. Dil-i bîmâr: Hasta gönül. Tîğ: Kılıç. Drîğ itmek: Esirgemek. Karangu: Karanlık. Bîmâr: Hasta. Hecr: Ayrılık. Şevk: Sevinç, aydınlık. Sakin itmek: Yerleştirmek, dinlendirmek. Leb: Dudak. Müştak: İstekli, göreslemiş. Zühhâd: Sofular. Hüşyâr: Ayık. Ravza-i kûy: Semtin bahçesi. Dem: An, zaman. Güzâr eylemek: Gelip geçmek. Serv-i hoş reftâr: Güzel yürüyen servi. Dest bûsi: Elini öpme. Kûze: Testi. Dâmen: Etek. Reng: Hile. Tînet-i pâk: Arı soy, arı maya. Ruşen: Aydınlık, açık. Ehl-i âlem: Bütün insanlar. İktidâ kılmak: Uymak, tabi olmak. Tarik-ı Ahmed-i Muhtâr: Muhammed'in yolu, Müslümanlık.

Seyyid-i nev'-i beşer deryâ-yı dürr-i ıstıfa
Kim sepübdür mu'cizatî âteş-i eşrâre su

Kılmağ için tâze gülzâr-ı nübüvvet revnakın
Mu'cizinden eylemiş izhâr seng-i hâre su

Mu'cizi bir bahr-i bî-pâyân imiş âlemde kim
Yetmiş andan min min âteş-hâne-i küffâre su

Hayret ilen barmağın dişler kim itse istimâ
Barmağından virdüğü şiddet günü Ensâr'e su

Dostı ger zehr-i mâr içse olur âb-ı hayât
Hasmı su içse döner elbette zehr'i mâre su

Eylemiş her katreden min bahr-i rahmet mevc-hîz
El sunup urgaç vuzû' için gül-i ruhsâre su

Hâk-i pâyine yetem dir ömrlerdür muttasıl
Başını daştan daşa urub gezer âvâre su

Zerre zerre hâk-ı dergâhına ister sala nûr
Dönmez ol dergâhdan ger olsa pâre pâre su

Zikr-i na'tin virdini derman bilür ehl-i hatâ
Eyle kim def-i humâr için içen mey-hâre su

Yâ habîb-Allah yâ hayr-el-beşer müştâkunam
Eyle kim leb-teşneler yanub diler hemvâre su

Seyyid-i nev-i beşer: İnsan soyunun efendisi. **Deryâ-yı dürr-i ıstıfâ:** Arılık incisinin denizi. **Mu'ciz:** Mucize. **İzhâr eylemek:** Çıkarmak. **Seng-i hâr:** Katı taş. **Bahr-i bi-pâyân:** Sonsuz deniz. **Âteşhane-i küffâr:** Kâfirlerin ateş evleri, zerdüş tapınakları. **İstimâ itmek:** İşitmek. **Ensâr:** Medine'de Muhammed'i destekleyenler. **Zehr-i mâr:** Yılan ağsı. **Bahr-i rahmet:** Rahmet, iyilik denizi. **Mevc-hîz eylemek:** Dalgalandırmak. **Vuzû':** Aptes alma. **Gül-i ruhsâr:** Yanak gülü. **Hâk-i pây:** Ayak toprağı. **Muttasıl:** Durmadan. **Hâk-i dergâh:** Eşik toprağı. **Zikr-i na't:** Övgü söyleme. **Vird:** Yineleme, tekrarılama. **Derman:** İlâç. **Ehl-i hata:** Günah işleyenler. **Def-i humar:** Mahmurluğu giderme. **Meyhâr:** İçki içen. **Habîb' Allah:** Tanrı sevgilisi. **Yâ:** Ey. **Hayr'ülbeşer:** İnsanların en hayırlısı. **Müştak:** Özlemiş. **Leb-teşne:** Susamış dudaklılar. **Hemvare:** Her zaman.

Sensen ol bahr-i kerâmet kim şeb-i mi'râcda
 Şebnem-i feyzün yetürmiş sâbit ü seyyâre su
 Çeşme-i Hürşîdden her dem zülâl-i feyz iner
 Hâcet olsa merkadün tecdid iden mûmâre su
 Bîm-i dûzah nâr-ı gam salmış dil-i sûzânuma
 Var ümîdüm ebr-i ihsânun sepe ol nâre su
 Yümn-i na'tünden güher olmuş Fuzulî sözleri
 Ebr-i nîsandan dönen tek lü'lü-î şehvâre su
 Hâb-ı gafletde olan bîdâr olanda rûz-i haşr
 Eşk-i hasretten tökende dîde-i bidâre su
 Umduğum oldur ki rûz-i haşr mahrum olmayam
 Çeşme-i vaslun vire men teşne-i dîdâre su

Bahr-i keramet: Keramet denizi. **Şeb-i mirac:** Mirac gecesi. Muhammed'in göğe çıktığı gece. **Şebnem-i feyz:** Uğur çiyi. **Sabit:** Duran. **Seyyâr:** Gezen, dolaşan. **Çeşme-i Hürşid:** Güneş'in çeşmesi. **Zülâl-i feyz:** Esinin saydam suyu. **Merkad:** Türbe. **Tecdid etmek:** Yenilemek. **Bîm-i duzeh:** Cehennem korkusu. **Nâr-ı gam:** Üzüntü odu (ateşi) **Dil-i suzân:** Yanan gönül. **Ebr-i ihsan:** Bağış, iyilik bulutu. **Nâr:** Ateş. **Yümn-i na't:** Övmenin uğuru. **Güher:** İnci, cevahir. **Ebr-i nisan:** Nisan bulutu. **Lü'lü-i şehvar:** Şaha yakışır inci. **Hâb-ı gaflet:** Anlayışsızlık uykusu. **Bidâr olanda:** Uyanınca. **Rûz-i haşr:** Kıyamet günü. **Eşk-i hasret:** Özlem acısının gözyaşı. **Dîde-i bîmâr:** Hasta göz. **Çeşme-i vasl:** Kavuşma çeşmesi. **Teşne-i dîdâr:** Güzelliği, Tanrı güzelliğini özlemiş.

Kaside Der Tavsif-i Bağdad ve Medh-i Sultan Süleyman

(Bağdat'ın Tasviri ve Sultan Süleyman'ın Övülmesi)

Münşi-i kudret ki çekmiş hame-i hikmet-nigâr
Safha-i eyyâma kılmış sebt-i vâsf-ı her diyâr

Buk'a-i Bağdad'un itmiş vâsfını Darü's-selâm
Kim ana teslim ü tahsin ide her kişver ki var

Evliyâ Burci dimiş zira ki hâk-ı eşrefi
Buk'a buk'a evliyau-llah'a olmuşdur mezar

Habbezâ Bağdad-ı hayr encâm ü cem'iyet eser
Kim olubdur mazhar-ı lutf-i Kirdigâr

Hem hilâfet hükmini hem saltanat fermanını
Mundan itmiş âleme cari mürur-i rûzgâr

Münşi-i kudret: Kudret yazarı. **Hame-i hikmet-nigâr:** Hikmet, Tanrı bilgisi yazan kalem. **Safha-i eyyam:** Günlerin sayfası. **Sebt-i vâsf-ı her diyâr:** Bütün ülkelerin niteliklerini yazma. **Buk'a-i Bağdad:** Bağdad şehri. **Dârü's-Selâm:** Kurtuluş, mutluluk ülkesi. **Teslim:** İyiliğini dileme. **Tahsin:** Beğenme. **Kişver:** Kent. **Burc:** Yıldız topluluğu, topluluk. **Hâk-i eşref:** En onurlu toprak. **Buk'a:** Şehir. **Evliyau'llah:** Tanrı evliyalrı. **Habbezâ:** Ne güzel. **Hayr-encüm:** Yıldızları uğurlu. **Cemiyet-eser:** Mutluluk veren. **Mazhar-ı lutf-ı Kirdigâr:** Tanrı iyiliğinin belirme yeri. **Cari itmek:** Yürütmek. **Mürur-i rûzgâr:** Zamanın geçmesi.

Mundadur bakî nişan-ı muciz-i Hayrül-beşer
Tak-ı Kisra nüsha-i mülk-i mülûk-i kâm-kâr

Munda olmuş huccet-i hükm-i hilâfet muntavi
Mundadur hâk-i hilâfet-hiz-i hatm-i çâr-yâr

Munda bağlanmış gaza şemşirini Sultan-ı Rum
Munda salmış saye-i ikbal Şah-ı Zülfekar

Munda kılmış sırr-ı Hak zahir Şehid-i Kerbelâ
Mundadur tahkîk-ı sıdk u kizb için dârü'l-iyar

Munda olmuş münteşir feyzi İmam-ı Azam'un
Munda bulmuş behre-i ilm-i şeriat intişar

.....

Kıldı meşhur-ı Arab feth-i Acem tarihini
Geldi Bürc-i Evliya'ya padişah-ı nâm-dâr
Ruşen itdi adden her gûşesinde min çerağ
Cari itdi feyzden her mülkine min cuybar

.....

Âlemun vasfın Süleyman mülki dirlerse n'ola
Çün Süleyman'dan Süleyman'a kalubdur yadigar

Almağa kıymet virüb yirden gubar-ı dergehin
Çerh tedbir-i ticaret eylemiş leyl ü nehar

Ay ü günden keyl idüb şahid dutup halka virür
Nurını peymane peymane alur andan iyar

Bakî: Kalımlı. **Nişan-ı muciz-i Hayrül-beşer:** İnsanların en hayırlısının mucizeli işareti. **Tak-ı Kisra:** Dicle kıyısında kurulan ünlü İran sarayı. **Nüsha-i mülk-i mülûk-i kâm-kâr:** Büyük hükümdarların ülkelerinin bir parçası. **Huccet-i hükm-i hilâfet:** Halifelik hükmünün belgesi. **Muntavi olmak:** Dürülüp bükülmek. **Hâk-i hilâfet-hiz-i hatm-i çâr-yâr:** Dört halifenin halifeliği yükselten sonuncusunun toprağı. **Şemşir:** Kılıç. **Sultan-ı Rum:** Rum ülksinin (Anadolu'nun) sultanı. **Saye-i ikbal:** İktidar gölgesi. **Şah-ı Zülfekâr:** Zülfikar şahı (Ali). **Sırr-ı Hak:** Tanrı sırrı. **Zahir kıl-mak:** Ortaya çıkarmak, belirtmek. **Tahkîk-ı kizb ü sıdk:** Yalanı, doğruyu araştırma. **Darül-iyar:** Ayarlama yeri. **Münteşir olmak:** Yayılmak.

Billah ey devlet ki dergâhında mahremsen anun
Düşse fırsat halüm ol dergâha arz it zinhar

Kılmışam tertib-i sahn-i sıdka min dürr-i sena
Bulmazam ruhsat ki dergâha kılâm bir bir nisar

Menden ol gafil ana men ruz ü şeb ehl-i dua
Menden ol fariğ men muttasıl ümmid-vâr

Ya Rab olmaz mı ola öhr bu derd-i iştîyak
Ya Rab olmaz mı ola zail bu renc-i intizar

Buldı âlem feyz-i âmından ilâc-ı derd-i dil
Hâşa li'llah kim kala ancak Fuzulî dîlfigâr

Var ümidüm kim ola hem şamil ana merhamet
Âm olur elbette feyz-i saye-i Perverdigâr

Ta medar-ı gerdiş-i gerdun imkân-ı devr
Defter-i devran ide hıfz-ı hisab-ı heft ü çâr

Heft ahter ide emr-i padişaha inkıyad
Çâr unsur ola tab'-ı padişaha saz-kâr

Feyz: Gelişme, uğur. **Behre-i ilm-i şariat:** Din biliminin yararı. **İntişar:** Yayılma, genişleme. **Meşhur-i Arab:** Arapların ünlü kişisi. **Feth-i Acem:** Acem ülkesinin fethedilmesi. **Padişah-ı nâmdar:** Ünlü padişah. **Ruşen:** Aydınlık. **Adl:** Adalet. **Çerağ:** Kandil, ışık. **Cari itmek:** Yürütmek, yürürlüğe koymak. **Feyz:** Uğur, verim. **Cuybar:** Irmak. **Vasf:** Tanıtma. **Gubâr-ı dergeh:** Eşik tozu. **Tedbir-i ticaret:** Ticaret yolu arama. **Leyl:** Gece. **Nehar:** Gündüz. **Keyl itmek:** Ölçmek. **Peymane:** Kadeh. **İyar:** Ayar. **Dergâh:** Eşik, makam. **Mahrem:** Saklar. **Zinhar:** Sakın, aman. **Tertib-i sahn-ı sıdk:** Bağlılık, doğruluk alanının düzeni. **Dürr-i sena:** Övgü incisi, şükür incisi. **Nisar kılmak:** Saçmak. **Gafil:** Habersiz. **Ruz:** Gündüz. **Şeb:** Gece. **Ehl-i dua:** Duacı. **Fariğ:** Vazgeçmiş. **Ummid-vâr:** Umutlu. **Ahır son.** **Ahır:** son. **Derd-i iştîyak:** Özleme acısı. **Zail olmak:** Ortadan kalkmak. **Renc-i intizar:** Bekleme üzüntüsü. **Feyz-i âm:** Genel bereket, genel uğur. **Îlâc-ı derd-i dil:** Gönül acısının ilacı. **Hâşa li'llah:** Allah korusun. **Dilfigâr:** Gönül kırık. **Şamil olmak:** Kapsamak. **Âm:** Genel. **Feyz-i saye-i perverdigâr:** Tanrı koruyuculuğunun yararı. **Medar-ı gerdiş-i gerdun:** Feleğin dönüş yörüngesi. **İmkân-ı devr:** Dönüş olanağı. **Defter-i devran:** Feleğin defteri. **Hıfz-ı hisab-ı heft ü çâr:** Yedi gezegen ile dört dört unsurun hesabını ezberleme. **Haft ahter:** Yedi yıldız. **İnkıyad:** Boyun eğme. **Çâr unsur:** Dört unsur. **Tab'-ı padişah:** Padişahın huyu. **Saz-kâr olmak:** Yararlı olmak.

GAZELLER

1

Yâ Rab hemîşe lutfunı kıl reh-nümâ mana
Gösterme ol tarıkı ki yetmez sana mana

Kat'eyle âşnalıgım andan ki gayrdur
Ancak öz âşnalarun it âşnâ mana

Bir yirde sabit it kadem-i i'tibarumı
Kim rehber-i şeriat ola muktedâ mana
Yok mende bir amel sana şâyeste âh eğer
A'mâlûme göre vire adlün ceza mana

Havf ü hatâda muhtaribem var ümîd kim
Lutfun vire beşaret-i afv-i hatâ mana

Men bilmezem mana gereğın sen hakîmsen
Men'eyle virme her ne gerekmez mana mana

Oldur mana murad ki oldur sana murad
Hâşâ ki senden özge ola müddeâ mana

Habs-i hevâda koma Fuzulî sıfat esir
Yâ Rab hidayet eyle tarık-ı fenâ mana.

Hemîşe: Sürekli. **Rahnümâ:** Kılavuz. **Tarık:** Yol. **Kat'eyle:** Kes. **Âşnâlık:** İlgi, yakınlık. **Gayr:** Yabancı. **Sabit it:** Durdur. **Kadem-i i'tibâr:** Düşünce ayağı. **Muktedâ:** Uyulacak, tabi olunacak şey. **Amel:** İş. **Şayeste:** Layık, yakışır. **A'mâl:** İşler. **Adl:** Adalet. **Havf:** Korku. **Hatâ:** Yanılgı, günah. **Beşaret:** Müjde. **Afv-i hatâ:** Yanılgı, günah bağışlanması. **Hakîm:** Bilge, anlayışlı. **Hâşâ:** Uzak olsun. **Müddeâ:** Dava, dilek. **Habs-i hevâ:** Tutku, istek hapsi. **Sıfat:** gibi. **Hidayet eyle:** Bağışla, yol göster. **Tarık-ı fenâ:** Yokluk yolu, yok olmanın yolu.

2

Ev vücud-i kâmilün esrar-ı hikmet masdarı
Masdarı zatun olan eşya sıfâtun mazharı

Mazharı her hikmetün sensen ki kilik-i kudretün
Safha-i eflâke nakşitmiş hutut-i ahteri

Ahteri mes'ud olan oldur ki tab'-ı pâk ilen
Kabil-i feyz ola lutfundan safâ-yı cevheri.

Cevheri ma'yub olan nakıs menem ki muttasıl
Sadedur hattun hayalinden zamirüm defteri

Defter-i âmâlimün hattı hatadandur siyah
Kan töker çeşmüm hayal itdükçe havl-i mahşeri.

Mahşer-i eşküm virür seylâba ger ruz-i ceza
Olmasa makbul-i dergâhun sirişküm gevheri.

Gevheridür aşk bahrinün Fuzulî âb-ı çeşm
Lîk bir gevher ki lutf-ı Hak anadur müşteri.

Vücud-i kâmil: Eksiksiz varlık. **Esrar-ı hikmet:** Var olma nedeninin, varlıklar gerçeğinin gizleri. **Masdar:** Çıkış yeri, köken. **Zat:** Tanrı'nın öz varlığı. **Mazhar:** Belirleme yeri. **Hikmet:** Anlaşılmaz olay. **Kilik-i kudret:** Büyük ve yaratıcı gücün kalemi. **Safha-i eflâk:** Göklerin yüzeyi. **Hutut-i ah-ter:** Yıldız çizgileri. **Tab'-ı pâk:** Temiz yaratılış.

Kabil-i feyz: Yararlanılabilir. **Safâ-yı cevher:** Öz arılığı, soyluluk. **Ma'yub:** Kusurlu. **Nakıs:** Eksik. **Muttasıl:** Sürekli olarak. **Hattun:** Yüzünde-ki tüylerin. **Zamir:** İç, gönül. **Defter-i âmâl:** Yapılan iyi ve kötü işler için meleklerin tuttukları defter. **Hattı:** Yazısı. **Hata:** Günah, yanılğı. **Çeşmüm:** Gözüm. **Hevl:** Korku. **Eşküm:** Gözyaşlarım. **Seylab:** Sel. **Ruz-i ceza:** Hesap günü, kıyamet günü. **Makbul-i dergâhun:** Katında geçerli, katında kabul. **Sirişk:** Gözyaşı. **Gevher:** İnci, öz. **Bahr:** Deniz. **Âb-ı çeşm:** Gözyaşı. **Lîk:** Lakin. **Lutf-i Hak:** Tanrı lutfu.

3

(Mülamma' Gazel)

Vaslun mana hayat virür firkatün memat
Sübhâne hâlikî halaka'l mevt-i ve'l-hayat

Hicranuna tahammül iden vaslunı umar
Tûbâ li-men müsaadeti's-sabrü ve's-sebât

Mihründür iktinâ-ı mekasıd vesilesi
Mâ-şâe men erâde bihi'l-fevzi ve'n-necât

Tökmüş rıyâz-ı tab'uma bârân-ı şevkunı
Me enzele'l-miyâhi ve ahya bi-ha'n-nebât

Hak âferînişe sebeb itdi vücudunı
Evcebe bi'z-zuhûri zuhûrül'l-mükevvenât

İzed serir-i hüsne seni kıldı padişah
A'lâ kemâli zâtike fî ahseni's-sıfât

Kıldun eda-yı na't Fuzulî tamam kıl
Kemmilhu bi's-selâmi ve temmimhu bi's-salât

Vasl: Kavuşma. **Firkat:** Ayrılma. **Memat:** Ölüm. **Hicran:** Ayrılık. **Mihr:** Sevgi. **İktinâ-ı mekasıd:** Amaçları kollamak, amaçlar peşinde gitme. **Rı-yâz-ı tab':** Yaratılış bahçeleri. **Bârân-ı şavk:** Sevgi yağmurları, aydınlık yağmurlar. **Âferîniş:** Yaradılış, evrenin var olması. **İzed. Tanrı. Serir-i hüsni:** Güzellik tahtı. **Eda-yı na't:** Peygamberi övme görevini yapma, na't işini yapma. **Arapça dizelerin anlamları:**

Beni, ölümü ve hayatı yaratana saygılar.
Sabır ve sebatın yardımını görene ne mutlu.
Kurtuluş ve başarı isteyen kötülük bulmaz.
Suları indiren ve onunla bitkiler üreten.
Onu var etmekle, evrenin de var olmasını gerektirdin.
Senin kişiliğini en güzel niteliklerle yüceltti.
Onu selamlamakla bitir ve yakarı ile tamamladı.

4

Nice ıllardur ser-i kûy-i melâmet beklerüz
Leşker-i sultân-ı ırfânuz velâyet beklerüz

Sâkin-i hâk-i der-i meyhaneyüz şâm ü seher
İrtifâ'-ı kadr için bâb-ı saadet beklerüz

Cîfe-i dünya değil herkes gibi matlubumuz
Bir bölük ankalaruz Kaf-ı kanaat beklerüz

Hâb görmez çeşmümüz endişe-i ağyârdan
Pâs-bânuz genç-i esrâr-ı mahabbet beklerüz

Suret-i dîvar idübdür hayret-i aşkun bizi
Gayr seyr-i bâğ ider biz künc-i mihnet beklerüz

Kâr-bân-ı râh-ı tecridüz hatar havfin çeküb
Gâh Mecnun gâh men devriyle nevbet beklerüz

Sanmanuz kim giceler bihûdedur efganumuz
Mülk-i aşk içre hisar-ı istikamet beklerüz

Yatdılar Ferhâd ü Mecnun mest-i câm-ı aşk olub
Ey Fuzulî biz olar yatdukça sohbet beklerüz.

İl: Yıl. **Ser-i kûy-i melâmet:** Kınanma, kötülünme semti. **Leşker:** Asker. **Sultan-ı ırfân:** Bilgelik sultanı. **Velâyet:** Ermişlik, evliyalık. **Sâkin-i hâk-i der-i meyhane:** Meyhane kapısı toprağında yerleşmiş. **Şâm:** Akşam. **İrtifâ-i kadr:** Değerlenme. **Bâb-ı saadet:** Mutluluk kapısı. **Cîfe:** Leş. **Kerkes:** Akbaba. **Matlûb:** İstek. **Anka:** Masallarda geçen kuş. **Hâb:** uyku. **Çeşm:** Göz. **Endişe-i ağyâr:** Yabancılar kaygısı. **Pas-bân:** Bekçi, gece bekçisi. **Genc-i esrâr-ı mahabbet:** Sevgi sırlarının hazinesi. **Suret-i dîvar:** Duvar gibi. **Hayret-i aşk:** Aşk şaşkınlığı. **Gayr:** Başkaları. **Seyr-i bâğ:** Bağ bahçe gezintisi. **Künc-i mihnet:** Üzüntü köşesi. **Kâr-bân-ı râh-ı tecrid:** Varlıktan sıyrılma yolunun kervanı, Tanrı yolcusu. **Hatar:** Tehlike. **Havf:** Korku. **Devrile:** Sıra ile. **Efgan:** Ağlayıp inleme. **Hisar-ı istikamet:** Doğruluk kalesi. **Mest-i câm-ı aşk:** Aşk kadehiyle sarhoş. **Olar:** Onlar.

5

Zâir-i meyhaneem muğ secdesidur tâatüm
Aşk pîrüm nakd-i can nezrüm tevekkül niyyetüm

Kancaru baksam sürahi tek sücûd itmek işüm
Kanda olsam bâde tek düşmek ayâge adetüm

Tavruma zahid eğer suretde eyer i'tiraz
İhtilât itsem anı şermende eyler şîretüm

Bes ki câm-ı mey kimi hoş-meşreb ü sâfi-dilem
Hürmetüm vâcib dutar her kim bilür keyfiyyetüm

Muteberlerdür gurur ehli men andan fâriğam
İ'tibara çün değil kabil muhakkar hey'etüm

Aşk erbâb-ı riyaadan fariğ itmiş gönlümü
Fakr esbâb-ı alâyıkdan götürmüş rağbetüm

Ey Fuzulî fakr toprağında devlet iste kim
Saye ol toprağa salmışdur hümâ-yı himmetüm

Zâir: Ziyaretçi. **Muğ:** Zerdüşť dininde olan, meyhaneci başı. **Tâat:** Tapınma. **Pîr:** Ulu, büyük. **Nakd-i can:** Can parası, para yerine verilen can. **Nezir:** Adak. **Kancaru:** Nereye, ne yana. **Sücûd:** Secde. **Kanda:** Nerede. **Bâde tek:** Şarap gibi. **Ayâğ:** İçki bardağı. **Suretde:** Görünürde. **Zâhid:** Kaba, sofu. **İhtilât:** Karşılaşma. **Şermende eylemek:** Utandırmak. **Siret:** Karakter. **Bes ki:** Tıpkı, sanki. **Cam-ı mey:** Şarap bardağı. **Hoş-meşreb:** Huyu güzel. **Sâfi-dil:** Gönlü temiz. **Vâcib:** Gerekli. **Keyfiyyet:** Nitelik. **Fâriğ:** Vazgeçmiş. **İ'tibar:** Değer verilme. **Çün:** Çünkü. **Kabil:** Layık, elverişli. **Muhakkar:** Değersiz. **Hey'et:** Dış yapı, görünüş. **Erbâb-ı riya:** İki yüzlüler. **Fakr:** Yoksulluk, yokluk. **Esbâb-ı alâyık:** Dünya işleri, dünya nimetleri. **Devlet:** Mutluluk, başarı. **Saye:** Gölge. **Hümâyı himmet:** Gayret hümâsı: (Hümâ: uğur kuşu)

6

Kerem kıl kesme sâkî iltifatun bînevâlardan
 Elünden geldüğü hayri drîğ itme gedâlardan
 Esir-i gurbetüz biz senden özge âşnâmuz yok
 Ayağün kesme başın'çün bizim mihnet-seralardan
 Sabâ kûyundâ dildarun nedür üftâdeler hali
 Bizüm yirden gelirsen bir haber vir âşnâlardan
 Dime zâhid ki terk it sîm-ber bütler temâşâsın
 Meni kim kurtarur Tanrı sataşdırmuş belâlardan
 Girüb mescidlere ger muktedâlar peyrevi olman
 Budur vechi ki her giz görmedüm yüz muktedâlardan
 Tabibâ hâk-i kûy-i yârdandur eşk teskini
 Bize arturur zahmet göz yaşardur tûtiyâlardan
 Felekde mihr zail yâr gafil ömr müsta'cıl
 Nedür tedbir bilmen cana yetdüm bî-vefalardan
 Vücudum ney kimi sûrah sûrah olsa âh etmen
 Mahabbetden dem urdum incimek olmaz cefâlardan
 Fuzulî nâzeninler görsen izhâr-ı niyaz eyle
 Terahhum umsa aybolmaz gedalar pâdşâlardan

Kerem kıl: İyilik et. **Bî-nevâ:** Yoksul, zavallı. **Drîğ itmek:** Esirgemek. **Geda:** Dilenci. **Âşna:** Yakın, tanıdık. **Mihnet-serâ:** Üzüntü evi, üzüntü yeri. **Sabâ:** Tatlı esen yel. **Kûy:** Semt. **Üftâde:** Âşık, düşkün. **Zâhid:** Softa. **Sîm-ber:** Gümüş gerdanlı. **Temâşâsın:** Seyretmeyi. **Büt:** Put, put gibi güzel. **Ger:** Eğer. **Muktedâ:** Uyulan, tabi olunan şey. **Peyrev:** Uyan, izleyen. **Vechi:** Nedeni, sebebi. **Hergiz:** Her zaman, hiçbir zaman. **Tabibâ:** Ey hekim. **Hâk-i yâr:** Sevgilinin bulunduğu yerin toprağı. **Eşk:** Gözyaşı. **Teskin:** dindirme. **Tûtiyâ:** Çinko, (eski tıpta göz hastalıklarının en önemli ilacı çinko sülfatı). **Felek:** Gök. **Mihr:** Güneş. **Zail:** Batar, kaybolur. **Gafil:** Habersiz, anlayışsız. **Müstacil:** Aceleci, çabuk geçici. **Bî-vefa:** Vefasız. **Kimi:** Gibi. **Sûrah sûrah:** Delik deşik. **Nâzenin:** Nazlı güzel. **İzhâr-ı niyaz eylemek:** Yalvarıp yakarmak. **Terahhum:** Acıma.

7

Sülûk-i fakr etvârum mezâk-ı ışk halümdür
 Tecerrüd âlemi seyrinde âlem paymâlümdür
 Hayalümde budur kim bulmuşam âlemde bir hilkat
 Ne âlem hansı hilkat sanduğum bâtil hayalümdür
 Cünûn feyziyle âzâd olmuşam kayd-ı alâyıktan
 Kemâl ü fazl terki rütbe-i fazl ü kemâlümdür
 Menem şem'-i visâle yanduran pervâne veş varın
 Fenâ-yı mutlakım cânân ile bezm-i visalümdür
 Tabibâ kılmışam teşhis derd-i ışkdur derdüm
 Alâmet âh-ı serd ü rûy-i zerd ü eşk-i âlümdür
 Hevâdan mevce gelmiş bahr-i derdem şahid-i halüm
 Dil-i pür-iztirab ü nâle-i bi-i'tidâlümdür
 Fuzulî âlem-i fakr ü fenâda mün'im-i vaktem
 Diyar-ı meskenet nakd ü kanaat mülk ü malümdür
 Bu gazel çok anlamlı sözcüklerden kurulu olduğun-
 dan beyitler de farklı anlamlar içerebilmektedir.

Sülûk: Meslek, yol, tarıkata girme. **Fakr:** Yoksulluk, tasavvufta: varlıktan kurtulup yok olma. **Etvâr:** Durumlar, tasavvufta: 1. Nefsin arınıp Tanrı'ya ulaşmak için geçirdiği yedi aşama. 2. Salt varlık olan Tanrı'nın maddeye inmesi ve bitki, hayvan, insan, ergin insan aşamalarından geçerek yine aslına dönmesindeki durumlar. 3. İnsanın iç dünyasının yedi bölgesi. **Mezak:** Tat, zevk. **Hal:** Durum, tasavvufta: zikir ile coşup varlığından kurtulma ve Tanrı'ya erme. **Tecerrüd:** Soyunma, sıyrılma, varlığından kurtulma, kalabalıktan ayrılıp yalnız kalma. **Âlem:** Halk, evren, kalabalık. **Seyr:** Seyretme, gezip dolaşma. **Pây-mâl:** Ayaklar altı (iki anlamıyla) **Hilkat:** Yaradılış, dış görünüş, insanın mayası. **Bâtil:** Yanlış, kötü, (hakk'ın karşıtı.) **Cünun:** Delilik, çılgınlık, âşıklık. **Feyz:** Yardım, verim, esin, uğur, etki. **Âzâd olmak:** Kurtulmak. **Kayd-i âlâyık:** İlişkiler bağı, tutkular, tasavvufta: Tanrı'dan başka her şeye karşı olan ilgi.

8

Ey hoş ol günler ki ruhsarın mana manzur idi
 Çeşm-i ümmidüm çerâğ-ı vasldan pür nur idi

Kurb şevkî âfiyet-bahş-i ten-i bîmar olup
 Vasl zevkî rahat-efzâ-yı dil-i mehcûr idi

İzzetüm şem'i münevver taliim azmi kavî
 Devletüm hükmi revân ayşum evi mamur idi

Dâmen-i ikbalüme gerd-i taarruz yetmeyüb
 Çeşm-i hâsid çihre-i cem'iyetümden dûr idi

Kemâl: Erginlik, eksiksizlik. **Fazl:** Erdem, bilginlik, bilgelik. **Rütbe:** Aşama, rütbe. **Şem'-i visâl:** Kavuşma mumu. **Pervârie:** Mumun çevresinde dolaşan kelebek. **Veş:** Gibi. **Fenâ-yı mutlak:** Fenâ. **Fi-llah:** Tanrı varlığında yok olma, bütün varlığını Tanrı'ya verme. **Bezm-i visal:** Kavuşma meclisi, bir araya gelme. **Tabibâ:** Ey hekim. **Âh-ı serd:** Soğuk ah, keskin ah. **Ruy-i zerd:** Sarı beniz, solgun yüz. **Eşk-i al:** Kanlı gözyaşı. **Hevâ:** Tutku, aşk, hava. **Mevc:** Dalga.

Âdem idim kurb-i dergâhunda bulmuşdum kabul
Menzilüm cennet meyüm kevser enisim hûr idi

Baht matlubum müyesser kılmağa mahkûm olub
Dehr esbâbum müheyyâ kılmağa me'mur idi

Her dua kılsam tavakkufsuz olurdu müstecâb
Her temennâ eylesem ihmalsüz makdur idi

Hecr vehminden yetürmezdim kedâret gönlüme
Gerçi devrânun muhalif gezmeği meşhur idi

N'ola ger salsa Fuzulî'ni gam-ı hicrane çerh
Vasl eyyamında ol gafil iğen mağrur idi

Bahr-i derd: Acı denizi. **Şahid-i hal:** Durumun tanığı, kanıtı. **Dil-i pür-ıztırah:** Acı dolu gönül. **Nâle-i bî-îtidâl:** Ilımlı olmayan inleme. **Fenâ:** Yokluk. **Mün'im-i vakt:** Günün başışçısı, cömerdi. **Diyyâr-ı meskenet:** Yoksulluk, bitkinlik ülkesi, zavallılık ülkesi. **Nakd:** Nakit, para. **Ruh-sar:** Yüz, yanak. **Manzur:** Görünür. **Çeşm-i ümmid:** Umut gözü. **Çerâğ:** Kandil, ışık. **Vasl:** Kavuşma. **Pür nur:** Işık içinde, aydınlık. **Kurb:** Yakınlık. **Şevk:** Sevinç. **Âfiyet-bahş:** Sağlık verici. **Ten-i bîmar:** Hasta beden. **Rahat-efza:** Rahatlık çoğaltan. **Dil-i mehcür:** Terk edilmiş gönül. **İzzet:** Değerlilik. **Şem':** Mum. **Münevver:** Aydınlık (metindeki anlamı) yanmakta. **Azm:** İrade, istem. **Kavi:** Güçlü. **Devlet:** Baht açıklığı. **Revan:** Yürürlükte. **Ays:** Geçim, yaşam. **Mamur:** Bayındır. **Dâmen-i ikbal:** Talih eteği. **Gerd-i taarruz:** Saldırı tozu, kiri. **Çeşm-i hâsîd:** Hasetçi gözü. **Çihre-i cem'iyet:** Mutluluk yüzü. **Dûr:** Uzak. **Kurb-i dergâh:** Makamın yakını. **Menzil:** Konak. **Mey:** Şarap, içki. **Enis:** Düşüp kalkılan kişi, arkadaş. **Hûr:** Cennet kızı, huri. **Matlub:** İstek, dilek. **Müyesser kılmak:** Yerine getirmek. **Dehr:** Dünya, felek. **Esbâb:** Koşullar, araçlar. **Müheyya kılmak:** Hazırlamak. **Her:** Her ne. **Tevakkuf:** Duraklama. **Müstecab olmak:** Yerine gelmek, yerine getirilmek. **Temenna eylemek:** Dilemek. **Makdûr:** Uygulanır. **Hecr:** Ayrılık. **Kedûret:** Üzüntü. **Devrân:** Felek, talih. **Muhalif:** Ters aksi. **Ger:** Eğer. **Gam-ı hicran:** Ayrılık acısı. **Çerh:** Felek. **Eyyâm:** Günler. **Gafil:** Anlayışsız. **İğen:** Pek, çok.

9

Hoş ol zaman ki harîm-i visale mahrem idüm
Ne mübtelâ-yı belâ ne mukayyed-i gam idüm

Gezerdim itlerün içre fezâ-yı kûyunda
Yerüm behişt-i berin idi men bir Âdem idüm

Hemîşe secde-gehüm hâk-i âsitânun idi
Bu itibâr ile bir ser-bülend-i âlem idüm

Gedâ-yı kûyun idüm beyle zilletüm yoğidi
Serîr-i saltanat-ı kurbde muazzam idüm

Zaman zaman eser-i pertev-i cemâlünden
Muâlic-i dil-i pür-derd ü çeşm-i pür-nem idüm

Ziyade gam-zedeem hecr ile hoş ol günler
Ki men bu gam-zedelikden ziyade hurrem idüm

Fuzulî olmaz imiş mihnet-i firâka müfid
Bu zevk zikri ki bir vakt yâre hem-dem idüm

Harim-i visâl: Kavuşmanın gizli yeri. **Mahrem:** Sırdaş. **Mübtelâ-yı belâ:** Belâya uğramış. **Mukayyed-i gam:** Üzüntü ile ilgili. **Fezâ-yı kûy:** Çevrenin, semtin boş yerleri. **Behişt-i berin:** Yüce cennet. **Hemîşe:** Her zaman. **Secde-geh:** Secde yeri. **Hâk-i âsitân:** Eşik toprağı. **Bu itibâr ile:** Dolayısıyla. **Ser-bülend-i âlem:** Dünyanın başı dik olanı, yüce olanı. **Gedâ-yı kûy:** Semt dilencisi. **Zillet:** Bayağılık. **Serîr-i saltanat-ı kurb:** Yakınlık sultanlığının tahtı. **Muazzam:** Ulu, çok büyük. **Eser-i pertev-i cemâl:** Güzellik parıltısının etkisi. **Muâlic-i dil-i pür-derd:** Üzüntü dolu gönül tedavi eden. **Çeşm-i pür-nem:** Yaş dolu göz. **Gamzede:** Üzgülü. **Hecr:** Ayrılık. **Gamzedelik:** Üzgünlük. **Hurrem:** Sevinçli, mutlu. **Mihnet-i firak:** Ayrılık acısı. **Müfid:** Yararlı. **Zikri:** Anması. **Hem-dem:** Arkadaş, yakın.

10

Seyr kıl gör kim gülistanun ne âb u tâbı var
Her taraf min serv-i ser-sebz ü gül-i sirâbı var

Pençe-i berg-i çenar itmiş müheyyâ şâneler
Anlamış gûya ki sünbül kâkülünün tâbı var

Rahat için ferş salmış sebze-i ter gülşene
Nergisin görmüş gözin mahmur sanmış hâbı var

Bulınur her derde istersen gülistanda deva
Hokkasında goncanun san kim şifa cullâbı var

Galib olmuş halka zevk-ı seyr-i gülşen galiba
Çekmeğe halkı benefşe zülfinün kullâbı var

Güldi gül açıldı nergis lâle doldı jaleden
Ey hoş ol kim işret ü ayş itmeğe esbâbı var

Ger Fuzulî meyl-i gülzâr itse fasl-ı gül n'ola
Ayş için hûn-âbe-i dilden şarab-ı nâbı var

Seyr kılmak: Gezmek, dolaşmak. **Âb u tâb:** Su ve aydınlık. **Min:** Bin. **Serv-i ser-sebz:** Yeşil başlı servi. **Gül-i sirâb:** Taze gül. **Pençe-i berg-i çenar:** Çınar yaprağının avucu. **Müheyyâ:** Hazır. **Şâne:** Tarak (Divan şiirinde çınar yaprağı ele ve tarağa benzetilir). **Tâb:** Büklüm. **Ferş:** Döşek. **Sebze-i ter:** Taze çimen. **Gülşen:** Gül bahçesi. **Hâb:** Uyku. **Cullâb:** Gül suyu. **Zevk-ı seyr-i gülşen:** Gül bahçesinde gezme zevki. **Galib olmuş:** Hakim olmuş, moda olmuş. **Benefşe:** Menekşe (Menekşe divan şiirinde saça benzetilir). **Kullâb:** Çengel. **Jale:** Çiy. **İşret ü ayş:** İçip eğlenme. **Es-bâb:** Olanaklar, sebepler. **Ger:** Eğer. **Meyl-i gülzâr:** Gül bahçesine yönelme. **Fasl-ı gül:** Gül mevsimi, ilkbahar. **Ayş:** Eğlenme. **Hûn-âbe-i dil:** Gönülden akan kanlı yaş. **Şarab-ı nâb:** Katkısız, arı şarap.

11

Hasılum yok ser-i kûyunda belâdan gayrı
Garazum yok reh-i ıskında fenâdan gayrı

Ney-i bezm-i gamem ey ah ne bulursan yile ver
Oda yanmış kuru cismümde hevâdan gayrı

Perde çeh çihreme hicran günü ey kanlu sirişk
Ki gözüm görmeye ol mâh-likadan gayrı

Yetdi bîkesliğim ol gayete kim çevremde
Kimse yok çizg e girdâb-ı belâdan gayrı

Ne yanar kimse mâna âteş-i dilden özge
Ne açar kimse kapum bâd-ı sabâdan gayrı

Bozma ey mevc gözüm yaşı habâbın ki bu seyl
Koymadı hiç imâret bu binadan gayrı

Bezm-i ısk içre Fuzulî nice ah eylemeyem
Ne temettu bulunur mende sadadan gayrı

Hasıl: Ürün, gelir. **Ser-i kuy:** Yöre, semt. **Garaz:** Erek, amaç. **Ney-i bezm-i gam:** Üzüntü meclisinin neyi. **Hevâ:** aşk, tutku, hava. **Sirişk:** Gözyaşı. **Mâh-lika:** Ay yüzlü. **Bîkeslik:** Kimşesizlik. **Gayet:** Aşama, sonuç. **Çizginmek;** dönmek, dolaşmak. **Girdâb-ı belâ:** Belâ anaforu, belâ burgacı. **Ateş-i dil:** Gönül ateşi. **Bâd-ı sabâ:** Tatlı esen yel. **Mevc:** Dalga. **Habâb:** Kabarcıklar. **Seyl:** Sel. **İmâret:** Yapı, bina. **Bezm-i ısk:** Aşk meclisi. **Temettu:** Gelir, ürün, verim.

12

Âşık oldum yine bir taze gül-i ranaya
Ki salur âl ile her dem meni yüz gavgaya

Let urup kaleb-i fersudemi geh habs kılır
Geh serasime vü uryan bırağur sahraya

Yüzümün kan ile kîmuhtunı al itdüm kim
Alet-i san'at ola ol büt-i bîpervaya

Bu ne işdür ki bizi iğne kimi inceldüp
Salur iplik kimi her dem bir uzun sevdaya

Ayağın bağlamış âvârelerün san'at ile
Yok nihayet ser-i kuyunda gezen şeydâya

Laht laht olmuşiken gamze direfşini çeküb
Çâresâz olmadı bir gün ten-i gam-fersâya

Yaha çâk ideni başmak kimi salur ayağa
Ey Fuzulî gör anun itdüğü istîgnâya

Bu gazel Ali Bali adına bir akrostiştir. Her beytin ilk harfi alınıp sıralanırsa Ali Bali adı çıkar. Arap alfabesinde Y harfi, İ yerine kullanılır.

Gül-i rânâ: Sarı ve kırmızı ebrulu gül. **Âl:** Hile, oyun. **Let urmak:** Düğüm çalmak, bağlamak. **Kaleb:** Kalıp, vücut. **Fersude:** Yıpranmış, eski. **Geh:** Bazen. **Serasime:** Şaşkın. **Uryan:** Çıplak. **Sahra:** Kır, çöl. **Kîmuht:** Deri, buruşmuş deri. **Büt-i bîperva:** İlgi göstermeyen güzel. **Kimi:** Gibi. **Ser-i kûy:** Çevre, dolay, semt. **Şeyda:** Çılgın, âşık. **Leht leht:** Dilim dilim. **Gamze:** Yan bakış. **Direfş:** Sancak. **Çâre-saz olmak:** İyileştirmek. **Gem-fersa:** Acı çekerek yıpranmış. **Başmak:** Ayakkabı. **İstîgnâ:** Naz.

13

Hayret ey büt suretün gördükde lâl eyler meni
Suret-i halüm gören suret hayal eyler meni

Mihr salmazsan mana rahm eylemezsen munca kim
Sâye tek sevdâ-yı zülfün pâymâl eyler meni

Za'f-ı tali' mani-i tevfik olur her nice kim
İltifatun arzumend-i visal eyler meni

Men gedâ sen şaha yâr olmağ yok amma neyleyem
Arzu sergeşte-i fikr-i muhal eyler meni

Tîr-i gamzen atma kim bağrum deler kanım töker
Akd-i zülfün açma kim âşüfte hal eyler meni

Fakr vakf itmiş meni cevânlar ışına
Her yeten meh-veş esir-i hatt u hâl eyler meni

Ey Fuzulî kılmazam terk-i tarik-i ışk kim
Bu fazilet dahil-i ehl-i kemal eyler meni

Büt: Put, güzel. **Suret:** Yüz, biçim, görünüş, resim. **Lâl:** Dilsiz. **Mihr:** Güneş, sevgi. **Rahm eylemek:** Acımak. **Sâye:** Gölge. **Sevdâ-yı-zülf:** Saçın sevgisi, karalığı. **Pâymâl eylemek:** Ayak altına almak, çiğnemek. **Za'f-ı tali:** Talih zayıflığı. **Mani-i tevfik:** Başarı engeli. **Arzumend:** İstekli. **Visal:** Kavuşma. **Gedâ:** Dilenci. **Sergeşte-i fikr-i muhal:** Olanaksız, düşünce sarhoşu. **Tîr-i gamze:** Bakış oku. **Akd-i zülf:** Saç düğümü. **Âşüfte-hal:** Hali perişan, durumu kötü. **Dehr:** Felek, dünya. **Nevres:** Yeni yetme. **Cevan:** Genç. **Meh-veş:** Ay gibi. **Esir-i hatt u hâl:** Yanak tüylerinin ve benin tutsağı. **Tarik-ı ışk:** Aşk yolu. **Dahil-i ehl-i kemal:** Erginler arasında.

14

Menüm tek hiç kim zâr ü perişan olmasun ya Rab
Esir-i derd-i ışk u dâğ-ı hicran olmasun ya Rab

Demâdem cevrlerdür çektiğüm bî-rahm bütlerden
Bu kâfirler esiri bir Müselman olmasun ya Rab

Görüp endişe-i katlimde ol mâhı budur derdüm
Ki bu endişeden ol mâh peşiman olmasun ya Rab

Çıkarmak itseler tenden çeküp peykânın ol servün
Çıkan olsun dil-i mecruh peykân olmasun ya Rab

Cefa vü cehr ile mutadem anlarsız n'olur halüm
Cefasına had ü cevrine pâ-yân olmasun ya Rab

Demen kim adli yok ya zulmi çok her hal ile olsa
Gönül tahtına andan gayri sultan olmasun ya Rab

Fuzulî buldı genc-i afiyet meyhane küncünde
Mübarek mülkdür ol mülk viran olmasun ya Rab

Hiç kim: Hiç kimse. **Zâr:** Cılız, bitkin. **Dâğ-ı hicran:** Ayrılık acısının yarası. **Demâdem:** Zaman zaman. **Cevr:** Eziyet. **Bî-rahm:** Merhametsiz. **Büt:** Put, put gibi güzel. **Endişe-i katl:** Öldürme niyeti. **Meh:** Ay, ay gibi güzel. **Peykân:** Ok temreni, kirpik. **Dil-i mecruh:** Yaralı gönül. **Cefa:** Eziyet. **Mutadem:** Alışmışım, uzlaşmışım. **Had:** Sınır. **Pâyân:** Son. **Adli:** Adaleti. **Genc-i afiyet:** Sağlık hazinesi. **Künc:** Köşe. **Mülk:** Ülke. **Viran:** Harap, yıkık.

15

Yâr hal-i dilümi zâr bilübdur bilürem
Dil-i zârımda ne kim var bilübdur bilürem

Yârı ağyâr bilübdur ki bana yâr olmaz
Men dahi anı ki ağyâr bilübdur bilürem

Zülfünü ehl-i vefa saydına dâm eyleyeli
Meni ol dâma giriftâr bilübdur bilürem

Men ne hacet ki kılâm derd-i dilüm yâre ayân
Kamu derd-i dilümi yâr bilübdur bilürem

Yâr hem-sohbetüm olmazsa Fuzulî ne aceb
Özine sohbetümi âr bilübdur bilürem

Hal-i dil: Gönülün hali. **Zâr:** İnleyen, inler, bitkin. **Dil-i zâr:** İnleyen gönül, bitkin gönül. **Ağyâr:** Yabancılar, rakipler. **Zülf:** Saç. **Ehl-i vefa:** Vefalılar. **Sayd:** Avlanma, av. **Dâm:** Tuzak. **Giriftâr:** Yakalanmış. **Derd-i dil:** Gönül acısı. **İyân kılma:** Açıklamak, belli etmek. **Hem-sohbet olmak:** Sohbet etmek, bir arada bulunup konuşmak. **Ne aceb:** Şaşılmalılı. **Âr:** Utanç.

16

Buldı kûyunda deva derd-i dil-i bîmârımız
Sen ağasan biz kuluz kûyundadır timârımız

Zahidâ gör sine çaki şulesin bizden sakın
Bir ocağz biz ki suzandur der ü divârımız

N'ola ger oldıysa fâni Kûh-ken men bâkıyem
İşka bizdendür baka yokdur yok olmak vârumuz

Gülşen-i gam nahliyüz perverde âb-ı sîneden
Dâğlar berg âh-ı âteş-bârımızdur bârumuz

Ehl-i terkin kulıyuz oldur bize candan aziz
Yusuf ise hod-fürûş anunla yok bâzârımız

Eşkümüz girdâbı âlî ömürümüz bünyâdı pest
Gör ne alçak dirlik ile çizginür pergârumuz

Ey Fuzulî cevri-yâr ü ta'n-i ağyardan
Var yüz min gam bu hem bir gam ki yok gam-hârımız

Kûy: Yöre, semt, köy. **Derd-i dil-i bîmâr:** Hasta gönlün yarası. **Timar:** Bakım, tımar. **Çâk:** Yaralı. **Şule:** Alev, yalım. **Sûzan:** Yanmakta. **Der:** Kapı. **Divar:** Duvar. **Ger:** Eğer. **Kûh-ken:** Dağ delen. **Bakî:** Kalımlı, ölümsüz. **Bekâ:** Kalımlılık. **Gülşen-i gam:** Üzüntü bahçesi. **Nahl:** Ağaç, hurma ağacı. **Perverde:** Beslenmiş. **Âb-ı sine:** Göğüs suyu, gönülden akan yaş. **Dâğ:** Yara, göğüs-te açılmış yara. **Ah-ı âteş-bâr:** Od saçan ah. **Berg:** Yaprak. **Bâr:** Meyve. **Ehl-i terk:** Dünya zevklerini terk edenler. **Hod-fürûş:** Gösterişçi, bencil. **Bâzâr:** Alışveriş. **Eşk:** Gözyaşı. **Girdâb:** Anafor. **Âlî:** Yüce. **Pest:** Alçak. **Bünyâd:** Yapı, kuruluş. **Çizginmek:** Dönmek. **Pergâr:** Pergel. **Cevri-yâr:** Sevgilinin eziyeti. **Ta'n-i ağyâr:** Yabancıların kınaması. **Min:** Bin. **Gam-hâr:** Üzüntü ortağı, dert ortağı.

17

Mihri gönlümde nihân olduğun ol mâh bilür
Kimse bilmez fukara sırrını ol şâh bilür

Sormanuz ol meh ile hâl-i dilüm Tanrı için
Bileli anı özüm bilmezem Allah bilür

Gâh yüz lutf kılur gâh tegafül gûya
Gâh bilmez bu giriftarlığum gâh gilür

Can fida eylemeği yâre hemin men bilürem
Bu tarıkı dime bir gafil ü güm-râh bilür

Nazar-ı lutf driğ itme Fuzulî'den kim
Sana sıdk ile özin bende-i dergah bilür

Mihr: Sevgi. **Nihan:** Gizlenmiş, gizli. **Mâh:** Ay, ay gibi güzel. **Meh:** Ay. **Hal-i dil:** Gönlün hali. **Lutf:** İyilik, bağış. **Tegafül:** İlgisizlik. **Giriftarlık:** Tutkunluk. **Fida:** Feda. **Hemin:** Hemen, ancak. **Tarik:** Yol, usul. **Gafil:** Anlayışsız, bilgisiz. **Güm-râh:** Yolunu yitirmiş. **Nazar-ı lutf:** Tatlı bakış, iyilik bakışı. **Driğ itmek:** Esirgemek. **Sıdk:** Doğruluk. **Bende-i dergâh:** Makâma bağlı, makam kulu.

18

Halka ağzun sırrını her dem kılur izhâr söz
Bu ne sırdur kim olur her lahza yokdan var söz

Arturan söz kadrini sıdk ile kadrin arturur
Kim ne mikdar olsa ehlin eyler ol mikdar söz

Vir söze ihyâ ki dutdukça seni hâb-ı ecel
İde her saat seni ol yukudan bîdâr söz

Bir nigâr-ı anberin hatdur gönüller almağa
Gösterür her dem nikâb-i gaybden ruhsâr söz

Hâzin-i gencîne-i esrârdur her dem çeker
Rište-i izhâra min min gevher-i esrâr söz

Olmayan gavvas-ı bahr-i mârifet ârif degül
Kim sedef terkib-i tendûr lû'lü-i şehvâr söz

Ger çok istersen Fuzulî izzetün az it sözün
Kim çoğ olmakdan kılubdur çok azizi hâr söz

Dem: Zaman an. **İzhâr kılmak:** Açığa vurmak, göstermek. **Lahza:** An. **Kadr:** Değer. **Sıdk ile:** İçtenlikle, doğrulukla. **Ehlin:** Sahibini, kullananı. **İhyâ:** Dirilik, hayat. **Hâb-ı ecel:** Ölüm uykusı. **Bidâr:** Uyanık. **Nigâr-ı anberin hat:** Yüz tüyleri amber gibi olan güzel. **Ruhsâr:** Yanak. **Rište-i izhâr:** Görünüm ipliği, belirme ipliği. **Min:** Bin. **Gevher-i esrâr:** Sır incileri (inci, ipliğe dizilir). **Gavvâs-ı bahr-i mârifet:** Bilgelik denizinin dalgıcı. **Terkib-i ten:** Vücut bileşimi, vücut yapısı. **Lû'lü-i şehvâr:** Padişahlara yakışır inci, değerli inci (inci, sedef denilen bir deniz yaratığının teni ile kabuğu arasında bulunur). **Ger:** Eğer. **İzzet:** Değer. **Aziz:** Değerli kişi. **Hâr:** Bayağı, değersiz.

GAZELLER

19

Olsaydı bendeki gam Ferhâd-ı mübtelâda
Bir âh ile verirdi bin Bî-sütun'u bâda

Verseydi âh-ı Mecnun feryâdımın sadâsın
Kuş mu karâr ederdi başındaki yuvada

Ferhâd'a zevk-ı sûret Mecnun'a seyr-i sahrâ
Bir râhat içre herkes ancak benim belâda

Eşk-i revânıma il cem oldu var ümîdim
Kim ola vara vara cem'iyetim ziyâde

Geh gamzen içmek ister kanımı gâh çeşmin
Korkum budur ki nâ-geh kanlar ola arada

Serverlik ister isen üftâdelik şîâr et
Kim düşmeden ayağa çıkmadı başa bâde

Ger görmemek dilersen resm-i cefâ Fuzulî
Olma cefâyâ tâlib dünyâ-yı bîvefâda

Bendeki gam, âşık Ferhat'ta olsaydı,
Ferhat'ın deldiği Bî-sütun dağını yok ederdi.

Mecnun'un âhı benim feryadımın sesini verseydi,
başındaki yuvada kuş mu dururdu?

Ferhat'a resim zevki, Mecnun'a sahrâ seyri yetmektedir;
herkes bir rahat içindedir, ancak ben belâdayım.

Akan gözyaşımı seyretmek için el toplandı,
gitgide topluluğumun çoğalacağını umuyorum.

Kâh yanbakışın, kâh gözün kanımı içmek ister;
arada kan dökülmesinden korkuyorum.

Başkanlık istersen düşkün olmayı âdet et;
şarap, ayağa düşmeden başa çıkmadı (önce kadehe, sonra
ağıza döküldü).

Fuzulî! eğer cefa görmemek dilersem
vefasız dünyada vefa dileme.

20

Cânımın cevheri ol la'l-i güher-bâra fedâ
Ömrümün hâsılı ol şîve-i reftâra fedâ

(...)

Gözlerimden saçılan katre-i eşkim güheri
Leblerinden tökülen lü'lü-i şehvâra fedâ

Çâk-i sînemde olan kanlı ciğer pâreleri
Mest çeşminde olan gamze-i hun-hâra fedâ

Pâre pâre dil-i mecruh ü perîşânımdan
Ser-i kûyunda olan her ite bir pâre fedâ

Cân ü dil kaydını çekmekten özüm kurtardım
Cânı cânâneye ettim dili dildâra fedâ

Ey Fuzulî nola ger saklar isem cânı azîz
Vakt ola kim ola bir şuh-i sitemgâra fedâ

O cevher saçan lâ'le canımın cevheri feda olsun,
o salınarak yürüyüşün tarzına ömrümün verimi feda ol-
sun.

Gözlerimden saçılan gözyaşı damlalarının cevheri
dudaklarından dökülen şaha lââyık inciye feda olsun.

Göğsümün yırtığındaki kanlı ciğer parçaları,
süzgün gözündeki kan içici yanbakışa feda olsun

Parça parça olmuş yaralı ve perişan kalbimden,
köyünün başındaki her ite bir parça feda olsun.

Kendimi can ve gönül bağlantısından kurtardım,
canı cânana, gönlü sevgiliye feda ettim.

Ey Fuzulî! eğer canı aziz olarak saklarsan ne olur?
günün birinde bir zulüm ediciye feda olur.

21

Dostum âlem seninçün ger olur düşmen bana
Gam değil zîrâ yetersin dost ancak sen bana

Aşka saldıım ben beni pend almayıp bir dosttan
Hiç düşmen eylemez ânı ki ettim ben bana

Cân ü ten oldukça benden derd ü gam eksik değil
Çıksa can hâk olsa ten ne can gerek ne ten bana

(...)

Gamze tîgn çekti ol mâh olma gaafil ey gönül
Kim mukarrerdir bugün ölmek sana şîven bana

Ey Fuzulî çıksa can çıkmam tarîk-ı aşktan
Reh-güzâr-ı ehl-i aşk üzre kılın medfen bana

Dostum, âlem senin için eğer bana düşman olursa,
gam değil, çünkü sadece sen bana dost olarak yeter-
sin.

Bir dosttan nasihat almayıp ben beni aşka saldım,
benim bana ettiğimi hiçbir düşman etmez.

Can ve ten var oldukça benden dert ve gam eksik de-
ğil;
can çıksın, ten toprak olsun, bana ne can, ne de ten ge-
rek.

Ey gönül! o ay yanbakış kılıcını çekti, gafil olma
ki, sana ölmek, bana da matem etmek karar altına
alınmıştır

Ey Fuzulî! can çıksa bile aşk yolundan çıkmam,
mezarımı âşıkların yolu üzerinde yapın.

22

Ey bî-vefâ ki âdet oluptur cefâ sana
Billâh cefâdır olma demek bî-vefâ sana

Geh nâz ü geh kirîşme vü geh işvedir işin
Cânın sevenler olmasa yeğ âşinâ sana

Bin cân olaydı kâş men-i dîl-şikestede
Tâ her biriyle bin kez olaydım fedâ sana

Aşkında mübtelâlığını ayb eden sanır
Kim olmak ihtiyâr iledir mübtelâ sana

Ey dil ki hecre doymayıp istersin ol mehi
Şükr et bu hâle yoksa gelir yüz belâ sana

Ey gül gamında eşk ruh-i zerdim etti al
Bildirdi ola sûret-i hâlîm sabâ sana

Düşmez çü şâh kurbu Fuzulî gedâlara
Ol şehten iltifât ne nisbet bana sana

Ey vefasız! cefa sana âdet olmuştur;
billâh, «cefasız olma» demek sana cefadır.

İşin kâh naz, kâh kaş ve gözle imâ, kâh işvedir,
canını sevenler seni tanımasa daha iyi.

Gönlü kırık olan bende keşki bin can olaydı da,
her biriyle sana bin kere feda olaydım.

Senin aşkına tutkunluğumu ayıplayan,
sana isteyerek tutulunur sanmaktadır

Ey gönül! ayrılığa doyamayıp o ay yüzlü güzeli istiyor-
sun;
bu hale şükret, yoksa sana yüz belâ gelir.

Ey gül! senin gamınla gözyaşı sarı yüzümü al yaptı,
tanyeli sana hâlimin ne olduğunu bildirdi mi?

Fuzulî! yoksullar şaha yakın düşemez;
o şah sana ve bana ne münasebetle iltifat etsin.

23

Kemâl-i hüsn verüptür şarâb-ı nâb sana
Sana helâldir ey mug-beçe şarâb sana

Seni melek görelî aşkı yazmaz oldu günâh
Velî yazıldı bu yüzden besî sevâb bana

Lebin suâline vermez cevâb uşşâkın
Suâl olursa bu senden nedir cevâb sana

Cezâ gününde sorulmaz hatâlar eylediğin
Yeter figaan ile ben verdiğim azâb sana

Beni karârım ile koymaz oldun ey gerdûn
Yeridir âhım ile versem inkılâb sana

Fuzulî başına ol serv sâye saldı bugün
Ulûvv-i rıf'at ile yetmez âftâb sana

Sâf şarap sana son derece güzellik vermektedir;
ey sâki! şarap sana helâldir.

Melek seni görelî aşkı günah yazmaz oldu,
fakat bu yüzden sana çok sevap yazıldı.

Senin âşıkların, dudağının sorusuna cevap vermez,
bunun sebebi senden sorulursa, sen ne cevap verirsin?

Yaptığın hatalar ceza gününde sorulmaz;
benim feryat ederek sana verdiğim azap yeter sayılır.

Ey dünya! beni durup dinlendirmez oldun;
âhım ile seni döndürsem yeridir.

Fuzulî! o selvi boylu güzel senin başına gölge saldı,
artık yüce güneş bile sana gelemez.

24

Benim tek hiç kim zâr ü perîşan olmasın yâ Rab
Esîr-i derd-i aşk u dâğ-ı hicrân olmasın yâ Rab

Demâdem cevrlerdir çektiğim bî-râhm bütlerden
Bu kâfirler esîri bir müselmân olmasın yâ Rab

Görüp endîşe-i katlimde ol mâhı budur derdim
Ki ol endîşeden ol meh peşîman olmasın yâ Rab

Çıkarmak etseler tenden çekip peykânın ol servin
Çıkan olsun dil-i mecrûh peykân olmasın yâ Rab

Cefâ vü cevrlere ile mu'tâdem anlarsız nolur halim
Cefâsına had ü cevriñe pâyân olmasın yâ Rab

Demen kim adli yok yâ zulmü çok her hâl ile olsa
Gönül tahtına andan özge sultân olmasın yâ Rab

Fuzulî buldu genc-i âfiyet meyhâne küncünde
Mübârek mülktür ol mülk vîrân olmasın yâ Rab

Ey Tanrı! hiç kimse benim gibi inlemesin ve perişan ol-
masın;

aşk derdinin ve ayrılık yarasının tutsağı olmasın, ey Tan-
rı!

Merhametsiz güzellerden daima cefa çekiyorum;
ey Tanrı! bir müslüman bu kâfirlerin tutsağı olmasın!

O ay yüzlü güzelin beni öldürmeyi düşündüğünü gör-
düm; derdim budur:

o ay, o düşünceden pişman olmasın, ey Tanrı!

O selvi boylunun okunun temrenini tenden çekip çıkar-
mak isterseler,

yaralı gönül çıksın, fakat ok temreni çıkmasın, ey Tan-
rı!

Cevir ve cefaya alışığım, onlarsız hâlim ne olur?

Cefasına sınır, cevrine son olmasın, ey Tanrı!

Adaleti yok, zulmü çok demeyin; nasıl olursa olsun,
gönül tahtında ondan başka sultan olmasın, ey Tanrı!

Fuzulî meyhane köşesinde âfiyet hazinesi buldu;
o mülk mübarek mülktür, viran olmasın, ey Tanrı!

25

Gönlüm açılır zülf-i perîşânını görgeç
Nutmum dutulur gonce-i handânını görgeç

(...)

Baktıkça sana kan saçılır dîdelerimden
Bağrım delinir nâvek-i müjgânını görgeç

(...)

Ra'nâlîğ ile kaamet-i şîmşâdı eden yâd
Olmaz mı hacil serv-i hırâmânını görgeç

Çok aşka heves edeni gördüm ki hevâsın
Terk etti senin âşık-ı nâlânını görgeç

Kâfir ki değil mu'terif-i nâr-ı cehennem
Îmâna gelir âteş-i hicrânını görgeç

Nâziklik ile gonce-i handânı eden yâd
Etmez mi hayâ lâl'-i dîr-efşânını görgeç

Sen hâl-i dilin söylemesen nola Fuzulî
Îl fehmi kılar çâk-i girîbânını görgeç

Perişan saçını görünce, gönlüm açılır,
gülen koncanı görünce nutkum tutulur.

(...)

Sana baktıkça gözlerimden kan saçılır,
kirpiklerinin okunu görünce bağrım delinir.

(...)

Şimşadın boyunu güzel diye anan,
senin yürüyen selvini görünce utanmaz mı?

Aşka heves eden çok kimseyi gördüm,
senin inleyen âşığını görünce arzusunu bıraktı.

Kâfir, cehennem ateşini itiraf etmez,
senin ayrılık ateşini görünce imana gelir.

Gülen koncayı ince diye anan kimse,
senin inci saçan lâ'lini görünce utanmaz mı?

Fuzulî! sen gönlünün halini söylemesen de ne çıkar?
El senin yırtık yakamı görünce anlar.

26

Dağ-ı hicrân ile yanmakdan ciğer kan olsa yeğ
Mülk-i dil gam menzili olunca vîrân olsa yeğ

Yârı agyâr ile görmek âşıka düşvâr olur
Böyle görmekten esîr-i derd-i hicrân olsa yeğ

Sırrımı rüsvâlığım fâş etmeden âlemlere
Râz-ı çeşmim eşk girdâbında pinhân olsa yeğ

Dağıdırsa nola akd-i zülfünü her dem sabâ
Fitne ehli olanın cem'i perîşân olsa yeğ

Dün Fuzulî sehv edip geçmiş mey ü ma'sûktan
Tevbe edip bu yaman işten peşîman olsa yeğ

Ciğer ayrılık yarasıyla yanmaktan kan olsa yeğdir;
gönül memleketi gamın konak yeri olacağına viran ol-
sa yeğdir.

- Sevgiliyi rakiplerle görmek âşığa güç gelir,
böyle görmektense ayrılık derdinin tutsağı olsa yeğdir.

Rüsvalığım, sırrımı âlemlere açmadan,
gözümün sırrı gözyaşı burgacında gizlense yeğdir.

Tanyeli senin saçının bağını her an dağıtırsa ne olur?
Fitnecilerin topluluğu perişan olsa yeğdir.

Fuzulî yanılıp dün şarap ve sevgiliden vazgeçmiş,
tövbe edip bu kötü işten pişman olsa yeğdir.

27

Leblerin tek lâ'l ü lâfzın tek dür-i şeh-vâr yoh
Lâ'l ü gevher çoh lebin tek lâ'l-i gevher-bâr yoh

Senden etmem dâd cevrin var lûtfun yoh deyip
Mest-i zevk-ı şevkinem birdir yanımda var yoh

Kime izhâr eyleyem bilmem bu pinhan derdi kim
Var yüz bin derd-i pinhan kudret-i tekrâr yoh

Devr ser-mest-i şerâb-ı gaflet etmiş âlemi
Bunca ser-mestin temâşâsına bir hüşyâr yoh

Sûreti zîbâ sanemler çoh demen büthânede
Var çoh ammâ sana benzer büt-i ayyâr yoh

Ey Fuzulî sehldir her gam ki gam-hârı ola
Gam budur kim bende bin gam var bir gam-hâr yoh

Dudakların gibi, lâ'lin ve sözün gibi şahlara lâyık inci
yok;

lâ'l ve cevher çok ama dudağın gibi cevher yağdıran
lâ'l yok.

«Cevrin var, lûtfun yok» deyip senden feryat etmem
sana karşı duyduğum şiddetli arzunun zevkiyle sarhoşum,
yanımda var ile yok birdir.

Bu gizli derdi kime açayım bilmem,
yüz bin gizli dert var, tekrarlama gücü yok.

Devir, âlemi gaflet şarabıyla sarhoş etmiş,
bunca sarhoşu seyredecek bir ayık yok.

Puthanede şekli güzel olan putlar çok demeyin,
çok var ama, sana benzer hileci put yok.

Ey Fuzulî! gam ortağı olan her gam kolaydır;
gam budur ki, bende bin gam var, bir gam ortağı yok.

28

Cânımın cismimle zevk-ı ittisâli kalmadı
Âh kim sensiz dirilmek ihtimâli kalmadı

(...)

İstedim ol mâha arz-ı hâl edem, hayret bana
Öyle gaalib oldu kim bir söz mecâli kalmadı

(...)

Her kimi gördünse gam üftâdesi duttun elin
Veh ki benden gayrı bir gam pâ-y-mâli kalmadı

Ey hoş ol ser-mest kim gönlünde zevk u şevkten
Âhiret endîşesi dünyâ hayâli kalmadı

Âferin ey câm kim sildin gönül âyinesin
Hâtır-ı pâkimde dünyânın melâli kalmadı

(...)

Gör Fuzulî aşk tугyânın adem mülkün gözet
Azm-i künc et kim hevânın i'tidâli kalmadı

Canımın vücudumla birleşme zevki kalmadı;
ah! sensiz dirilmek ihtimali kalmadı.

(...)

O ay yüzlü güzele halimi anlatmak isterdim,
şaşkılık bana
öyle üstün geldi ki, bir söze mecalim kalmadı.

Her kimi gama düşmüş gördünse elini tuttun; eyvah!
benden başka gamın ayağı altında kalan bir kimse
kalmadı.

Gönlünde zevk ve arzudan âhiret düşüncesi,
dünya hayali kalmayan sarhoş çok hoştur.

Ey kadeh, aferin! gönül aynasını sildin,
temiz gönlümde dünyanın melâli kalmadı.

(...)

Fuzulî! aşk coşmasını gör, yokluk ülkesini gözet,
bir köşeye çekil ki havanın ılımlılığı kalmadı.

29

Gördüm ol hurşîd hüsnün ihtiyârım kalmadı
Sâye tek bir yerde durmağa karârım kalmadı

Bir gün olmaz tal'atın görmek müyesser âh kim
Zerrece ol gün yanında i'tibârım kalmadı

Gam günü hem-demlerim gark oldular gözyaşına
Silmeğe gözyaşımı bir gam-güsârım kalmadı

Rûzgârım hoş geçerci âh kim devran dönüp
Oldu ahvâlîm harâb ü rûzgârım kalmadı

Râh-ı aşk içre bana ancak fenâ maksûd idi
Şükr kim maksûda yettim intizârım kalmadı

Ey Fuzulî il kamu agyârım oldu yâr için
Sûz-i dilden gayrı bir dil-sûz yârîm kalmadı

O güneş gibi parlak yüzlü güzelin güzelliğini gördüm,
iradem kalmadı;
gölge gibi bir yerde durup dinlenemez oldum.

Bir gün yüzünü görmek müyesser olmazsa; ah!
o gün yanında zerre kadar itibarım kalmadı demektir.

Arkadaşlarım gam gününde gözyaşına battılar,
gözyaşımı silmeğe bir gam ortağım kalmadı.

Zamanım hoş geçerdi; âh! devran dönüp,
ahvalim harap oldu, zamanım kalmadı.

Aşk yolu içinde benim dileğim ancak ölmekti,
çok şükür ki dileğime kavuştum, beklemem sona erdi.

Ey Fuzulî! el, sevgili yüzünden hep rakibim oldu;
gönlümün yanmasından gayrı bir gönül yakıcı sevgilim
kalmadı.

30

Her gören ayb etti âb-ı dîde-i giryânımı
Eyledim tahkîk görmüş kimse yoh cânânımı

Lâhza lâhza hûblar gördüm ki kan içmektedir
Pâre pâre eyledim ben hem dil-i suzânımı

Çok yetirme göklere efğanım ey kâfir sakın
İncinir nâgeh Mesîhâ işidip efğanımı

Kılma her sâat beni rüsvâ-yı halk ey berk-ı âh
Eyleme rûşen şeb-i gam külbe-i ahzânımı

(...)

Kangı büttür bilmezem imânımı gaaret kılan
Sende îman yok ki sen aldın diyem imânımı

Ey Fuzulî câna yetmişim gönülden şükr kim
Bağladım bir dil-bere kurtardım andan cânımı

Ağlayan gözümün yaşını her gören ayıpladı;
soruşturdum, sevgilimi görmüş kimse yok.

Her an kan içen güzeller gördüm;
ben de yanan kalbimi parça parça eyledim.

Ey kâfir! feryadımı sakın göklere çok yükseltme,
İsa ansızın feryadımı işitip incinir.

Ey ah şimşeği! beni her saat halka rezil etme;
gam gecesinde kederlerimin kulübesini aydınlatma.

İmanımı yağma eden hangi güzeldir bilmiyorum;
Sende iman yok ki «İmanımı sen aldın» diyeyim.

Ey Fuzulî! gönül yüzünden ölüm haline gelmiştim; çok
şükür
bir güzele bağladım da ondan canımı kurtardım.

31

Beni candan usandırdı cefâdan yâr usanmaz mı
Felekler yandı âhımdan murâdım şem'i yanmaz mı

Kamu bîmârına cânan devâ-yı derd eder ihsan
Niçin kılmaz bana derman beni bîmâr sanmaz mı

Şeb-i hicran yanar cânım döker kan çeşme-i giryânım
Uyarır halkı efğanım kara bahtım uyanmaz mı

Gül-i ruhsârına karşı gözümde kanlu akar sû
Habîbim fasl-ı güldür bu akar sular bulanmaz mı

Gamım pinhan dutardım ben dediler «yâre kıl rûşen»
Desem ol bi-vefa bilmen inanır mı inanmaz mı

Değildim ben sana mâil sen ettin aklımı zâil
Bana ta'n eyleyen gaafil seni görgeç utanmaz mı

Fuzulî rind-i şeydâdır hemîşe halka rüsvâdır
Sorun kim bu ne sevdâdır bu sevdâdan usanmaz mı

Sevgili beni candan usandırdı, cefadan usanmaz mı?
Ahımdan gökler yandı, dileğimin mumu yanmaz mı?

Sevgili, bütün hastalarının derdine ilâç veriyor,
bana niçin ilâç vermiyor? beni hasta sanmıyor mu?

Ayrılık gecesinde canım yanar, ağlayan gözüm kanlı
yaş döker,

feryadım halkı uyandırır, kara bahtım uyanmaz mı?

Yanağının gülüne karşı gözümde kanlı su gözyaşı
akar;

sevgilim! bu gül mevsimidir, akar sular bulunmaz mı?

Ben gamımı gizli tutardım, «sevgiliye aç» dediler,
desem o vefasız acaba inanır mı? inanmaz mı?

Ben sana eğilim göstermiş değildim, aklımı sen yok et-
tin,

beni kınayan gaafil seni görünce utanmaz mı?

Fuzulî çılgın bir rinttir, daima halkın diline düşmüştür,
sorun ki bu nasıl sevdadır? bu sevdadan usanmaz mı?

32

Yâr kılmazsa bana cevır ü cefâdan gayrî
Ben ana eylemezem mihr ü vefâdan gayrî

Ey deyen «gayre gönül verme» kanı bende gönül
Ser-i zülfünde olan bahtı karadan gayrî

Kıldı Mecnun gibi çoklar heves-i aşk velî
Duymadı derdini ben bî-ser ü pâdan gayrî

(...)

Lebine «çeşme-i hayvan» demezem kim lebinin
Var bir câna yarar feyzi bekaadan gayrî

Hiç kim bilmedi tahkîk ile ağzın sırrın
Sırr-ı gaybı ne bilir kimse Hudâ'dan gayrî

Ey Fuzulî bize Takdîr gam etmiş rûzî
Kılalım sabr nedir çâre rızâdan gayrî

Sevgili bana cevir ve cefadan başka bir şey yapmasa da,
ben ona sevgive vefadan başka bir şey göstermem.

Ey! «Başkasına gönül verme» diyen, saçının ucundaki kara bahtlıdan başka bende gönül nerde?

Birçok kimse Mecnun gibi aşkı arzuladı, fakat
onun derdini başsız ve ayaksız olan benden başka kimse
duymadı.

Dudağına, «hayat çeşmesi» demeyeceğim, dudağının,
ölümsüz kılmaktan başka cana yarayan bir feyzi var.

(...)

Hiç kimse soruşturma ile ağzının sırrını öğrenemedi,
bilinmeyen sırrı Tanrıdan başka kimse ne bilir?

Ey Fuzulî! alinyazısı bize gamı nasip etmiş,
sabredelim, razı olmaktan başka ne çare var!

33

Ey tegaafül birle her sâat kılan şeydâ beni
Vâkıf ol kim öldürür, âhir bu istignâ beni

(...)

Ger beni hûnâbe-i eşkim nihân eyler ne sûd
Kande olsam mihnet-i aşkın kılar peydâ beni

Vâlih-i zevk-ı leb-i meygûn ü çeşm-i mestinem
Sâkıyâ sanma harâb etmiş mey ü sahbâ beni

Hâli etmiştir beni benden mahabbet dostlar
Ayb kılman görseniz âlemde bî-pervâ beni

(...)

Ey Fuzulî bir sanem zülfüne gönlüm bağladım
Çekti zencîr-i cünûna âkıbet sevdâ beni

(...)

Ey bilmezlikten gelerek beni her saat çılgına çeviren!
Bil ki bu istemezlikten geliş, sonunda beni öldürür.

Gerçi gözyaşımın kanlı suyu beni gizler ne fayda!
nerde olsam, aşkının mihneti beni ortaya çıkarır.

Ey sâki! beni şarap harap etmiş sanma,
ben senin şarap renkli dudağının zevkinin ve sarhoş gözünün hayranıyım.

Dostlar! sevgi, beni benden boşaltmıştır;
dünyada beni pervasız görürseniz ayıplamayın.

(...)

Ey Fuzulî! gönlünü bir güzelin saçına bağladım,
sevda nihayet beni çılgınlık zincirine çekti.

34

Hayret ey büt sûretin gördükte lâl eyler beni
Sûret-i hâlim gören sûret hayâl eyler beni

Mihr salmazsın bana rahm eylemezsin bunca kim
Sâye tek sevdâ-yı zülfün pâ-y-mâl eyler beni

Ben gedâ sen şâhâ yâr olmak yok ammâ neyleyim
Ârzû ser-geşte-i fikr-i muhâl eyler beni

Tîr-i gamzen atma kim bağrım deler kanım töker
Akd-i zülfün açma kim âşüfte-hâl eyler beni

(...)

Ey Fuzulî kılmazam ter-i tarîk-i aşk kim
Bu fazîlet dâhil-i ehl-i kemâl eyler beni

Ey güzel! seni görünce şaşkınlık beni dilsiz yapar,
halimin şeklini gören beni cansız bir resim zanneder.

Bana o kadar sevgi göstermezsin, merhamet etmezsin ki,
saçının aşkı beni gölge gibi ayaklar altına serer.

Benim gibi bir dilenci senin gibi bir şaha dost olamaz,
ama, neyleyim ki
arzu beni olmayacak düşünceyle şaşkına döndürür.

Yan bakışının okunu atma, bağrımı deler, kanımı döker;
saçının düğümünü açma, beni perişan halli eder.

(...)

Ey Fuzulî! aşk yolunu bırakmam,
bu erdem beni olgun kimselerin arasına katar.

35

Ey kemân-ebîrû şehîd-i nâvek-i müjgânınem
Bulmuşam feyz-i nazar senden senin kurbânınem

(...)

Nola kılsam terk-i mey minnet kılıp zâhidlere
Neylerem mey neş'esin ben kim senin hayrânınem

Şâne-veş yüz nâvek-i gam sancılıptır bağrıma
Tâ esîr-i halka-i gîsû-yi müşk-efşânınem

El çekip kat'-ı nazar kılmış ilâcımdan tabîb
Bildi gûya kim harâb-ı nerkis-i mestânınem

Yılda bir kurban keserler halk-ı âlem îd için
Dem-be-dem sâat-be-sâat ben senin kurbânınem

Câna meylin var ise hükm eyle teslîm eyleyim
Padişâhım ben senin bir bende-i fermânınem

Gonce kılmaz şâd gül açmaz dutulmuş gönlümü
Ârzû-mend-i ruh-i âl ü leb-i handânınem

Kan ediptir bağrımı âh etme her dem ey felek
Hürmetim dut bir iki gün kim şenin mihmânınem

Ey Fuzulî âteş-i âh ile yandırdın beni
Gaalibâ sandın ki şem'-i külbe-i ahzânınem

Ey keman kaşlı! kirpiklerinin okunun şehidiyim,
senin bakışının lûtfuna ermişim, senin kurbanınım.

(...)

Zâhitlere minnet edip de şarabı bıraksam ne olur?
Şarap neşesini neyleyim, ben senin hayranınım.

Senin mis saçan saçının halkasının esiri olduğum için,
bağrıma yüz gam oku tarak gibi saplanmaktadır.

Hekim el çekip bana ilaç vermekten vazgeçti,
sanki senin sarhoş nerkisin yüzünden harap olduğumu
bildi.

Dünya halkı bayram için yılda bir kere kurban keser,
ben her zaman, her saat senin kurbanınım.

Canımı istiyorsan söyle, teslim edeyim;
padişahım! ben senin bir emir kulunum.

Tutulmuş gönlümü konca neşelendirmez, gül açmaz;
ben senin al yanağının ve gülün dudağının isteklisiyim.

Ey felek! her an ah etme, bağrımı kan etmektedir;
bir iki gün bana saygı göster, senin misafirininim.

Ey Fuzulî! beni âh ateşi ile yaktın;
beni galiba senin gamlarının kulübesinin mumu sandın.

36

Zülfü gibi ayağın koymaz öpem nigârım
Yoktur anın yanında bir kılca i'tibârım

Bildi tamâm âlem kim derd-mend-i aşkım
Yâ Rab henûz hâlim bilmez mi ola yârım

Vaslından ayrı kanım nola dökülse gül gül
Ben gülbün-i hazânem bu fasldır bahârım

Tasvir eden vücûdum yazmış elimde sâgar
Ref' olmağa bu sûret yok elde ihtiyârım

Dûr istemem zamânî mey neş'esin başımdan
Toprağ olanda yâ Rab dürd-i mey et gubârım

Rüsvâlarından ol meh sanmaz beni Fuzulî
Divâne olmayam mı dünyâda yok mu ârım

Sevgilim saç gibi ayağını öpmeme izin vermez,
onun yanında bir kıl kadar itibarım yoktur.

Bütün âlem bildi ki ben aşk dertlisiyim;
ey Tanrı! sevgilim halimi henüz bilmez mi?

Visâlınden ayrı kalınca kanım gül gül dökülse ne çıkar?
Ben sonbahar gül fidanıyım, benim baharım bu mevsimdir.

Vücudumun resmini yapan beni elimde kadehle göstermiş,
bu resmin kaldırılması için elimde iradem yok.

Başımdan şarap neşesinin hiçbir zaman uzaklaşmasını istemeyin;
ey Tanrı! toprak olduğum zaman tozumu şarap tortusu yap.

Fuzulî! o ay beni kendi uğrunda dile düşenlerden saymaz;
çıldırmaıayım mı? dünyada utanmam yok mu?

37

Akl yâr olsaydı terk-i aşk-ı yâr etmez midim
İhtiyâr olsaydı râhat ihtiyâr etmez midim

Lâhza lâhza sûretin görseydim ol şîrin-lebin
Sen gibi ey Bî-sütun ben hem karâr etmez midim

Yâr ile agyarı hem-dem görmeğe olsaydı sabr
Terk-i gurbet eyleyip azm-i diyâr etmez midim

(...)

Ol gül-i handânı görmek mümkün olsaydı bana
Sen tek ey bülbül gülistâna güzâr etmez midim

(...)

Derdimi âlemde pinhan dutduğum nâçârdır
Uğrasaydım bir tabîbe âşikâr etmez midim

Ey Fuzulî dağ-ı hicrân ile yanmış gönlümü
Lâlezâr açsaydı seyr-i lâlezâr etmez midim

Aklım yâr olsaydı, sevgilimin aşkından vazgeçmez miydim?

Eğer seçmek mümkün olsaydı rahatı seçmez miydim?

O tatlı dudaklının zaman zaman şeklini görseydim,
ey Bî-sûtun! ben de senin gibi olduğum yerde durmaz mıydım?

Sevgili ile rakibi birlikte görmeye sabrım olsaydı,
gurbetten ayrılıp memleketime gitmez miydim?

(...)

O gülen gülü görmem mümkün olsaydı,
ey bülbül! senin gibi gül bahçesinden geçmez miydim?

(...)

Dünyada derdimi çaresiz olarak gizli tutuyorum,
eğer bir hekime uğrasaydım açıklamış olmaz mıydım?

Ey Fuzulî! ayrılık yarası ile yanmış gönlümü
lâle bahçesi açsaydı, lâle bahçesinde gezmez miydim?

38

Muhâlif devrden gül-gûn şarâbı kana deĝşirdim
Sürûdun ceng ü ûdun nâle vü efgana deĝşirdim

Dahi zevk-i visâl-i dost şevkın istemen benden
Ki ben zevk-ı visâli mihnet-i hicrâna deĝşirdim

Beni ey bâĝban ma'zûr dut gülzâr seyrinden
Ki ben gülzâr seyrin külbe-i ahzâna deĝşirdim

(...)

Gönül verdim fenâ vü fakre terk-i i'tibâr ettim
Bi-hamdillâh ki âhir küfrümü îmâna deĝşirdim

Fuzulî bende zevk-ı âfiyet az iste kim çoktan
Ben anı ârzû-yı tal'at-ı cânâna deĝşirdim

Devrin uygunsuzluğu yüzünden gül rengi şarabı kanla değiştirdim;

çeng ve udun nağmesini feryat ve figanla değiştirdim.

Sevgiliye kavuşmanın zevkünden duyulan neşeyi artık benden istemeyin,

ben kavuşma zevkini ayrılık sıkıntısıyla değiştirdim.

Ey bahçıvan! beni gül bahçesi gezmesinden mazur gör,
ben gül bahçesi gezmesini keder kulübesiyle değiştirdim.

Yokluğa ve yoksulluğa gönül verdim, itibarı bıraktım,
hamdolsun ki sonunda kâfirliğimi imanla değiştirdim.

Fuzulî! benden sıhhat zevkini az iste, ben çoktan
onu sevgilinin yüzünün arzusu ile değiştirdim.

39

Dutuştı gam oduna şâd gördüğün gönlüm
Mukayyed oldu ol âzâd gördüğün gönlüm

Diyâr-ı hecrde seyl-i sitemden oldu harâb
Fezâ-yı aşkta âbâd gördüğün gönlüm

Ne gördü bâdede bilmem ki oldu bâde-perest
Mürîd-i meşreb-i zühhâd gördüğün gönlüm

Firâkın odunu gördükçe mûm tek eridi
Sebât ü sabrda pûlâd gördüğün gönlüm

Getirdi acz görüp aşk müşkil olduğunu
Kamu hünerlere üstâd gördüğün gönlüm

Değildi böyle mükedder bir ehl-i işret idi
Bu kanlar içmeye mu'tâd gördüğün gönlüm

Fuzulî eyledi âheng-i ayş-hâne-i Rûm
Esîr-i mihnet-i bağdâd gördüğün gönlüm

Neşeli gördüğün gönlüm gam ateşiyle tutuştu;
serbest gördüğün gönlüm bağlandı.

Aşkın geniş meydanında bayındır gördüğün gönlüm
ayrılık ülkesinde zulüm selinden harap oldu

Sofuların huyunun müridi gördüğün gönlüm
şarapta ne gördü bilmem ki şaraba tapar oldu

Sebat ve sabırla çelik gibi gördüğün gönlüm,
ayrılık ateşini görünce mum gibi eridi.

Bütün hünerlerde üstad gördüğün gönlüm,
aşkın müşkül olduğunu görüp âciz kaldı.

Bu kanlar içmeye alışık gördüğün gönlüm
böyle kederli değildi, bir içki düşkünü idi.

Fuzulî! Bağdat'ın sıkıntısının tutsağı gördüğün gönlüm
Anadolu meyhanesinde ahenk eyledi.

40

Ey giyip gül-gûn demâ-dem azm-i cevân eyleyen
Her taraf cevân edip döndükçe yüz kan eyleyen

Ey beni mahrûm edip bezm-i visâlinde müdâm
Gayrı hân-ı iltifâtı üzre mihmân eyleyen

Bunca kim ey mâh efğanım işittin giceler
Dimedin bir gice: «kimdir bunca efğan eyleyen?»

Ey demâ-dem reşk tîgiyle benim kanım dökən
Mey içip agyâr ile seyr-i gülistân eyleyen

(...)

Yâr dün çekmişti katlim kaskına tîg-ı cefâ
Yetmesin maksûduna yâ Rab peşîman eyleyen

Aşk derdiyle olur âşık mizâcî müstakîm
Düşmenimdir dostlar bu derde dermân eyleyen

(...)

Derd-i hicran nâ-tüvân etmiş Fuzulî hasteyi
Yok mudur yâ Rab devâ-yı derd-i hicrân eyleyen

Ey! gül renkli elbise giyip zaman zaman dolaşmaya çıkan,
dönüp dolaştıkça her tarafı kana bulayan.

Ey! beni kavuşma meclisinden daima yoksun edip
başkasını iltifat sofrasına misafir eyleyen.

Ey ay! geceleri bu kadar feryadımı işittin,
bir gece de: «Bu kadar feryat eden kimdir?» demedin.

Ey! her zaman kıskandırma kılıcıyla benim kanımı döken,
şarap içip başkalarıyla gül bahçesinde dolaşan.

(...)

Sevgili, dün beni öldürmek kastıyla cefa kılıcını çekmişti;
ey Tanrı! onu pişman eyleyen kimse dileğine erişmesin.

Aşkın mizacı aşk derdiyle düzelir,
dostlar! bu derde ilâç veren düşmanımdır.

(...)

Ayrılık derdi hasta Fuzulî'yi kuvvetsiz düşürmüştür;
ey Tanrı! ayrılık derdine ilâç veren yok mudur?

41

Yakma cânım nâle-i bî-iẖtiyârımdan sakın
 Dökme kanım âb-ı çeşm-i eşk-bârimden sakın

(...)

Cevr odu yaktı beni yanımda durma ey gönül
 Bir dutuşmuş âteşim kurb u civârımdan sakın

Ten evinden rahtını cehd eyle ey dil taşra çek
 Âfet-i seyl-i sirişk-i bî-karârımdan sakın

Gerçi bir hâk-i rehim kimse beni almaz göze
 Çok hakaaretle nazar kılma gubârımdan sakın

(...)

Gelme kabrim üzre ey aşk içre ben tek olmayan
 Ta'na taşıdır sana seng-i mezârımdan sakın

Ey Fuzulî kangı mahbûbu ki sevsen rahmi var
 Kıl hazer ancak benim bî-rahm yârimden sakın

Canımı yakma, elimde olmayan feryadımdan sakın;
kanımı dökme, gözyaşı saçan gözümün suyundan sakın.

(...)

Ey gönül! cefa ateşi beni yaktı, yanımda durma,
tutuşmuş bir ateşim, yakınlığımdan sakın.

Ey gönül! ten evinden eşyanı dışarıya çıkarmaya çalış,
gözyaşımın durmayan selinin âfetinden sakın.

Gerçi bir yol toprağıym, kimse bana değer vermez;
çok hakaretle bakma, tozumdan sakın.

(...)

Ey aşkta benim gibi olmayan! mezarımın üstüne gelme;
mezarımın taşından sakın, o, senin için bir yerme taşıdır.

Ey Fuzulî! hangi sevgiliyi sevsen merhameti vardır,
yalnız benim merhametsiz sevgilimden sakın.

42

Dehenin derdime derman dediler cânânın
Bildiler derdimi yohtur dediler dermânın

Olsa mahbûbların aşkı cehennem sebebi
Hûr ü gilmânı kalır kendisine Rıdvân'ın

Urmazam sıhhat için merhem okun yâresine
İsterem çıkmaya zevk-ı elem-i peykânın

Geçti meyhâneden il mest-i mey-i aşkın olup
Ne meleksin ki harâb ettin evin Şeytân'ın

Ey Fuzulî! olubam garka-i girdâb-ı cünûn
Gör ne kahrın çekerem döne döne devrânın

Sevgilimin ağzını derdime ilâç dediler,
derdimi bildiler: «İlâcın yoktur» dediler.

Eğer sevgililerin aşkı cehennem sebebi olsa,
Rıdvan (cennetin kapıcısı olan melek)in huri ve gılmanı
kendisine kalır.

Okunun yarasına, iyileşmek için merhem sürmem,
senin ok temreninin eleminin zevki çıkmasın isterim.

El, meyhaneden senin aşkının şarabıyla sarhoş olup geçti,
nasıl meleksin ki Şeytan'ın evini harap ettin.

Ey Fuzulî! çılgınlık burgacına batıyorum,
zamanın döne döne ne kadar kahrını çekiyorum gör.

43

Bâr-ı mihnetten nihâl-i kaametın ham olmasın
Başımızdan sâye-i serv-i kadın kem olmasın

Hâsılın ruhsâr ü lâ'l ü çeşm ü gamzen olmasa
Ömr bir an bir zaman bir lahza bir dem olmasın

(...)

Der imiş zâhid ki olmak aybdır rüsvâ-yı aşk
Bu sözü fâş etmesin rüsvâ-yı âlem olmasın

Ey Fuzulî zevk-i derd-i aşka noksan hayftır
İhtiyât et penbe-i dâğında merhem olmasın

Boyunun fidanı gâim yüküyle bükülmesin,
başımızdan senin boyunun selvisinin gölgesi eksilmesin.

Yanağını, lâ'l gibi kırmızı dudağını, gözünü ve yan bakışını
elde edemezsem,
bir an, bir zaman, bir lâhza, bir dem ömrüm olmasın.

(...)

Sofu dermiş ki: «Aşk ile rezil olmak ayıptır»;
bu sözü herkese açmasın da âleme rezil olmasın.

Ey Fuzulî! aşk derdinin zevkini azaltmak yazıktır;
sakın, yaranın pamuğunda merhem olmasın.

44

Kıldı zülfün tek perîşan hâlimi hâlin senin
Bir gün ey bî-derd sormazsın nedir hâlin senin

Gitti başından gönül ol serv-kaddin sâyesi
Ağla kim idbâra tebdîl oldu ikbâlin senin

Tîz çekmezsın cefâ tîgün beni öldürmeğe
Öldürür bir gün beni âhir bu ihmâlin senin

Dâm-gâh-ı aşktan dut bir kenâr ey murg-i dil
Sınmadan seng-i melâmetten per ü bâlin senin

Sâye-veş çoktan Fuzulî hâk-i kûyun yastanır
Ol ümîd ile ki bir gün ola pâ-mâlin senin

Senin ben'in, halimi saçın gibi perişan etti;
ey dertsiz! bir gün «senin halin nedir?» diye sormazsın.

Gönül! o selvi boylunun gölgesi senin başından gitti;
ağla, ikbalin (yüksek mevki, bahtiyarlık) idbara (bahtsızlık)
çevrildi.

Beni öldürmek için cefa kılıcını çabuk çekmiyorsun,
senin bu ihmalin, sonunda bir gün beni öldürecektir.

Ey gönül kuşu! kınama taşıyla kaşadın kırılmadan, aşk tu-
zağından bir yana çekil.

Fuzulî bir gün senin ayağının altında çiğnenme umuduyla,
köyünün toprağına gölge gibi yatar.

45

° Ey firâk-i leb-i cânan ciğerim hûn ettin
Çehre-i zerdimi hûn-âb ile gül-gûn ettin
Ciğerim kanını gözyaşına döktün ey dil
Vara vara anı Kulzüm bunu Ceyhûn ettin
Nice hüsn ile seni Leyli'ye nisbet kılalım
Bilmedin kadrime terk-i ben-i Mecnûn ettin
Ahd kıldın ki cefâ kesmeyesin âşıktan
Âşıkı va'de-i ihsân ile memnûn ettin
Cür'a cür'a mey içip zîb-i cemâl artırdın
Zerre zerre gözümün nûrunu efzûn ettin
Ey Fuzulî akıdıp seyl-i sirişk ağlayalı
Aşk ehline figaan etmeği kaanûn ettin

Ey sevgilinin dudağının ayrılığı! ciğerimi kan ettin,
sarı yüzümü kanlı su ile gül renkli yaptın.

Ey gönül! ciğerimin kanını gözyaşına döktün,
gide gide onu Kızıldeniz, bunu Ceyhun yaptın.

Güzellikte seninle Leylâ arasında nasıl bir ilişki kura-
yım?
Değerimi bilmedin, ben Mecnun'u bıraktın.

Aşıktan cefayı kesmemek için and içtin,
lûtf va'diyle âşıkı memnun ettin.

Yudum yudum şarap için güzelliğinin süsünü arttırdın,
gözümün nurunu zerre zerre çoğalttın.

Ey Fuzulî! gözyaşı seli akıtıp ağlayalı,
âşıklara feryat etmeyi kanun haline getirdin.

46

N'ola zâhid bilse küfr-i zülfün î mân olduğun
Şimdi görmüşler midir kâfir müselmân olduğun

(...)

Kıl sevâb ey göz döküp kan vâkîf et âlemleri
Meyl edenler başka bilsinler ciğer kan olduğun

(...)

Va'de-î vaslına ol günden ki verdim gönlümü,
Ben anın bilmez midim âhır peşîman olduğun

Aşkını âsan bilip oldum esîri tıfl iken
Bilmedim gittikçe bir âşûb-i devrân olduğun

Ey Fuzulî hûblar vaslına eylersin heves
Gûyiyâ bilmez misin vasl içre hicrân olduğun

Sofu, senin saçının kâfirliğinin iman olduğunu bilse ne olur?

Şimdi kâfirin müslüman olduğu görülmüş müdür?

(...)

Ey göz! kanlı yaş döküp herkese bildir de, sevap işle;
aşka eğilim gösterenler ciğerin kan olduğunu bilsinler.

(...)

Kavuşma va'dine o gün gönlümü verdim,
ben, sonunda onun pişman olacağını bilmez miydim?

Onun aşkını kolay sanıp çocukken tutsağı oldum,
gittikçe dünyayı birbirine katan biri olduğunu bilmedim.

Ey Fuzulî! güzellerle kavuşmayı arzularsın,
kavuşmanın içinde ayrılık bulunduğunu sanki bilmez misin?

47

Ezel kâtibleri uşşâk bahtın kaare yazmışlar
Bu mazmun ile hat ol safha-i ruhsâre yazmışlar

(...)

Girip büt-hâneye kılsan tekellüm can bulur şeksiz
Musavvirler ne sûret kim der ü divâre yazmışlar

Muharrirler yazanda her kime âlemde bir rûzî
Bana kısmet dil-i sad-pâreden bir pâre yazmışlar

Yazanda Vâmık u Ferhâd u Mecnun vasfın ehl-i derd
Fuzulî adını gördüm ser-i tûmâre yazmışlar

Ezel kâtipleri âşıkların bahtını kara yazmışlar,
alna bu mazmun ile yazı yazmışlar.

(...)

Puthaneye girip konuşsan, ressamların kapı ve duvara çizdi-
ği resimler şüphesiz canlanır.

Yazarlar, dünyada herkese bir nasip yazdıklarında, benim
kısmetime, yüz parçalı gönülden, bir parça yazmışlar.

Dertliler, Vamık, Ferhat ve Mecnun'un vafasını yazdıkları
sırada,
Fuzulî adını defterin başına yazmış olduklarını gördüm.

48

Ham açıldıkça zülfünden belâ vü mihnetim artar
Bi-hamdillâh ömrüm uzanır cem'iyetim artar

(...)

Marîz-i derd-i aşkım terk-i âlemdir murâdım kim
Bu nâ-hoş mülkte eğlendiğimce mihnetim artar

Ne şerbettir gamın kim içdiğimce eksilir sabrım
Ne sihr eyler ruhün kim baktığımca rağbetim artar

Büküldü kaametim hasret yüzünden veh ki âlemde
Ümidim eksilip her lâhza yüz bin hasretim artar .

Çok oldukça gam u derdim reh-i aşk içre hoş-hâlim
Fuzulî şâd olup şükretmeyeyim mi ni'metim artar

Saçının büklümü açıldıkça, belâ ve mihnetim artar,
Tanrıya hamd olsun ömrüm uzar, topluluğum artar.

(...)

Aşk derdinin hastasıyım, dileğim dünyayı bırakmaktır,
bu hoş olmayan ülkede durdukça sıkıntım artar.

Gamın nasıl bir şerbettir ki, içtikçe sabrım eksilir;
yanağın nasıl bir büyü yapar ki, baktıkça rağbetim artar.

Boyum hasret yükünden büküldü, eyvah ki âlemde
umudum eksilip her an hasretim yüz binlerce kez artar.

Aşk yolunda gam ve derdim çoğaldıkça halim iyileşir;
Fuzulî! nimetim artığı için neşelenip şükretmeyeyim mi?

49

Kangı gülşen gülbünü serv-i hırâmânınca var
 Kangı gülbün üzre gonca lâ'l-i handânınca var

Kangı gülzâr içre bir gül açılır hüsnün gibi
 Kangı gül berki leb-i lâ'l-i dür-efşânınca var

Kangı hûnin sen gibi cellâda olmuştur esîr
 Kangı cellâdın kılınıcı nevk-i müjgânınca var

Kangı bezm olmuş münevver bir kadın tek şem'den
 Kangı şem'in şu'lesi ruhsâr-ı tâbânınca var

Kangı yerde sana benzer bulunur bir genc-i hüsn
 Kangı gencin ejderi zülf-i perîşânınca var

Kangı gülşen bülbülü söyler Fuzulî sen gibi
 Kangı bülbül nâlesi feryâd ü efğanınca var

Hangi gül bahçesinde senin yürüyen selvine benzer gül fidanı var?

Hangi gül fidanında senin gülen la'line benzer gonca var?

Hangi gül bahçesinde senin güzelliğin gibi bir gül açılır?

Hangi gül yaprağı inci saçan lâ'l dudağın gibidir?

Hangi kanlı, senin gibi cellâda tutsak olmuştur?

Hangi cellâdın kılıcı kirpiklerinin ucu gibidir?

Boyun gibi bir mumla hangi meclis aydınlanmıştır?

Hangi mumun alevi parlak yanağın gibidir?

Hangi yerde sana benzer bir güzellik hazinesi bulunur?

Hangi hazinenin yılanı senin dağınık saçın gibidir?

Fuzulî! hangi gül bahçesinin bülbülü senin gibi söyler?

Hangi bülbülün iniltisi senin feryat ve figanın gibidir?

50

Bende Mecnun'dan füzûn âşıklık isti'dâdı var
Âşık-ı sâdık benem Meçnûn'un ancak adı var

(...)

Kıl tefâhur kim senin hem var benim tek âşıkın
Leyli'nin Mecnûn'u Şîrîn'in eğer Ferhâd'ı var

Ehl-i temkînem beni benzetme ey gül bülbüle
Derde sabrı yok anın her lâhza bin feryâdı var

Öyle bed-hâlem ki ahvâlim görende şâd olur
Her kimin kim dehr cevrenden dil-i nâ-şâdı var

Gezme ey gönlüm kuşu gaafil fezây- aşkıta
Kim bu sahrânın güzer-gâhında çok sayyâdı var

Ey Fuzulî aşk men'in kılma nâsihten kabûl
Akl tedbîridir ol sanma ki bir bünyâdı var

Bende Mecnun'dan çok âşıklık yeteneği var
gerçek âşık benim, Mecnun'un ancak adı var

(...)

Eğer Leylâ'nın Mecnun'u, Şirin'in Ferhat'ı varsa, se-
nin de
benim gibi aşkın var, iftihar et.

Ey gül! ben ağırbaşlıyım, beni bülbüle benzetme,
onun derde sabrı yok, her lâhza bin feryadı var.

Halim o kadar kötü ki, zamanın cefasından gönlü neşe-
siz
olan herkes, benim halimi görünce neşelenir.

Ey gönlümün kuşu! aşkın uzayında gafil gezme,
bu çölün geçit yerinde çok avcı var.

Ey Fuzulî! nasihatçının, aşkı yasaklayan nasihatını ka-
bul etme,
o, aklın bir tedbiridir, temeli var sanma.

51

Demiş her gonceye âşıklığım râzın sabâ derler
İl ağzın dutmak olmaz korkaram ey gül sana derler

Esîr-i derd-i aşk u mest-i câm-ı hüsn çok ammâ
Biziz meşhûr olan Leylî sana Mecnun bana derler

Senin mihr ü vefâ gösterdiğin agyâra çok gördüm
Galattır kim seni «bî-mihr» okurlar «bî-vefâ» derler.

Sana derler «büt-i Çin» zülfüne «zünnâr» söylerler
Zihî îmânı yok küfr söylerler hatâ derler

Bana derlerdi evvel: «bir melektir sevdiğin» ammâ
Görenler ben fakîre «gökten inmiş bir belâ» derler.

Marîz-i aşk akd-i zülfün eyler ârzû zîrâ
Muâllicler: «bu mühlik derde müşkildir devâ» derler

Fuzulî âşika anlar ki derler: «terk-i aşk eyle»
Demezler mi hatâ «tagyir kıl hükm-i kazâ» derler.

Tanyeli her goncaya âşıklığının sırrını söylemiş, derler;
ey gül! elin ağzını tutmak olmaz, korkarım senin hakkın-
da da söylerler.

Aşk derdinin tutsağı ve güzellik kadehinin sarhoşu çok
ama,
meşhur olan biziz; sana Leylâ, bana Mecnun derler.

Senin, başkalarına sevgi ve vefa gösterdiğini çok gör-
düm,
yanlış olarak seni «sevgisiz» diye çağırırlar, «vefasız»
derler.

Sana Çin güzeli, saçına «papaz kuşağı» derler; behey
imanı yoklar! kâfirlikten bahsederler, hatâ derler (Çin Tür-
kistan'ında güzelleriyle ünlü bir yer olan Hatâ'yı anarlar).

Bana eskiden: «Sevdiğin bir melektir» derlerdi ama,
görenler, ben fakire, «Gökten bir belâ inmiş» derler.

Aşk hastası, senin saçının bağını arzular, zira
hekimler: «Bu tehlikeli derde ilaç bulmak zordur» der-
ler.

Fuzulî! onlar âşika «Aşkı bırak» derler,
«Tanrının hükmünün yerine gelişini değiştir» demekle
yanlış söz söylemiş olmazlar mı?

52

Âşiyân-ı mürğ-i dil zülf-i perîşânındadır
Kande olsam ey perî gönlüm senin yanındadır

Aşk derdiyle hoşem el çek ilâcımdan tabîb
Kılma derman kim helâkim zehri dermânındadır

Çekme dâmen nâz edip üftâdelerden vehm kıl
Göklere açılmasın eller ki dâmânındadır

(...)

Mest-i hâb-ı nâz edip cem et dil-i sad-pâremi
Kim anın her pâresi bir nevk-i müjgânındadır

Bes ki hicrânındadır hâsiyyet-i kat'-ı hayât
Ol hayât ehline hayrânem ki hicrânındadır

Ey Fuzulî şem' veş mutlak açılmaz yanmadan
Tâblar kim sünbülünden rişte-i cânındadır

Gönül kuşunun yuvası dağınık saçlarındadır;
ey peri! nerde olsam gönlüm senin yanındadır.

Hekim! ben aşk derdinden hoşnudum, ilâcımdan el çek;
ilâç verme ki beni öldürecek zehir senin ilâcındadır.

Naz edip de düşünlerden eteğini çekme, eteğindeki el-
lerin
göklere açılmasından (beddua etmelerinden) kork.

(...)

Naz uykusuyla sarhoş ol da (yani; naz uykusuyla gözle-
rin süzüksün de) yüz parça olan gönlümü derleyip topla,
çünkü onun her parçası senin bir kirpiğinin ucundadır.

Senin ayrılığında hayatı kesme hassası (yani: öldürme
hassası) var,
senden ayrı oldukları halde yaşayabilenlere şaşıyorum.

Ey Fuzulî! sevgilinin sümbüle benzeyen saçları senin ca-
nının ipliğindedir,
senin canının ipliği mum gibi yanmadıkça, o saçların kıvrımları açılmaz.

53

Ol perî-veş kim melâhat mülkünün sultânıdır
Hükm anın hükmüdürür fermân anın fermânıdır

Sürdü Mecnun nevbetin şimdi benem rüsvâ-yı aşk
Doğru derler: «her zaman bir âşıkın devrânıdır»

Lâhza lâhza gönlüm odundan şererlerdir çıkan
Katre katre göz töken sanman sirişkim kanıdır

Hâr bakman ger gönül çâk olsa tîg-i aşktan
Kim cünum gülzârının bunlar gül-i handânıdır

Ey Fuzulî ola kim rahm ede yâr efğanına
Ağlagıl zâr anca kim zâr ağlamak imkânıdır

O periye benzeyen güzel, güzellik ülkesinin sultanıdır;
hüküm onun hükmüdür, ferman onun fermanıdır.

Mecnun nöbetini savdı, şimdi aşk ile dile düşen benim;
doğru derler: «Her zaman bir âşıkın devridir».

Gözümden damla damla dökülen şeyi gözyaşımın kanı
sanmayın, onlar gönlümün ateşinden zaman zaman çıkan
kıvılcımlardır.

Gönül eğer aşk kılıcıyla yarılırsa hor görmeyin,
bunlar çılgınlık gül bahçenin gülendir (yani: açılmış
gölüdür).

Ey Fuzulî! sevgili belki senin feryadına acır;
o kadar inleyerek ağla ki, inleyip ağlamak olanağı var-
dır.

54

Perîşan halk-ı âlem âh u efgaan ettiğimdendir
Perîşân olduğum halkı perîşan ettiğimdendir

Dil-i zârımda derd-i aşk gün günden fuzûn olmak
Yeten bî-derde tedbîr ile dermân ettiğimdendir

(...)

Değil bihûde ger yağsa felekten başıma taşlar
Binâsın tîşe-i âhımla vîrân ettiğimdendir

Kaçan rüsvây olurdum kan yutup sabr edebilseydim
Melâmet çektiğim bihûde efgaan ettiğimdendir

(...)

Fuzulî, ihtilât-ı merdüm-i âlemden ikrâhım
Perî-veşler hayâlin mûnis-i cân ettiğimdendir

Âh edip inlediğimden ötürü dünya halkı perişan olmaktadır;

benim perişan oluşum da, halkı perişan ettiğimdendir.

İnleyen gönlümde aşk derdinin günden güne çoğalması,
gelen dertsiz, tedbir ile derman verdiğimdendir.

(...)

Eğer felekten başıma taşlar yağarsa boş yere değildir,
bunun sebebi, feleğin binasını âhımın külüngü ile harap ettiğimdendir.

Kan yutup sabredebilseydim nasıl dile düşerdim?
boş yere feryat ettiğim için kınanıyorum.

(...)

Fuzulî! dünya halkına karışmaktan tiksinişim,
periye benzeyen güzellerin, hayalini canıma alıştırdığımdandır.

55

Âh eylediğim serv-i hırâmânın içindir
Kan ağladığım gonce-i handânın içindir

Ser-geşteliğim kâkül-i müşkînin ucundan
Âşüfteliğim zülf-i perîşanın içindir

Yaktım tenimi vasl günü şem' tek ammâ
Bil kim bu tedârük şeb-i hicrânın içindir

Kurtarmağa yağmâ-yı gamından dil ü cânı
Sa'yim nazar-ı nerkis-i fettânın içindir

Can ver gönül ol gamzeye kim bunca zamandır
Can içre seni sakladığım anın içindir

Vâiz bize dün dûzahı vafsetti Fuzulî
Ol vâf senin külbe-i ahzânın içindir

Ah edişim, salınarak yürüyen selvin içindir;
kan ağlayışım gülen goncan içindir.

Başımın dönmesi mis kokulu kâkülünün yüzündendir,
perişanlığım perişan saçın içindir.

Kavuşma günü vücudumu mum gibi yaktım ama,
bil ki, bu hazırlık senin ayrılık gecen içindir.

Sarhoş gözünün yüzünden vücudum hastadır,
inci saçan lâ'lin için ciğerim kanlıdır.

Gönül ve canı gamının yağmasından kurtarmaya çalış-
mam,
fettan nerkisinin bakışı içindir.

Gönül, o yanbakışa can ver ki, bunca zamandır
seni onun için canımın içinde saklıyorum.

Fuzulî! vâiz dün bize cehennemin nasıl olduğunu anlattı,
o anlattıkları, senin gamlarının kulübesi içindir.

56

Şifâ-yı vasl kadrin hecr ile bîmâr olandan sor
Zülâl-i şevk zevkın teşne-i dîdâr olandan sor

Gözü yaşlıların hâlin ne bilsin merdüm-i gaafil
Kevâkib seyrini şeb tâ seher bîdâr olandan sor

Habersiz olma fettan gözlerin cevrin çekenlerden
Habersiz mestler bîdâdını hüşyâr olandan sor

Gamından şem' tek yandım sabâdan sorma ahvâlim
Bu ahvâli şeb-i hicran benimle yâr olandan sor

Harâb-ı cam-ı aşkım, nerkis-i mestin bilir hâlim
Harâbât ehlinin hâlin yürü hammâr olandan sor

Mahabbet lezzetinden bî-haberdîr zâhid-i gaafil
Fuzulî aşk zevkın şevk-ı aşkı var olandan sor

Kavuşma şifasının değerini ayrılıkla hasta olandan sor,
saf suya benzeyen arzunun zevkini güzel yüze susamış
olandan sor.

Gaafil kimse gözü yaşlıların halini ne bilsin?
Yıldızların hareketini, sabaha kadar uyanık olandan sor.

Fettan gözlerin cefasını çekenlerden habersiz olma,
habersiz sarhoşların zulmünü ayık olandan sor.

Gamından mum gibi yandım, halimi tanyelinden sorma,
bu hali ayrılık gecesinde benimle yâr olandan sor.

Aşk kadehiyle harabım, senin sarhoş nerkisin halimi bi-
lir,
meyhaneye devam edenlerin halini git meyhaneciden
sor.

Gaafil sofı sevginin tadından habersizdir;
Fuzulî! aşkın zevkini aşk neşesi bulunandan sor.

57

Serv-i âzâd kadinle bana yek-san görünür
Neye ser-geşte olan baksa hırâman görünür

Dedim; ahvâlimi cânâna kılam arz, velî
Görebilmem özümü anda ki cânan görünür

Ey diyen: sabr kıl âh eyleme yârı göricek
Bana düşvârdır ol ger sana âsan görünür

Sordum ahvâlimi aşkında müneccimlerden
Baktılar talî' evine dediler: kan görünür.

Ne keman-dârsın ey meh ki atıp gamze okun
Yıktığın saydde ne zahm ne peykân görünür

Bir sanem zülfüne gûyâ ki veriptir gönlün
Ki Fuzulî yine medhuş ü perîşan görünür

Dümdüz selvi bana senin boyunla bir götünür,
başı dönmüş olan kimse neye baksa, onu salınarak yürü-
yormuş gibi görür.

«Halimi sevgiliye anlatayım» dedim, lâkin
kendi içimde kendimi göremem, sevgiliyi görürüm.

Ey! «Sevgiliyi görünce âh eyleme, sabret» diyen,
o sana kolay görünürse de benim için zordur.

Senin aşkınla halimin ne olacağını müneccimlerden sor-
dum,
talih evine baktılar. «Kan görünüyor» dediler.

Ey ay yüzlü güzel! nasıl bir yaycısın ki, yanbakışının oku-
nu atıp
yıktığın avda ne yara, ne ok temreni görünür.

Fuzulî bir güzelin saçına gönlünü vermiş gibi, yine şaş-
kın ve perişan görünüyor.

58

Sabâ agyârdan pinhan gamım dil-dâra izhâr et
Habersiz yârimi hâl-i harâbımdan haberdâr et

(...)

Gönül gam günlerin tenhâ geçirme, iste bir hemdem
Ecel hâbından efganlar çekip Mecnûn'u bîdar et

(...)

Giriftâr-ı gam-ı aşk olalı âzâde-i derdim
Gam-ı aşka beni bundan beter yâ Rab giriftâr et

Fuzulî bakmak olmaz ol güneş yâdıyle hurşîde
Ne vech ile kim olsa gün geçer fikr-i şeb-i târ et

Tanyeli rakiplerden gizli gamımı sevgiliye aç,
habersiz sevgilime harap halimden haber ver.

Gönül! gam günlerini yalnız geçirme, bir arkadaş iste,
feryat ederek Mecnun'u ecel uykusundan uyandır.

Aşk gamına tutulalı dertten kurtuldum;
ey Tanrı! beni aşk gamına bundan beter tutkun et.

Fuzulî! o güneşe benzeyen güzeli anarak güneşe bak-
mak olmaz,
gün nasıl olsa geçer, sen karanlık geceyi düşün.

59

Ey esîr-i dâm-ı gam bir gûşe-i meyhâne dut
Dutma zühhâdın muhâlif pendini peymâne dut

(...)

Ger sana efğanımı bîhûde derse müddeî
Ol söze dutma kulak ben çektiğim efgaane dut

Kılmazam zencîr-i zülfü terkin ey nâsih beni
Hâh bir âkıl hayâl et hâh bir dîvâne dut

Ey olup sultan, diyen: dünyâda benden gayrı yoh
Sen seni bir cugd bil dünyâyı bir vîrâne dut

Ey Fuzulî dehr Zâl'inin firîbinden sakın
Olma gaafil er gibi depren işin merdâne dut

Ey gam tuzakının tutsağı! bir meyhane köşesi tut;
sofuların uygunsuz öğüdünü tutma, kadeh tut.

Eğer bir iddacı, sana feryadının boş yere olduğunu söy-
lerse,
o söze kulak verme, benim feryadıma kulak ver.

Ey nasihatçı! onun saçlarının zincirini bırakmam, beni
ister bir akıllı hayal et, ister bir deli say.

Ey sultan olup da, «Dünyada benden başkası yok» di-
yen;
sen seni bir baykuş bil, dünyayı bir virane say.

Ey Fuzulî! dünya Zâl'inin aldatmasından sakın,
gafil olma, er gibi mücadele et, işini erkekçe tut!

60

Gönülde bin gamım vardır ki pinhân eylemek olmaz
Bu hem bir gam ki il tâ'nından efgaan eylemek olmaz

Ne müşkil derd olursa bulunur âlemde dermânı
Ne müşkil derd imiş aşkın ki dermân eylemek olmaz

Fenâ mülküne çok azm etme ey can çekme zahmet kim
Bu tedbir ile def-i derd-i hicrân eylemek olmaz

(...)

Duâlar eylerim benden yana bir dem güzâr etmez
Ne çâre sihr ile servi hırâmân eylemek olmaz

Fuzulî âlem-i kayd içre sen dem urma aşkından
Kemâl-i cehl ile da'vâ-yı irfân eylemek olmaz

Gönülde bin gamım vardır, gizlemek olmaz;
bu öyle bir gam ki elin kınamasından feryat etmek ol-
maz.

Ne kadar zor dert olursa olsun dünyada ilâcı bulunur,
aşkın ne kadar zor bir dert imiş ki ilâç vermek olmaz.

Ey can! ölüm ülkesine pek gitme; zahmet çekme,
bu tedbirle ayrılık derdini gidermek mümkün değildir.

(...)

Dualar ederim, ama sevgili hiçbir zaman bana doğru gel-
mez;
ne çare, selviyi büyü ile yürütmek mümkün değildir.

Fuzulî! sen bu dünyada aşkından dem vurma,
son derece cahillikle bilgi dâvasına kalkışmak olmaz.

61

Râz-ı aşkın saklaram dilde nihân ey serv-i nâz
Gitse başım şem' tek mümkün değil ifşâ-yı râz

Hûblar mihrâb-ı ebrûsuna meyl etmez fakîh
Ölse kâfirdir müselmanlar ana kılman namâz

Kimse ol bed-hûya ızhâr idebilmez hâlimi
Ey sürûd-i nâle Tanrıçın sen olgıl çâre-sâz

(...)

Ben hod öldüm ey türâbımdan olan şâgar müdâm
Rindler bezmin görüp bir bir yetir benden niyâz

Ey Fuzulî kalmışam hayrette bilmem neyleyim
Devr zâlim baht-nâ-ferman tâleb çok ömr az

Ey naz selvisi; aşkının sırrını gönülde gizlice saklarım;
başım mum gibi gitse bu sırrı açığa vurmak mümkün de-
ğil.

Fıkıhçı, güzellerin kaşının mihrabına meyletmez;
müslümanlar! o kâfirdir, ölürse ona namaz kılmayın.

O kötü huyluya hiç kimse halini açamaz;
ey feryat nağmesi, Tanrı için sen bir çare bul!

(...)

Ben öldüm, ey toprağımdan yapılan kadeh! rintlerin
meclisini görüp onlara daima benim duamı bir bir götür.

Ey Fuzulî! şaşıp kalmışım, ne yapacağımı bilmiyorum;
devir zalim, baht emir dinlemez, istek çok, ömür az.

62

Âlem oldu şâd senden ben esîr-i gam henûz
Âlem etti terk-i gam bende gam-ı âlem henûz

Can bağışlardı lebin ızhâr-ı güftâr eyleyip
Urmadan İsî leb-i can-bahşlıktan dem henûz

Secde-gâh etmişti aşk ehli kaşın mihrâbını
Kılmadan hayl-i melâîk secde-î Âdem henûz

(...)

Ey Fuzulî eyledi her derde derman ol tabîb
Bir benim zahmımdır ancak bulmayan merhem henûz

Herkes senden neşelendi, ben henüz gam tutsağımı;
herkes gamı bıraktı, herkesin gamı henüz bendedir.

İsa henüz can bağışlayıcı dudaktan dem vurmada,
senin dudağın konuşarak can bağışladı.

Melâikeler takımı henüz Âdem'e secde etmeden,
âşıklar senin kaşının mihrabını secdegâh yapmıştı

Ey Fuzulî! o hekim her derde ilâç verdi,
ancak bir benim derdime henüz merhem bulunamadı.

MURABBA

Perişan-halün oldum sormadun hal-i perişanum
 Gamundan derde düşdüm kılmadun tedbir-i dermanum
 Ne dersen rûzgârım beyle mi geçsün güzel hanum
 Gözüm canum efendüm sevdiğüm devletlü sultanum

Esir-i dâm-ı aşkun olalı senden vefa görmek
 Seni her kanda görsem ehl-i derde âşna görmek
 Vefa vü âşnalık resmini senden reva görmek
 Gözüm canum efendüm sevdiğüm devletlü sultanum

Değer her dem vefasız çerh yayından mana min ok
 Kime şerh eyleyem kim mihnet ü endûh ü derdim çok
 Sana kaldı mürüvvet senden özge hiç kimsem yok
 Gözüm canum efendüm sevdiğüm devletlü sultanum

Gözüm-den dem-be-dem bağrum ezüp yaşum kimi gitme
 Seni terk itmezem çün men meni sen dahi terk itme
 İyen hem zalim olma men kimi mazlûmu intcitme
 Gözüm canum efendüm sevdiğüm devletlü sultanum

Rûzgâr: Zaman. **Esir-i dâm-ı aşk:** Aşk tuzağının tutsağı. **Âşna:** Yakın. **Resmi:** Niteliği, töresi. **Min:** Bin. **Çerh:** Felek, talih. **Şerh eylemek:** Açıklamak. **Mihnet:** Sıkıntı. **Enduh:** Üzüntü. **Mürüvvet:** İyilik, ilgi. **Dem-be--dem:** Zaman zaman. **Çün:** Gibi. **İyen:** Çok, pek.

Katı gönlüm neden bu zulmile bîdâdâ râgıbdur
 Güzeller sen gibi olmaz cefa senden ne vacıbdur
 Senün tek nâzenine nâzenin işler münasibdür
 Gözüm canum efendüm sevdiğüm devletlü sultanum

Nazar kılmazsan ehl-i derd gözden akıdan seyle
 Yamanlıkdur işün uşşak ile yahşı mıdur beyle
 Gel Allah'ı seversen bendene cevır itme lutfeyle
 Gözüm canum efendüm sevdiğüm devletlü sultanum

Fuzulî şive-i ihsanun ister bir gedayundur
 Dirildikçe seg-i kûyun ölende hâk-i pâyundur
 Gerek öldür gerek ko hükm hükmün rây râyundur
 Gözüm canum efendüm sevdiğüm devletlü sultanum

Katı: Pek, çok. **Bîdâd:** Zulüm, kıym. **Râgıb:** İstekli. **Vâcib:** Gerekli. **Nazar kılmak:** Bakmak. **Seyl:** Sel. **Yamanlık:** Kötülük. **Uşşak:** Âşıklar. **Yahşı:** Güzel, iyi. **Bende:** Kul. **Cevr:** Eziyet. **Şive-i ihsan:** İyilik davranışı, bağış davranışı. **Gedâyın:** Dilencin. **Seg-i kûy:** Yöre, mahalle köpeği. **Hâk-i pây:** Ayak toprağı. **Rây:** Düşünce, fikir.

MÜSEDDES

I

Menem ki kafilê-sâlâr-ı kârban-ı gamem
 Misafir-i reh-i sahra-yı mihnet ü elemem
 Hakîr bakma mana kimseden sağınma kemem
 Fakîr-i padişah-âsâ geda-yı muhteşemem
 Sirişk taht-ı revandur mana vü ah alem
 Cefa vü cevır mülâzım belâ vu derd haşem

II

Ne mülk ü mal mana virse çerh memnunem
 Ne mülk ü malden âvare kılma mahzunem
 Eğerci müflüs ü pest ü muhakkar u dînem
 Dem-â-dem eyle hayal eylerem ki Karun'em
 Gönülde nekd-i vefa genci lîk pinhânî
 Gözüm hazine-i la'l ü güher velî fanî

Kafilê-sâlâr: Başkan, kafilê başı. **Kârban:** Kervan. **Misafir-i reh-i sahra-yı mihnet:** Üzüntü çölünün yolcusu. **Sağınmak:** Sanmak. **Kem:** Değersiz, aşağılık. **Fakîr-i padişah-âsâ:** Padişah gibi yoksul, yoksul ama padişah gibi. **Geda-yı muhteşem:** Muhteşem, görkemli dilenci. **Sirişk:** Gözyaşı. **Taht-ı revan:** Yürüyen taht. **Alem:** bayrak, sancak. **Cevır:** Sıkıntı. **Mülâzım:** Bağlı, ayrılmaz. **Haşem:** Yandaş, taraf tutan. **Çerh:** Felek, zaman. **Âvare kılmak:** Ayırmak. **Pest:** Aşağılık, değersiz. **Muhakkar:** Hakaret görmüş, değersiz. **Dîm:** Alçak, aşağılık. **Dem-â-dem:** Zaman zaman. **Karun:** İslam efsanelerinde zenginliğin simgesi olan bir hükümdar. **Nakd-i vefa:** Vefa ve bağlılık değeri, bağlılık parası. **Pinhânî:** Gizli. **Lik:** Ama. **Hazine-i la'l:** Yakut hazinesi. **Güher:** Mücevher. **Velî:** Ama.

IX

Fuzulî eyledüğün ahdine vefa kılğıl
Yeter şikayet idüb şerh-i macera kılğıl
Vücudını hedef-i navek-i belâ kılğıl
Kamu cefalara sabreyleyüb dua kılğıl
Kim ola dost rızası hemin sana hasıl
Rıza-yı dostdur asl-ı temettu ey gafil

Şerh-i macera: Başından geçenleri anlatma.

Hedef-i navek-i belâ: Belâ okuna hedef.

Hemin: Hemen.

Hasıl olmak: Erişmek.

Rıza-yı dost: Dostun rızası, sevgisi.

Asl-ı temettu: Asıl kazanç.

TERCİ-İ BEND

I

Men kimem bir bîkes ü bîçare vü bî-hanuman
 Taliüm aşüfte ikbalüm nigûn bahtum yaman
 Nemlü eşkümden zemin memlu ünümden âsman
 Ah ü nalem navek ü peyveste ham keddüm keman
 Tir-i ahum bî-hata tesir-i nalem bî-güman
 Muttasıl gamhane-i sinemde yüz gam mihman
 Kanda bir gam yitse menden istesünler her zemân
 Yok mana kayd-ı belâ vü dâm-ı mihnetden eman
 Çıkdı can gönlümde enduh u gam u mihnet heman
 Ey menüm canum sen ü gönlüm senünle şâdman
 Sensüz alman ayru mihnetden belâdan bir zaman
 El-eman hicran belâ vü mihnetinden el-eman

Bikes: Kimsesiz. **Bî-hanuman:** Evsiz barksız. **Aşüfte:** Perişan. **İkbal:** Mutluluk. **Nigûn:** Yitmiş. **Eşk:** Gözyaşı. **Memlu:** Dolu. **Ûn:** Ses. **Âsman:** Gök. **Nale:** İnilti. **Navek:** Ok. **Peyveste:** Her zaman. **Kadd:** Boy bos. **Keman:** Ok yayı. **Tir-i ah:** Ah'ın oku, ah oku. **Bî-hata:** Şaşmaz, yanılmaz. **Tesir-i nale:** İniltinin etkisi. **Bî-güman:** Kuşkusuz. **Muttasıl:** Her zaman. **Gamhane-i sine:** Göğüsün üzüntü yeri. **Mihman:** Konuk. **Zamân:** Kefil, sorumlu. **Kayd-ı belâ:** Belâ ilişkisi. **Dâm-ı mihnet:** Üzüntü tuzağı. **Enduh:** Üzüntü. **Mihnet:** Sıkıntı, bunalım. **Şâdman:** Sevinçli. **El-eman:** Allah korusun, yeter artık.

II

Fariğ idüm cümle âlemden bilür âlem meni
 Ayb iderdi bîhaber sanub benî-Âdem meni
 Koymadı devran-ı çerh öz halüme hurrem meni
 Şâd iken âlemde çerh itdi esir-i gam meni
 Aşk nâgâh oldu peyda dutdı müstahkem meni
 Saldı yüz sevdaya ol giysu-yi ham der ham meni
 Şimdi Mecnun'dan gam-ı aşk içre sanman kem meni
 Yâr hod kılmaz harîm-i vaslına mahrem meni
 Sen ki mahremsen sabâ billâh anub her dem meni
 Söyle ey gül kim sana baht eylemez hem-dem meni
 Sensüz olman ayru mihnetden belâdan bir zaman
 El-eman hicran belâ vu mihnetinden el-eman

Fariğ: Vazgeçmiş. **Cümle:** Bütün, tüm. **Bîhaber:** Habersiz. **Benî-Âdem:** Adem oğulları. **Devran-ı çerh:** Feleğin dönüşü, zamanın gidişi. **Hurrem:** Mutlu. **Şad:** Sevinçli, mutlu. **Nâgâh:** Ansızın. **Peyda olmak:** Görünmek, ortaya çıkmak. **Müstahkem:** Sımsıkı, sağlam. **Gisu-yi ham der ham:** Büklüm büklüm saçla. **Kem:** Daha aşağı, daha az. **Hod:** Kendi, öz. **Harim-i vasl:** Kavuşma gizliliği, kavuşma odası.

VII

Fakr aşk içre Fuzulî izz ü cahumdur menüm
 Şive-i mihr ü mahabbet resm ü rahumdur menüm
 Derdümi sabit kılan uşşaka ahumdur menüm
 Ah bu da'vîde bir âdil güvahumdur menüm
 Gerçi gam maksudı katl-i bî-gümanumdur menüm
 Gam değil çün künc-i meyhane penahumdur menüm
 Dergeh-i pîr-i muğan ümmidgâhumdur menüm
 Men anun bir çakeri ol padişahumdur menüm
 Ey ki her cürm olsa lutfun özr-hahumdur menüm
 Ayıran senden meni baht-ı siyahumdur menüm
 Sensüz olman ayru mihnetden belâdan bir zaman
 El-eman hicran belâ vü mihnetinden el-eman

Mahrem: Sırdaş. **Hemdem:** Arkadaş. **Fakr:** Yoksulluk, hiçlik. **İzz:** Onur, değer. **Cah:** Urun, mevki. **Şive-i mihr:** Sevgi davranışı. **Resm:** Usul, yöntem. **Rah:** Yol. **Uşşâk:** Âşıklar. **Da-vî:** Dava. **Maksud:** Amaç, erek. **Katl-i bî-güman:** Kesin olarak öldürmek. **Künc-i meyhane:** Meyhane köşesi. **Çün:** Çünkü, mademki. **Penah:** Sığınak. **Dergeh-i pîr-i muğan:** Meyhane-cibaşının eşiği, yeri. **Ümmidgâh:** Umut yeri. **Çaker:** Kul. **Cürm:** Suç. **Özr-hah:** Bağış dileme yeri. **Baht-ı siyah:** Kara baht.

MUHAMMES

Vây yüz bin vây kim dil-dârdan ayrılmışem
 Fitne-çeşm ü sâhir-i hun-hârdan ayrılmışem
 Bülbül-i şûrideem gülzârdan ayrılmışem
 Kimse bilmez kim ne nisbet yârdan ayrılmışem
 Bir kadi şimşâd ü gül-ruhsârdan ayrılmışem

(...)

Dostlar ben nâle vü feryâd kılsam ayb imes
 Çerh-i bed-mihrin elinden dâd kılsam ayb imes
 Gam diyârın dil ara âbâd kılsam ayb imes
 Bu binâ birle cihanda ad kılsam ayb imes
 Bir kadi şimşâd ü gül-ruhsârdan ayrılmışem

(...)

Vasl umup cevri ü cefâsını çekerken can henûz
 Mihr umup şavkınde yanarken dil-i sûzan henûz
 Cism-i gam-nâkimde var iken gam-ı hicran henûz
 Yetmeden pâyâna âh u nâle vü efgan henûz
 Bir kadi şimşâd ü gül-ruhsârdan ayrılmışem

Mülk-ı vaslı dil-berin gönlümde ma'mûr olmadan
 Aşk câmindan Fuzulî mest ü mahmûr olmadan
 Derd-i bî-derman hücûmundan tenim dûr olmadan
 Aşk ara âşıklığım âlemde meşhûr olmadan
 Bir kadi şimşâd ü gül-ruhsârdan ayrılmışem

Vây! yüz bin vây! ki sevgiliden (aslî: gönül zaptediciden)
 ayrılmışım;

gözü karışıklık çıkarandan ve kan dökücü büyücüden ayrılmışım;
perişan bülbülüm, gül bahçesinden ayrılmışım;
Nasıl bir sevgiliden ayrılmış olduğumu kimse bilmez;
bir şimşir boylu ve gül yanaklıdan ayrılmışım.

(...)

Dostlar! ben inleyip feryat etsem ayıp değil,
merhametsiz dünyanın elinden imdat desem ayıp değil,
gönlümün içinde gam diyarını kursam ayıp değil,
bu yüzden dünyada adım çıksa ayıp değil;
bir şimşir boylu ve gül yanaklıdan ayrılmışım.

Can henüz kavuşma umup onun cevır ve cefasını çekerken;
yanan gönül sevgi umup henüz arzusuyla yanarken;
gamlı vücudumda henüz ayrılık gamı varken;
âh ve inilti ve feryat henüz sona ermeden;
bir şimşir boylu ve gül yanaklıdan ayrılmışım.

O gönül götürücünün kavuşma ülkesi gönlümde henüz
bayındır olmadan;
Fuzulî aşk kadehinden sarhoş ve mahmur olmadan;
vücudum ilâcı olmayan derdin hücumundan uzaklaşmadan,
aşk içinde âşıklığım âlemde ün almadan,
bir şimşir boylu ve gül yanaklıdan ayrılmışım.

RUBAİLER**1**

Hoş ol ki dem-i ecel çekem bâde-i nâb
Ser-mest yatam kabrde tâ rûz-i hisâb
Gavgaa-yı kıyâmette duram mest ü harâb
Ne fikr-i sevâb ola ne pervâ-yı azâb

2

Mecnûn oda yandı şu'le-i âh ile pâk
Vâmık suya battı eşkten oldu helâk
Ferhâd hevesle yele verdi ömrün
Hâk oldular anlar menem imdi ol hâk

3

Her dil ki esîr-i gam-ı hicrân olmaz
Şâyeste-i zevk-i vasl-ı cânân olmaz
Her derd ki var, var derman ve lîk
Bî-derdlerin derdine dermân olmaz

4

Kimdir ki gamında nâle-i zâr etmez
Derdin sana nâle ile izhâr etmez
Feryâdına hiç kimsenin yetmezsın
Feryâd ki feryâd sana kâr etmez

5

Mey men'ini eyleyip şîâr ey vâiz
Dutdun reh-i ta'n-ı aşk-ı yâr ey vâiz
Terk-i mey ü mahbûb edip cennet için
Şerh eyle ki cennette ne var ey vâiz

1

Ne hoş olurdu, ölüm ânında sâf şarabı çeksem,
mezarda hesap gününe kadar sarhoş yatsam,
kıyamet.kavgasında sarhoş ve harap dursam,
ne sevap düşüncesi, ne de azap korkusu olsa.

2

Mecnun ah aleviyle ateşte yanıp temizlendi,
Vâmık gözyaşı suyuna batıp öldü,
Ferhat arzu ile ömrünü yele verdi,
Onlar toprak oldular, şimdi o toprak benim.

3

Her gönül ayrılık gamının tutsağı olmaz,
sevgili ile kavuşma zevkine lââyık olmaz,
her derdin bir dermanı vardır, lâkin
dertsizlerin derdine derman olmaz.

4

Senin gamınla kim inlemez?
derdini sana inilti ile kim açmaz?
Hiç kimsenin feryadına gitmezsin,
feryat ki, feryat seni etkilemez.

5

Şarabı yasak etmeği ilke edindin ey vâiz!
sevgilinin aşkını kınama yolunu tuttun ey vâiz!
Cennet için şarabı ve sevgiliyi bırakalım,
cennette (onlardan başka) ne var açıkla, ey vâiz!

FUZULİ (1480-1556)

Bireysel duygu ve sevgi temelinde yükselen şiirleriyle divan şiirinin en usta şairlerinden olan

Fuzuli, yedi büyük Alevî şairinden biri sayılmaktadır. Erdeme ve doğruluğa bağlı olmayı savunan Fuzuli, Azeri Türkçesiyle söylediği şiirlerinde ses benzerliğini başarıyla uygulamıştır.

Kendisinden sonra gelen birçok divan şairini etkileyen Fuzuli'nin Türkçe, Arapça *Divan*'ından başka *Kırk Hadis Çevirisi*, *Leyla ve Mecnun*, *Rind -ü Zahit*, *Heft Cam*, *Sıhhat ve Maraz*, *Beng-ü Bade*, *Hadikatü's Süeda*, *Mektuplar* adlı yapıtları bulunmaktadır.

